

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

**SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN POLİTİKA
ARAYIŞI VE DÂHİL OLDUĞU PAKTLAR İLE MÜTTEFİKLİK
İLİŞKİLERİ**

Betül BEYTEKİN YERELİ

Danışman

Doç.Dr. Mehmet GÜNEŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

**SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN POLİTİKA ARAYIŞI VE
DÂHİL OLDUĞU PAKTLAR İLE MÜTTEFİKLİK İLİŞKİLERİ**

Betül BEYTEKİN YERELİ

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

Betül BEYTEKİN YERELİ tarafından hazırlanan " Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Politika Arayışı ve Dahil Olduğu Paktlar ile Müttefiklik İlişkileri " başlıklı bu çalışma, 23 Ocak 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

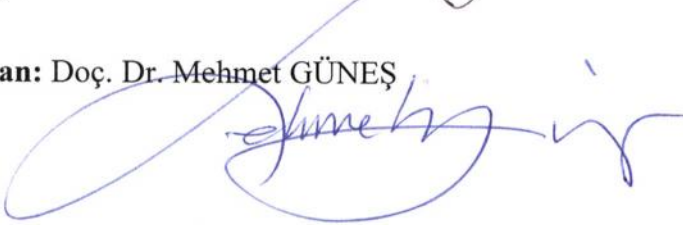
Başkan: Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ MUĞİSUDDİN

Üye: Prof. Dr. Yelda DEMİR AĞ

Danışman: Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Bu tez Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yayım kurallarına uygundur.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun (3) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

23 Ocak 2018

Betül BEYTEKİN YERELİ

TEŐEKKÜR

Ders aŐamasından başlayarak ve tez konusunu belirleme s¼recinden itibaren tezin her safhasında değerli g¼r¼Őlerinden istifade ettiğim başta tez danıŐmanım Doç.Dr. Mehmet G¼neŐ'e; derslerinde bize eleŐtirel d¼Ő¼nme tecr¼besi kazandıran kıymetli hocam Prof.Dr. Oya Akg¼nenę'e; *Soğuk Savaş* d¼nemine ilişkin bakış ağımızı geniŐleten değerli hocam Prof.Dr. Yelda Demirağ'a; bana inanan, yol g¼steren, desteğini esirgemeyen ve beni cesaretlendiren sevgili aileme minnet ve Ő¼kranla teŐekk¼r¼ borę bilirim.

ÖZET

BEYTEKİN YERELİ, Betül. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Politika Arayışı ve Dâhil Olduğu Paktlar ile Müttefiklik İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'nin *Soğuk Savaş* döneminde izlediği dış politikalara bağlı olarak dâhil olduğu paktlardaki müttefiklik ilişkilerini ortaya koymak, bu ilişkilerin kurulmasında ve yönetilmesindeki başarı / başarısızlıkları tartışmak, günümüz dış politikasında Türkiye'nin yaşadığı sorunların geçmişteki benzerleri karşısında nasıl bir değişime uğradığını görebilmek ve tarihsel bir perspektifle Türkiye'nin gelecekteki müttefiklik ilişkilerinin yönünü ortaya koyabilmektir.

İki kutuplu bir yenedünya sisteminin hâkim olduğu *Soğuk Savaş* döneminde ABD ve SSCB kendi egemenlik sahalarını genişletebilmek için diğer devletlerle koalisyonlar ve ittifaklar oluşturarak ideolojik bir savaş yürütmüşlerdir. ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelesi sadece Avrupa ile sınırlı kalmayarak Ortadoğu, Asya ve Afrika'ya kadar yayılmıştır.

Uluslararası arenada yaşanan çatışmalar ve anlaşmazlıklar *Soğuk Savaş* döneminin iki kutuplu sisteminde Türkiye'yi tercih yapmaya zorlamıştır. Türkiye yaşadığı ekonomik ve güvenlik kaygıları ile 1950 yılından itibaren Batı eksenli bir dış politika yürütmüştür. Ancak Kıbrıs Sorunu ile birlikte Batı ile olan ilişkiler gözden geçirilmeye başlanmış ve ciddi güven bunalımları yaşanmıştır. Nihayet ABD Ambargosu ile birlikte ilişkiler karşılıklı restleşmeye kadar varmıştır. 1980 Darbesinden sonra ise önceki dönemlerdeki gibi tek yönlü bir politika izlenmeyip hem Doğu, hem de Batı ile dengeli ve çok yönlü bir dış politika izlenmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin geliştirmiş olduğu politikalar konjonktürel değişimlerden etkilenerak ulusal çıkarlarının korunması açısından farklılık göstermiştir. Bu amaçlar doğrultusunda oluşturulan paktlar uzun süreli olamamıştır. *Soğuk Savaş* dönemi şartlarında Türkiye'nin uluslararası işbirlikleri sayesinde görünürlüğü ve etkinliği artarak uluslararası sorunlarda aktif ve belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Bağdat Paktı, CENTO, Sadabad Paktı, Balkan Paktı, AGİT, NATO

ABSTRACT

BEYTEKİN YERELİ, Betül. Turkey's Foreign Policy Searches during the Cold War and Alliance Relations within the Pacts Involved, Master's Thesis, Ankara, 2018.

Aim of this study is not only to reveal the alliance relations where Turkey is involved in the pacts owing to foreign policies that she followed during the Cold War era, but also to argue the success / fail in establishing and managing these relations as well as analysing how the problems, faced by Turkey, underwent a change against similar problems in the past in terms of today's foreign policy and to set forth the aspect of the alliance relations of Turkey in the future with a historical perspective.

During the Cold War era, where bipolar new world system is prevailed, USA and USSR have conducted an ideological war by establishing a coalition and alliances with the other states in order to expand their hegemony areas. The struggle for power between USA and USSR has not only been limited for the Europe but also spread to the Middle East, Asia and Africa.

Conflicts and disagreements appeared in the international arena has forced Turkey to make a selection in the bipolar system of Cold War era. Turkey has adopted Western oriented policy since 1950 because of her economic and security concerns. However, together with the Cyprus problem, relations with the West began to be reviewed and serious confidence crises were gone through. Finally, with the US embargo, relations reached to the point of mutual showdown. After the 1980 coup, a unilateral policy was not followed like in previous times, on the contrary, a multidimensional foreign policy was pursued which was balanced both with the East and the West.

Policies developed by Turkey during the Cold War era were affected by the cyclical changes and differed in terms of preserving national interests. Pacts established in line with these purposes did not last long. Under the Cold War era circumstances, it can be said that Turkey has played an active and determinant role regarding the international problems owing to her international cooperation based upon the increasing visibility and efficiency.

Keywords: Cold War, Baghdad Pact, CENTO - Central Treaty Organization, Treaty of Saadabad, Agreement of Friendship and Cooperation, Organization for Security and Co-operation in Europe, NATO

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE ULUSLARARASI POLİTİK DURUM

1.1. <i>SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN BAŞLANGICI, DOĞURAN SEBEPLER VE TARAFLARI</i>	5
1.1.1. <i>Soğuk Savaş Kavramı: Tanımı, Dönemi ve Kuramsal Açıklaması</i>	5
1.1.2. <i>Soğuk Savaşın Öncesinde Gelişen Olaylar ve Sonuçları</i>	7
1.1.2.1. <i>Avrupa’da Başlayan Savaş</i>	7
1.1.2.2. <i>Pasifik’te Yayılan Savaş</i>	11
1.1.3. <i>Soğuk Savaş’ın Özellikleri ve Diğer Dönemlerden Farklılıkları</i>	13
1.2. <i>SOĞUK SAVAŞ’IN EKONOMİK, SİYASİ VE GÜVENLİK GEREKÇELERİ</i>	14
1.2.1. <i>Soğuk Savaş’ı Doğuran Ekonomik Sebepler</i>	14
1.2.2. <i>Soğuk Savaş’ı Doğuran Siyasi Sebepler</i>	17
1.2.3. <i>Soğuk Savaş’ı Doğuran Askeri ve Güvenlik Sebepleri</i>	20
1.3. <i>SOĞUK SAVAŞ’IN BLOK VE TARAFLARI, ÖRGÜTLERİ VE GÖRÜŞLERİ</i>	22
1.3.1. <i>Soğuk Savaşta Batı Blokunun Devletleri, Örgüt ve Görüşleri</i>	23
1.3.2. <i>Soğuk Savaşta Doğu Blokunun Devletleri, Örgüt ve Görüşleri</i>	27
1.3.3. <i>Soğuk Savaş’ta Bağlantısızlar Hareketine Dahil Devletler, Örgüt ve Görüşleri</i>	29
1.4. <i>SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE YAŞANAN ULUSLARARASI SORUNLAR VE KAMPLAŞMALAR</i>	30
1.4.1. <i>Ortadoğu’da Yaşanan Çatışmalar ve Taraflar</i>	31
1.4.2. <i>Asya Bölgesindeki Sorun Alanları ve Kurulan İttifaklar</i>	34
1.4.3. <i>Afrika Bölgesindeki Bağımsızlık Mücadeleleri ve Ülkelerin Tepkisi</i>	36

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN İÇ VE DIŞ POLİTİK DURUMU VE GÜVENLİK SORUNLARI

2.1.	<i>SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN SİYASAL YAPISI VE POLİTİKA TERCİHLERİ</i>	38
2.1.1.	Demokrat Parti Döneminde Yaşanan İç ve Dış Politika Sorunları ve Çözümleri.....	38
2.1.2.	27 Mayıs 1960 Sonrası İç ve Dış Politikada Karşılaşılan Sorun ve Çözüm Yöntemleri	48
2.1.3.	1970 ile 1980 Arası Dönemde İç ve Dış Politika Uygulamaları.....	51
2.1.4.	1980 Sonrası Dönemde İç ve Dış Politikadaki Farklılıklar	59
2.2.	<i>SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN KARŞILAŞTIĞI TEHDİTLER VE GÜVENLİK SORUNLARI</i>	65
2.2.1.	SSCB’nin Türkiye Üzerindeki Güvenlik Tehdidi ve Güvenlik Sorunları	66
2.2.2.	İran’ın Türkiye Üzerindeki Güvenlik Tehdidi ve Güvenlik Sorunları.....	69
2.2.3.	Kıbrıs Meselesinin Türkiye Üzerindeki Güvenlik Tehdidi ve Güvenlik Sorunları	71
2.2.4.	Irak ve Suriye’nin Türkiye Üzerindeki Güvenlik Tehdidi ve Güvenlik Sorunları.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN KATILDIĞI GÜVENLİK ÖRGÜT VE PAKTLARI

3.1.	<i>BAĞDAT PAKTI / CENTO ÖRGÜTÜ İLE TÜRKİYE’NİN İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİĞE ETKİSİ</i>	81
3.1.1.	Örgütün Kuruluşu Yapısı ve Amaçları	82
3.1.2.	Türkiye’nin CENTO’ya Girişi	87
3.3.3.	CENTO’nun Türkiye Açısından Önemi, Etkisi ve Sonuçları	88
3.2.	<i>SADABAD PAKTI İLE TÜRKİYE’NİN İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİĞE ETKİSİ</i>	89
3.2.1.	SADABAD Paktı’nın Kuruluşu Yapısı ve Araçları.....	91
3.2.2.	Türkiye’nin SADABAD Paktına İlişkin Beklentileri	94
3.2.3.	SADABAD Paktı’nın Türkiye Açısından Önemi, Etkisi ve Sonuçları.....	94
3.3.	<i>NATO - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİĞE ETKİSİ</i>	98
3.3.1.	NATO’nun Kuruluş Aşamaları	98
3.3.2.	NATO’nun Yapısı ve Amaçları	100
3.3.3.	Türkiye’nin NATO’ya Giriş Sebepleri	103
3.3.4.	Türkiye’nin NATO’ya Girişinde SSCB’nin Etkisi	104
3.3.5.	NATO’nun Türkiye Açısından Önemi, Etkisi ve Sonuçları	107
3.4.	<i>DİĞER EKONOMİK ÖRGÜTLER İLE TÜRKİYE’NİN İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİĞE ETKİSİ</i>	109

3.4.1. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı: Kuruluşu, Yapısı ve Amaçları.....	110
3.4.1.1. Türkiye'nin AGİT'e Girişi ve AGİT'in Önemi	112
3.4.2. Ekonomik İşbirliği Örgütü: Kuruluşu, Yapısı ve Amaçları	113
3.4.2.1. Türkiye'nin Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne Girişi	114
3.4.3. Türkiye'nin Üyesi Olduğu Birleşmiş Milletler'in Yapısı ve Amaçları.....	116
3.4.3.1. Türkiye'nin BM'ye Giriş Sebepleri ve Önemi.....	117
3.4.4. Avrupa Konseyi: Amaçları ve Türkiye Açısından Önemi	118
3.4.4.1. Avrupa Konseyi'nin Türkiye Açısından Önemi, Etkisi ve Sonuçları	119
3.4.5. İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı: Yapısı ve Amaçları	120
SONUÇ	122
KAYNAKLAR	127
İNTERNET ERİŞİM KAYNAKLARI	137

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ABÖ: Afrika Birliği Örgütü

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AF: Afrika Birliği

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AGİK: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı

ANAP: Anavatan Partisi

AT: Avrupa Topluluğu

AP: Adalet Partisi

ASEAN: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (Association of Southeast Asian Nations)

BM: Birleşmiş Milletler

CENTO: CENTO Merkezi Anlaşma Örgütü (Central Treaty Organization)

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi

DEV-GENÇ: Devrimci Gençlik Federasyonu

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DP: Demokrat Parti

EOKA: Kıbrıs Mücahitleri Helen Kurtuluş Örgütü

EOMA: Milli Demokratik Mücadeleciler Cephesi

FLN: Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi

IMF: Uluslararası Para Fonu

MBK: Milli Birlik Komitesi

MGK: Milli Güvenlik Konseyi

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organisation)

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OEEC: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü

OSİA: Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması

PAFMECA: Doğu ve Orta Afrika için Pan-Afrikan Özgürlük Hareketi

SEATO: Güneydoğu Asya Anlaşması Teşkilatı (Southeast Asia Treaty Organisation)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TRT: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin önderliğindeki Batı Bloğu ülkeleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin önderliğindeki Doğu Bloğu ülkeleri arasında 1947'de başlayıp 1991'e kadar devam etmiş olan, iktisadi, siyasi ve askeri alanlarda yaşanan yoğun gerginlik *Soğuk Savaş* olarak isimlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan siyasi ve ekonomik olarak galip çıkan ABD ve SSCB, savaş sonrası dönemde dünya siyasetine yön veren iki süper güç konumuna gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan küresel iktidar mücadelesi, uluslararası siyaset arenasında iki büyük güç olan ABD ve SSCB'nin kendi egemenlik sahalarını genişletmek ve birbirlerine üstünlük sağlamak için silah kullanmadan ideolojik bir savaşın içine girmelerine neden olmuştur. En basit tanımla *Soğuk Savaş* kavramı; ideolojik bir çatışma ile gerçek çatışma arasındaki farka işaret ederek silahsız savaş anlamında kullanılmaktadır.

Soğuk Savaş yılları dünyada iki kutuplu düzenin hâkim olduğu yıllar olarak anılmaktadır. *Soğuk Savaş* Dönemi, ABD ve SSCB'nin birbirlerine karşı doğrudan sıcak bir savaşa girmeksizin, konvansiyonel¹ ya da konvansiyonel olmayan² bir askeri güç kullanmadan aralarındaki anlaşmazlıkları siyasal, ekonomik ve diplomatik yollar ile çözümlenmeye çalıştıkları tarihsel bir dönemdir. Bu dönemde ABD ve SSCB birbirlerine üstünlük sağlamak için propaganda, istihbarat ve nükleer güç ile sınırlı bir güç yarışı yürütmüşlerdir.

ABD ile SSCB arasındaki rekabet ve güç mücadelesinden sonra ortaya ideolojik kamplaşmalar çıkmıştır. Söz konusu iki ülke etrafında ekonomik, askeri, dini, siyasi ve ideolojik nedenlerden dolayı gönüllülük veya işbirliği esasına göre kümelenmiş devletlerin de dâhil olduğu uzunca bir süreç geçirilmiştir.

¹ *Konvansiyonel silah: Taraf ülkelerce gücü, menzili, niteliği bilinen ve klasik olarak kabul edilen nükleer ve kimyasal silah dışında kalan savaş araçları. Konvansiyonel savaşta, düzenli ordular; birbirleriyle kitle imha silahları kullanmadan görece doğrudan savaşılır.*

² *Konvansiyonel olmayan savaş tanımı ise diğer tüm tip çatışmaları tanımlamak için kullanılır. Baskın, gerilla savaşı, ayaklanma ve terörizm gibi taktikler ve aynı zamanda nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların kullanılması da konvansiyonel olmayan savaş sayılmaktadır.*

ABD ve SSCB uluslararası itibarlarını korumak ve kendi amaçlarına uluslararası meşruluk kazandırmak için diğer ülkeleri yanlarına çekecekleri ittifaklara gerek duymuşlardır. Bunlar arasında Doğu Bloğu SSCB önderliğinde kolektivizm ile otoriter komünizmi savunurken; Batı Bloğu ise ABD önderliğinde kapitalizm, demokrasi ve çoğulculuğu savunarak kendi temel değerlerini dünyaya yaymaya çalışmışlardır.

ABD ve SSCB başta olmak üzere çevresinde kümelenmiş devletler uluslararası sistemdeki anlaşmazlıkları ve gelişmeleri yönlendirmek için birbirlerine karşı şekillendirdikleri siyasi, askeri, iktisadi ve stratejik denge politikaları uygulamışlardır. Bloklar arasındaki denge politikalarından doğan güç ilişkisinin asıl amacı karşı tarafı engelleyerek kendi sistemini yenedünya düzeninde egemen kılmaktır.

Soğuk Savaş döneminin temel parametreleri, Batı Bloğunun lideri ABD ile Doğu Bloğunun lideri SSCB'nin ve her bir bloğa taraf devletlerin birbirlerine karşı şekillendirdikleri siyasi, askeri, iktisadi, stratejik ve jeopolitik tavır ile uygulamalarının toplamı olarak kabul edilmektedir (Emeklier, 2012: 3).

Soğuk Savaş dönemi boyunca iki bloğun ortasında kalan Türkiye, iki kutuplu sistemde gerek SSCB'nin toprak talebi üzerine oluşan tehdidin önlenmesi, gerekse dönemin siyasi liderlerinin ABD hayranlığı sebebiyle kendini demokratik batı bloğunda konumlandırma gayreti içerisine girmiştir. Bu bağlamda Türkiye ekonomik ve güvenlik kaygılarına güvence olarak Batı Bloğu ile siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda işbirliği içinde olmayı seçerken, politikalarında da demokratik ve liberal dönüşümlere yer vererek *Batılılaşma* ve *Modernleşme* sürecine zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'nin *Soğuk Savaş* döneminde yaşadığı güvenlik ve stratejik sorunlar sebebiyle girdiği pakt ve ittifak ilişkilerinin günümüzde geçerliliğini anlamaya çalışmak ve hâli hazırda Türkiye'nin yaşadığı sorunların geçmişteki benzerleri karşısında nasıl bir değişime uğradığını anlamak ve tarihsel bir perspektifle Türkiye'nin gelecekteki müttefiklik ilişkilerinin yönünü ortaya koymaktır.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasındaki gerilimlerin nedenleri analiz edilirken; *Soğuk Savaş* öncesi siyasi ilişkilerin de iyi bilinmesi gerekmektedir. Siyasal, sosyal, iktisadi ve tarihsel çalışmalarda belirli bir döneme ilişkin değerlendirmeler

dönemin koşulları ve o dönemde gerçekleşenler ile açıklanabilir. Ancak böyle bir açıklama birtakım nedensel bağların gözden kaçırılmasına ya da ihmal edilmesine de sebep olabilir. Bu bağlamda *Soğuk Savaş* Dönemine ilişkin değerlendirmeler ister istemez *Soğuk Savaş* öncesine de referans verilerek analiz edilmek durumundadır. Dolayısıyla, *Soğuk Savaş* döneminde Türkiye'nin müttefiklik ilişkileri incelenirken *Soğuk Savaş* döneminden daha önceye gidilerek ülkeler arası mevcut statüyü belirleyen antlaşmaları analiz etmek, sorunları ortaya koymak ve yorumlamalar yapabilmek adına incelemeye tarihsel bir derinlik verilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma kapsamında, araştırmanın amacına ulaşmak için tarihsel bir süreç içerisinde ortaya çıkan *Soğuk Savaş* dönemini hazırlayan koşulların ve sorunların ortaya konulması, bu sorunlara yönelik olarak *Soğuk Savaş* döneminde rekabet halinde olan ABD ve SSCB'nin izlediği politikalar ile Türkiye'nin dâhil olduğu paktlar ve müttefiklik ilişkileri incelenecektir.

Çalışmada ağırlıklı olarak *Soğuk Savaş* döneminde Türkiye'nin politika arayışları ve dâhil olduğu paktlar ile müttefiklik ilişkileri esnasında ortaya çıkan siyasal sorunlar tarihsel bir perspektifle değerlendirilmeye çalışılmıştır. *Soğuk Savaş* döneminde Türkiye'nin politika arayışları ve dâhil olduğu paktlar ile müttefiklik ilişkilerinin nedenleri ve sonuçları bağlamında neler yaşandığını, etkilerinin neler olduğu ve sonuçların Türk iç ve dış siyasetini nasıl biçimlendirdiği analiz edilmek istenmiştir. Bu amaca yönelik olarak öncelikle *Soğuk Savaş* öncesi uluslararası arenada yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin Türk iç siyasetine olan yansımaları incelenmiştir.

Çalışmada uygulanan araştırma metodu nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması şeklinde olup; yararlanılan kaynaklar ulusal ve uluslararası kitaplar, gazeteler, araştırma merkezi raporları, makaleler, internet kaynakları ve yayımlanmış tezlerdir. Literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler ışığında *Soğuk Savaş* döneminde Türkiye'nin politika arayışı ve dâhil olduğu paktlar ile müttefiklik ilişkileri açıklanırken relativist bir analiz yapılması hususu gözetilerek ABD ve SSCB arasında yaşanan sorunların sürece etkisi gerçekçi bir şekilde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde; *Soğuk Savaş* dönemi ve uluslararası politik durum tarihsel bir süreçte ele alınmaktadır. Bu bölümde *Soğuk Savaş*

kavramı detaylı bir şekilde incelenecektir. Bununla birlikte *Soğuk Savaş*'ın ekonomik, siyasi ve güvenlik gerekçeleri ile *Soğuk Savaş* bloklarının tarafları ve yaşanan çatışmalar açıklanarak incelenen zaman diliminin genel bir görüntüsü çizilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise *Soğuk Savaş* dönemi Türkiye'sinin iç ve dış politik durumu ve güvenlik sorunları üzerine odaklanılacaktır. Bu bölümde Türkiye'nin iktisadi ve siyasal dönüşümünü gösterebilmek için dönem, dört siyasal alt döneme ayrılarak, özellikle politika tercihleri değerlendirilecektir. Türkiye'nin politika arayışları ve kurulan müttefiklik ilişkileri ile ilgili gelişmeler üzerinde durularak *Soğuk Savaş* döneminde değişen uluslararası konjonktürden dolayı Türkiye'nin iç ve dış politikalarda karşılaştığı sorunlar ve tehditlerden ne ölçüde etkilendiği ve uluslararası sistemde müttefikleri ve diğer devletlerle olan ilişkileri üzerinden çözüm arayışları üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda bu bölümde Türkiye'nin karşılaştığı tehditler ve güvenlik sorunları incelenerek Türkiye'nin dış politika uyumsuzlukları kapsamında yaşanan sorunlar karşısında nasıl bir tutum sergilediği açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ise *Soğuk Savaş* döneminde Türkiye'nin katıldığı güvenlik örgütleri ve paktlara yer verilerek uluslararası sistemde diğer devletler ile olan ilişkileri ve iş birlikleri ele alınacaktır. Aynı zamanda Türkiye'nin dâhil olduğu bu örgütlerin kuruluşu, amaçları ve yapısı açıklanırken Türkiye için dâhil olduğu örgütün önemi ve neden dâhil olduğu üzerine genel değerlendirmeler yapılacaktır.

Çalışmada üç ana bölüm halinde ele alınan konuların hem *Soğuk Savaş* döneminde Türkiye'nin politika arayışı ve dâhil olduğu paktlar ile müttefiklik ilişkilerine hem de *Soğuk Savaş* döneminin anlaşılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir. Çalışmanın sınırlılıkları; yararlanılan kaynakların açık kaynaklar olması, Türkiye'nin yakın dönem dış siyasetinde ileri sürülen yaklaşımların temel alınması ve Türkiye'nin gelecek dönemlerdeki menfaatlerinin Batı Bloğuyla uyumlu olduğu şeklinde kabullere dayanmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE ULUSLARARASI POLİTİK DURUM

Bu bölümde çalışmanın inceleme dönemi olan *Soğuk Savaş*'ın tarihsel süreci ve politik gerekliliği hakkında bilgi verilecektir.

1.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN BAŞLANGICI, DOĞURAN SEBEPLER VE TARAFLARI

Soğuk Savaş dönemini incelemek için, *Soğuk Savaş* kavramının tanımlaması ve İkinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında ortaya çıkan ekonomik, siyasi ve askeri sonuçların değerlendirilmesi ve sonra *Soğuk Savaş* döneminde yaşanan siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelerin birbirleriyle ilişkilendirerek daha anlamlı sonuçlar elde edilebilmesi hedeflendiğinden ötürü, *Soğuk Savaş* teriminin ilk olarak nasıl oluştuğu ve kullanıldığının açıklanması gerekmektedir.

1.1.1. Soğuk Savaş Kavramı: Tanımı, Dönemi ve Kuramsal Açıklaması

Soğuk Savaş kavramının ilk kez 14. yüzyılda İspanya Prensi Juan Manuel tarafından düşmana karşı doğrudan silahlı sıcak bir çatışmaya girmeksizin gerçekleştirilen savaş anlamında kullanılmış olduğu ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikalı finansör ve politikacı Bernard Baruch'un 1947'de bir konferansta ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelesini anlatmak için "*Soğuk Savaş*" kavramını kullandığı görülmektedir (Çakmak, 2003: 96; Erol, 2007: 286).

Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemin ne zaman başladığı tarihçiler arasında hala tartışma konusu olup, birçok tarihçi İngiliz eski Başbakanı Churchill'in 5 Mart 1946 tarihinde ABD'nin Missouri Eyaletinin merkezi olan Jefferson City'nin kuzeyindeki Fulton kentinde konuşmacı olarak katıldığı bir toplantıda, SSCB'nin yayılmasına ve güçlenmesine yönelik sarf etmiş olduğu; "Baltık'taki Stettin'den, Adriyatik'teki Trieste'ye kadar bir Demir Perde indigi" şeklindeki konuşmasını *Soğuk Savaş*'ın

başlangıcı olarak kabul etmektedirler (Kissinger, 2002: 472). Bazı tarihçiler ise II. Dünya Savaşı sonrası *Soğuk Savaş*'ın başladığı ve 1947 yılında Truman Doktrini ile kesinleştiği görüşündedirler.

Soğuk Savaş kavramı yaklaşık kırk beş yıl sürecek olan ABD ve SSCB arasındaki güç ve rekabet mücadelesini ifade etmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan iki büyük devlet olan ABD ve SSCB, savaş sonrası yenedünya düzeninde çıkarlarının çakışması sonucunda *Soğuk Savaş* olarak adlandırılan dönemin başlamasına yol açmıştır. *Soğuk Savaş* yılları dünyada iki kutuplu düzenin hâkim olduğu yıllar olarak anılmaktadır. *Soğuk Savaş* olarak adlandırılan bu dönemde; ABD ve SSCB doğrudan birbirlerine karşı sıcak bir savaşa girmeden aralarındaki mücadeleyi siyasal, ekonomik ve diplomatik yollar ile konvansiyonel ya da konvansiyonel olmayan silahlar olmaksızın bir askeri güç kullanmadan yürüttükleri tarihsel dönemi ifade etmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da güç dengelerinin değişmesi ile iki büyük ve güçlü devlet olan ABD ve SSCB, *Soğuk Savaş* olarak adlandırılan bir güç mücadelesinin içinde yer almışlardır. Bir başka deyişle II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da meydana gelen güç boşluğunu doldurmak için uluslararası siyaset arenasında iki büyük güç olan ABD ve SSCB egemenlik sahalarının genişlemesi amacıyla doğrudan birbirlerine karşı üstünlük sağlamak için silah kullanmadan bir ideolojik savaş sürdürmüşlerdir. En basit tanımla *Soğuk Savaş* kavramı; ideolojik bir çatışma ile gerçek çatışma arasındaki farka işaret ederek silahsız savaş anlamına gelmektedir.

Soğuk Savaş'ın kökenini yalnızca ABD ve SSCB ile sınırlandırmamak gerekir. Savaşta tarafların çizgileri katılaştıkça, ABD ve SSCB dışında, diğer ülkeler de aynı süreçte önemli rol oynamışlardır (Best, 2012: 244). Aslında *Soğuk Savaş*, ABD ve SSCB'nin uyguladıkları denge ve korku politikaları ve diğer devletlerin kümelenmesiyle oluşan bir bütündür. Dönem olarak *Soğuk Savaş*; ABD ve SSCB'nin yanı sıra, bu ülkelerin müttefiki olan ülkeler tarafından da yürütülmüştür. Uluslararası savaşların istisnai bir duruma geldiği *Soğuk Savaş* döneminde uluslararası sistem artık iki kutuplu hale gelmiştir. Bu döneme ait incelemelerin daha iyi anlaşılabilmesi için öncesindeki olayların da değerlendirilmesi gerekir.

1.1.2. Soğuk Savaşın Öncesinde Gelişen Olaylar ve Sonuçları

Soğuk Savaş döneminde dünya üzerine etki eden güç dengesinin tam olarak anlaşılabilmesi için, II. Dünya Savaşı'nın ne şekilde sonlandığının ortaya konulması gerekmektedir. Çünkü II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki uluslararası siyasi yapılarda meydana gelen radikal gelişmeler iki kutuplu sistemin gerçek anlamda açıklanabilmesini mümkün kılacaktır.

1.1.2.1. Avrupa'da Başlayan Savaş

İkinci Dünya Savaşına giden yolda ilk adım Alman ordusunun, 1 Eylül 1939'da sabah saatlerinde eski bir Alman kruvazörü Schleswig-Holstein, Danzig'de, Westerplatte adlı küçük bir Polonya askeri üssünü bombalamasıyla başlamıştır. Alman ordusu ellinin üzerinde tümenle Polonya sınırını geçmeye başlayınca SSCB'nin silahlı kuvvetleri olan Kızıl Ordu da Doğu Polonya'yı işgal ederek savaşa katılmıştır (Best, 2012: 211). 24 Ağustos 1939 tarihinde Moskova'da Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalandıktan sonra SSCB ve Almanya kendi etki alanlarına yönelik politikalar izlemiştir. Saldırmazlık Paktının içeriğinde Doğu Avrupa'nın paylaşımına dair gizli protokoller yer almaktadır. Bu anlaşma doğrultusunda SSCB ve Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle 3 Eylül günü Polonya'nın müttefikleri olan Fransa ve İngiltere; Almanya'ya karşı savaş ilan etmiş ve Avrupa Savaşı'ndan Dünya Savaşı'na doğru bir ortam hazırlanmıştır.

Savaşın ilk kıvılcımının çakıldığı Danzig (Gdansk) şehri, özellikle Baltık Denizi kıyısındaki stratejik konumu sebebiyle 1919 Paris Barış görüşmeleri esnasında bağımsız şehir statüsü kazanmıştır. Versay Barış Antlaşması gereği Doğu Prusya'nın Almanya'dan ayrılması ile Danzig şehri Alman hâkimiyetinden ayrılmıştır. O dönemde Danzig şehrinde yaşayanların çoğu bu yüzden Alman kökenlidir. Almanya'nın faşist ve ırkçı bir ideoloji ile Doğuda egemenlik kurmak istemesi ve insanlık tarihinin yaşadığı en büyük savaşın nedeni olarak Danzig şehri gösterilmektedir.

Alman ordusunun 27 Eylül'de Varşova'yı ilhak etmesi ve Kızıl Ordu'nun da Doğu Polonya'ya girmesiyle Avrupa'da savaş durumu daha belirginleşmiştir. Hitler, 6 Ekim

1939'da Reichstag'a yaptığı konuşmada, Müttefiklere (İngiltere ve Fransa) Polonya'nın geri kalan bölümünde, yeni bir Polonya devletinin kurulmasını öneren üstü kapalı bir barış teklifinde bulunmuştur (Best, 2012: 212). Müttefikler, Hitler'in faşist saldırılarını ve ideolojilerini meşrulaştırmamak adına barış görüşmeleri talebini geri çevirmişlerdir. Çünkü o dönemin Fransız ve İngiliz yetkilileri, ekonomik savaş yoluyla Hitler'in gücünün kırılabileceğini öngörüyorlardı.

I. Dünya Savaşı sonunda SSCB, daha önce kaybettiği topraklar olan Litvanya, Letonya ve Estonya'yı tekrar kazanmıştır. Bu toprakların jeopolitik ve ekonomik konumu SSCB için büyük önem arz ediyordu. Çünkü bu toprakların varlığı Baltık Denzine hâkimiyet anlamına gelmekteydi. Stalin, Baltık Denzinin mutlak hâkimiyeti için daha önce saldırmazlık paktı imzalamış olduğu Finlandiya hükümetiyle görüşmelere başlamıştı. Görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmayınca Stalin yönetimi tek taraflı olarak saldırmazlık paktını kaldırıp 30 Kasım 1939'da Finlandiya'ya saldırmıştır. Buna karşın Fransa ve İngiltere SSCB'ye savaş ilan etmeden Finlandiya'ya yüz bin kişilik bir ordu yollamıştır. 6 Mart 1940 tarihinde Finlandiya hükümetinin SSCB ile anlaşmasıyla savaş son bulacaktır.

Müttefikler, İsveç'ten gelen demir-çelik sevkiyatının durdurulması halinde Hitler'in savaş endüstrisinde kullanacağı temel madende kıtlık çekmesi sonucunda savaşın durma noktasına geleceğine inanmaktaydılar. Demir-çelik sevkiyatı demiryolu ile Norveç limanına, sonrasında ise Almanya'ya taşınıyordu. Bu yüzden müttefikler, Norveç tarafsız bir ülke olmasına rağmen karasularına mayın yerleştirmesini istemişlerdir. Fakat Alman ordusu bu istekten günler öncesinde kendi işgal planını harekete geçirmiştir. 9 Nisan 1940 tarihinde deniz yolunun güvenliği ve stratejik askeri amaçları doğrultusunda Norveç ve Danimarka'ya saldırmıştır. Danimarka kısa sürede Almanlara teslim olurken, Norveç 10 Haziran 1940 tarihinde teslim olmuştur. Almanlar, bu başarının sonucunda Kuzey Denizi ve Kuzey Atlantik'te Alman hava ve deniz kuvvetleri için kusursuz bir üs sağlamışlardır. İngiltere'nin uygulamak istediği Norveç planının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Chamberlain hükümeti istifa etmiştir. Chamberlain hükümeti çekilince yerine İngiliz Deniz Kuvvetleri'nin başında bulunan Winston Churchill geçmiştir.

10 Mayıs 1940 tarihine gelindiğinde Hitler; Belçika, Hollanda, Manş Limanı ve Paris'i ele geçirmek için havadan ve karadan zırhlı birliklerle taarruza geçmiştir. Alman ordusu; tanklar, bombardıman uçakları ve motorlu piyadeleriyle korkunç bir hızla ilerlemiştir. Bu hızlı ilerlemenin altında askeri bir taktik olan Schlieffen Planı yatmaktadır. Bu planın temel amacı; Almanların, Belçika üzerinden askerlerini geçirerek, temel ilerleme hattını kapatan Fransa'ya karşı askeri bir saldırı yapmaktır. Nitekim 11 Mayıs'ta İngiliz ve Fransız askeri birlikleri bu taktikle büyük bir yenilgiye uğramışlardır.

9 Haziran 1940 tarihinde, İtalya da Fransa'ya savaş ilan etmiş ve akabinde 14 Haziran 1940'ta Alman ordusu Paris'e girmiştir. Alman ordusu Atlas Okyanusu kıyılarını işgal ederken İtalyan askeri birlikleri de Alpler bölgesinden Fransa'yı işgal etmiştir. Almanlara karşı başarısız olan Fransa Başbakanı Reynaud istifa etmiştir. 22 Haziran 1940 tarihinde Compiègne'de yeni hükümeti kuran Mareşal Petain ile Almanya ateşkes anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre; Fransa'nın kuzey yarısı ile Atlantik kıyıları Almanya'ya bırakılacak ve merkezi Vichy'de olan Alman yanlısı bir Fransız hükümeti kurulacaktır.

Fransa'nın işgali sonucunda Hitler, bölgede kalan kalan tek düşmanı olan İngiltere Hükümeti'ne 19 Temmuz tarihinde barış teklifinde bulunmuştur. Fakat İngiltere, Almanya tarafından gelecek hiçbir teklife yanaşmamıştır. Bunun üzerine Hitler, İngiltere'nin coğrafi konumundan dolayı hava ve deniz istilası ağırlıklı bir askerî harekât planlamıştır. Ağustos 1940'da Hitler İngiltere'ye karşı ağır hava saldırılarıyla Britanya Savaşı'nı başlatmıştır. Bu harekâtın asıl hedefi İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin imhasıdır. Ancak bu sefer Alman ordusu daha önce hiç görmedikleri bir teknolojik araç olan radar sebebiyle büyük kayıplar vermeye başlamıştır. İngiliz ordusu radar sayesinde Alman uçaklarının yerlerini saldırı öncesinde tespit edebilmekteydi. Aynı zamanda İngilizlerin hava savunmasında kullandıkları uçaksavar topları da Alman ordusu için büyük bir engel oluşturmaktaydı. Bu dönemde Amerikan kamuoyunda Almanya karşıtlığı başlamış ve bunun sonucunda İngilizlere yardım etmek için Amerikan Silah Programı imzalamıştır. Bu yüzden Alman ordusu İngilizlerle karşılaştırıldığında çok yetersiz kalmaktaydı. Fakat Alman ordusu şiddetli ve sistemli taarruzlar ile İngiltere'yi bombalamaya başlamıştır. 24 Ağustos 1940 tarihinde Alman

bombardıman uçaklarının Londra merkezini bombalaması sonucunda yüzlerce sivil hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır. Bunun üzerine İngiliz bombardıman uçakları da o gece Berlin'i bombalayarak Almanya'da ağır kayıplara sebep olmuştur. İngiltere ile Almanya arasındaki savaş 31 Ekim 1940'ta her iki tarafın da ağır kayıplarıyla sona ermiştir.

27 Eylül 1940 tarihinde, Almanya, Japonya ve İtalya hep birlikte Avrupa'da ABD'nin savaşa dâhil olmamasını ve müdahalelerini önlemek amacıyla Üçlü Pakt'ı imzalamışlardır. Japonya, Almanya ve İtalya bu paktı imzalayarak "Mihver Devletleri"ni kurmuşlardır. Bu esnada SSCB'nin Estonya, Letonya ve Litvanya topraklarında güçlenmesi ve Bulgaristan ve Romanya'dan toprak talep etmesi sonucunda Almanya 22 Haziran 1941'de SSCB'ye saldırmıştır. Hitler'in amacı SSCB'yi saf dışı bırakarak zengin petrol yataklarını ele geçirip Japonya ile birleşmektir. Ancak Almanya'nın SSCB'ne savaş açmasıyla SSCB; ABD ve Avrupa ile uluslararası işbirliğine gitmiştir. ABD, Almanya ile savaşan tüm devletlere "Ödünç Verme-Kiralama" programı ile para ve askeri malzeme yardımı yapmıştır. 14 Ağustos 1941'de Atlantik Demeci yayınlanmış ve ABD'nin tarafsızlık politikasını tamamen terk ettiği görülmüştür. II. Dünya Savaşı'nın kazanılması için alınacak tüm önlemler saptanıp bu bildirge ile uluslararası bir işbirliğine gidilmiştir. Hitler; Moskova'ya kadar ordusu ile ilerlese de gerek iklim koşulları ve gerek SSCB'nin aldığı yardımlar ve direnci sonucunda büyük bir yenilgiye uğramıştır. Böylece SSCB II. Dünya Savaşı'nda Almanya'yı ilk kez durduran ve yenilgiye uğratan devlet olarak bilinecek ve daha sonraları dünya politikasında aktif bir rol üstlenecektir.

Avrupa'yla sınırlı iken dünya savaşına giden yolda son adım Japonya'nın Büyük Pasifik İmparatorluğu hedefi için ABD ve İngiltere'nin üslerini bombalaması olmuştur. Böylece savaşa ABD de katılmıştır. ABD, Avrupa'da başlayan savaş karşısında tarafsızlığını ilan etse de Müttefiklere özellikle Almanya ile savaşırken İngiltere'ye maddi ve askeri yardımlarda bulunmuştur. Bu yüzden 11 Aralık 1941'de Almanya ve İtalya ABD'ne resmen savaş ilan etmiş ve böylece, savaş artık tam bir dünya savaşına dönüşmüştür.

Amerikan gazeteleri savaş yıllarının en başında savaşın yanılıcı olduğunu savunarak bu hareketli dönemleri “Sahte Savaş” ve “Garip Savaş” olarak adlandırmışlardır. Çünkü savaşın başından beri Fransız-İngiliz ve Alman birlikleri arasında savaş olamayacağına ve yatıştırıcı politikalar ile uzlaşmaya varılacağına inanıyorlardı. Müttefik Devletler’in eşgüdümlü stratejik askeri yöntemleri ve Hitler’in yayılmacı politikası ile Polonya 28 günde, Norveç 29 günde, Hollanda 5 günde, Fransa 45 günde, Yugoslavya 12 günde, Yunanistan 18 günde, Girit ise 12 günde ilhak edilmiştir. 1941 yılına gelindiğinde Hitlerin Alman orduları neredeyse Avrupa ve Kuzey Afrika’ya kadar yayılmışlardır (Artuç, 1999: 162).

1.1.2.2. Pasifik’te Yayılan Savaş

1941 ile 1945 yılları arasında Müttefik Devletlerin Japonya’ya karşı yürüttükleri Güneydoğu Asya’yı, Çin’i, Pasifik Okyanusu ve adalarını kapsayan tüm harekât ve savaşlar için Pasifik Savaşı ifadesi kullanılmaktadır.

7 Aralık 1941 tarihinde Japon Deniz Kuvvetleri tarafından, ABD ve İngiltere’nin Hawaii Adalarından Oahu Adasında bulunan Pearl Harbor’da bulunan askeri üslerine saldırılmış ve bu donanmanın büyük kısmı yok edilmiştir. Japonya’nın asıl amacı, olası Amerikan askeri müdahalelerini önleyerek Uzakdoğu sömürgelerini ele geçirmek ve dönemin süper gücü olmaktır. Saldırı sonucunda Japonlar; sekiz adet Amerikan savaş gemisini tahrip etmiş, 292 savaş uçağını düşürmüş ve 3581 insanın kaybına sebep olmuştur (Best, 2012: 220). Bu saldırı üzerine ABD Kongresi, 8 Aralık 1941’de Japonya’ya savaş ilan etmiştir. 11 Aralık 1941’de Japonya’nın müttefiki olan Almanya ve İtalya ABD’ne savaş ilan ederken Japonya; Birleşik Krallık, Kanada ve Avustralya’ya savaş ilan ederek savaşı gerçek anlamıyla bir dünya savaşı haline getirmiştir.

Pasifik’te Pearl Harbor baskını, Japonya’ya büyük yarar sağlamıştır. ABD’nin Pasifik donanması hemen hemen muharebe dışı kalmıştır. Güneybatı Pasifik’teki harekâtlar donanmanın telsiz karıştırmalarına karşı güvenli hale getirilmiştir (Hart, 2004: 297). Askeri teçhizat ve personel anlamında büyük kayıplar veren ABD, bu baskın sonrasında savaşa dâhil olarak ileride savaşın kaderini ve uluslararası politikayı değiştirecektir.

1941 yıllarının sonlarına doğru Hong Kong, Guam, Wake Island, Tayland ve Borneo Japonya egemenliği altına girmiştir. Japon donanması Büyük Okyanus'un izole edilmesi ve başta ABD olmak üzere Müttefiklere kendi diktasını kanıtlamak amacıyla topyekûn bir savaş dizini başlatacaktır. Japon donanması Büyük Okyanus'ta hâkimiyet kurmak adına 4 Mayıs 1942 tarihinde Avustralya ve Yeni Kaledonya arasındaki Mercan Denzine hava ve deniz harekâtı düzenlemiştir. Japonya'nın Mercan Denizi harekâtının altında yatan bir başka neden ise ABD'nin Avustralya'ya askeri yardım göndermesini engellemektir. Fakat ABD donanması, Müttefik deniz kuvvetlerini atış menzillerine bile yaklaştırmadan Japonya'nın Büyük Okyanus'un güney kesimindeki ilk yenilgisi olan Mercan Denizi harekâtını engellemiştir.

Mercan Denizi yenilgisinden sonra Japonya'nın amacı, Büyük Okyanus'taki etki çemberini genişletmektir. Bu yüzden stratejik konumu açısından Kuzey Amerika ve Asya'nın yaklaşık olarak tam ortasında askeri bir üs olan Midway Adası'na yönelmiştir. Mercan Denizindeki yenilgiye sebep olan Büyük Okyanus'taki ABD donanmasını tamamen yok etmek amacıyla 4 Haziran 1942 tarihinde Midway Adası'na saldırmışlardır. Japon donanması ABD donanmasına göre sayıca üstün ve güçlü olmasına rağmen gerek istihbarat eksiklikleri gerek teknolojik donanıma sahip olmadıkları için stratejik bir yenilgi daha almışlardır. Bundan sonraki süreçte Japon donanması taarruz yapmaktan ziyade savunmaya geçecektir.

26 Temmuz 1945 tarihinde ABD Başkanı Truman Japonya'nın teslim olmasını isteyen bir ultiatom olan "Potsdam Deklarasyonu"nu yayınlamış fakat olumlu bir sonuç alamamıştır. Truman, Japonya'nın direnişini daha hızlı ve kolay bir şekilde kırmak ve Pearl Harbor saldırısının intikamını almak için atom bombası kullanmaya karar vermiştir. Aynı dönemde SSCB Japonya'ya karşı "Mançurya Harekâtı"ni başlatmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ve Pasifik Savaşı'nın son aşaması ise Japonya'nın yerleşim yerlerini hedef alan atom bombası saldırılarıdır. 6 Ağustos 1945 tarihinde Hiroşima'ya yapılan atom bombası ("Little Boy" Küçük Oğlan) saldırısı ile 9 Ağustos 1945 tarihinde Nagasaki'ye yapılan atom bombası ("Fat Man" Şişko Adam, resmî adıyla Mark III) saldırısı sonrasında 14 Ağustos tarihinde Japonya tahrip edilip kuşatılmıştır.

Japon temsilcileri 2 Eylül 1945'te, Tokyo Körfezi'nde, Birleşik Devletler ana muharebe gemisi Missouri'de Teslimiyet Belgesi'ni imzalamışlardır. Böylece, Hitler'in Polonya'ya taarruz etmesiyle 1 Eylül 1939'da başlatılmış olan II. Dünya Savaşı altı yıl bir gün ve Almanya'nın teslim olmasından dört ay sonra, 2 Eylül 1945'te sona ermiştir (Hart, 2004: 969-970).

1.1.3. Soğuk Savaş'ın Özellikleri ve Diğer Dönemlerden Farklılıkları

İkinci Dünya Savaşı dünya tarihinde çok büyük yıkıma sebep olmuş ve yaklaşık 50 milyon insanın ölümüyle sonuçlanarak tarihe geçmiştir. II. Dünya Savaşı'na kadar güç dengesinin merkezi konumunda bulunan Avrupa savaş yıllarında harap olmuş ve siyasi gücünü kaybetmiştir. Savaş sonrası tahrip olmuş ve yıkılmış Avrupa'da yaşanan ekonomik krizler, artan enflasyon ve işsizlik uluslararası politikada Avrupa devletlerinin güç kaybetmesine yol açmıştır.

Maddi ve manevi büyük kayıplar veren Avrupa'ya karşı Pearl Harbor dışında kendi topraklarında saldırıya uğramayan ABD ve Avrupa kıtasının en güçlü ordusuna sahip olan SSCB II. Dünya Savaşı'ndan siyasi ve ekonomik olarak galip çıkarak buldukları dönem itibariyle iki süper güç konumuna gelmişlerdir.

ABD ile SSCB arasındaki rekabet ve güç mücadelesinden doğan *Soğuk Savaş*'ın diğer savaşlardan en önemli farklılığı birbirlerine karşı üstünlük sağlamak için sıcak bir çatışmaya girmeden propaganda, istihbarat ve nükleer güç yarışı ile sınırlı bir çatışma yürütülmesidir.

Soğuk Savaş döneminin bir diğer farklılığı ise ABD ve SSCB etrafında diğer devletlerin ideolojik kamplaşmasından oluşan bir sistem olmasıdır. Yaklaşık kırk beş yıllık bir dönemi kapsayacak olan *Soğuk Savaş* döneminde ABD ve SSCB etrafında diğer devletlerin toplanmasının altında kapitalizm ve komünizm karşıtlığı veya korkusu yer almıştır. *Soğuk Savaş* bir bakıma ideolojilerin savaşıdır. Bir tarafta kapitalizm-liberalizm-demokrasi diğer tarafta ise komünizm mevcuttur. SSCB, kolektivizm ile otoriter komünizmi savunurken ABD ise kendi siyasi sistemi olan kapitalizm, demokrasi ve çoğulculuğu savunarak dünyaya yaymaya çalışacaktır.

Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu sistem olarak adlandırılmaktadır. Çünkü ülkelerin çoğu ekonomik, askeri, dini, siyasal ve ideolojik sebeplerden dolayı iki süper güçten birinin tarafını gönüllü veya işbirliği esasına göre tercih etmek durumunda kalmışlardır. *Soğuk Savaş* döneminde ABD ve SSCB başta olmak üzere bu ülkelerin çevresinde kümelenmiş devletler uluslararası sistemdeki anlaşmazlıkları ve gelişmeleri yönlendirmek için birbirlerine karşı şekillendirdikleri siyasi, askeri, iktisadi, stratejik uygulamalar ile denge politikaları uygulamışlardır. Bloklar arasındaki denge politikalarından doğan güç ilişkisinin asıl amacı karşı tarafı engelleyerek kendi sistemini yenedünya düzeni şeklinde egemen kılmaktır.

Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu sistemindeki dengeyi ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile nükleer silahlar belirlemiştir. Süper güçlerin sahip olduğu nükleer silahların varlığı bu dönemin *Soğuk Savaş* olarak adlandırılmasındaki en önemli sebeplerden birisidir. II. Dünya Savaşı sonunda nükleer silahların tahrip ve yıkım gücünün büyüklüğü tüm dünya devletleri tarafından anlaşıldığından dolayı süper güçler birbirlerine karşı silah kullanmadan ama korku ve tehdit politikaları ile ölçülü çatışmalarla psikolojik bir savaş yürütmüşlerdir.

1.2. SOĞUK SAVAŞ'IN EKONOMİK, SİYASİ VE GÜVENLİK GEREKÇELERİ

II. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği yıkım *Soğuk Savaş* dönemi öncesinde yenedünya düzeninde güçlü konumda bulunan ABD ve SSCB; ekonomik, siyasi ve güvenlik politikalarına egemenlik kaygılarını yansıtmış ve *Soğuk Savaş* döneminin başlamasında bu politikaların gerekçeleri belirleyici rol üstlenmiştir. Bu nedenle, *Soğuk Savaş* döneminde tarafların birbirleriyle mücadelesini ortaya çıkaran sebeplerin yakından incelenmesi gerekir.

1.2.1. Soğuk Savaş'ı Doğuran Ekonomik Sebepler

II. Dünya Savaşı başladığında ABD küresel bir güç olabilmek için ekonomisini korumaya çalışmış ve bu savaşa karşı kayıtsız kalmıştır. 7 Aralık 1941 Pearl Harbor saldırısına kadar savaşan devletlere silah satarak veya askeri teçhizat kiralayarak

yardımlar yapmaktaydı. Savaş boyunca ABD ekonomisi bir savaş ekonomisi görünümündeydi. Bu yüzden savaş sanayii ve teknolojisi bakımından çok gelişmiş bir ülke haline gelmişti. Savaş harcamalarının yüksek getirisi sayesinde, ülkenin gayri safi milli hasılası çok yüksek rakamlara ulaşmıştır. Bu ekonomik güç askeri gücü de pekiştirmiştir. ABD donanması dönemin teknolojisi ile donatılmış düzinelerce uçak gemisine, savaş gemilerine, bombardıman uçaklarına sahiptir. Aynı zamanda ABD'nin Hiroşima ve Nagasaki'de yıkıcılığı kanıtlanmış bir nükleer silahının yani atom bombasının olması bu alanda rakipsiz olduğunun bir kanıtıydı.

II. Dünya Savaşı'nda ABD ve SSCB'nin ekonomik ilişkileri iki devletin de istediği düzeydeydi. ABD, Almanya ile savaşan her devlete kiralama ve ödünç verme programı ile ekonomik yardım yapmaktaydı. Bu yardımlardan İngiltere'den sonra en büyük payı SSCB almıştır. SSCB, ABD'den 11 milyar dolarlık askeri yardım almıştır. Bu yardımlar sonucunda Almanya'yı ilk defa yenilgiye uğratan SSCB Doğu Avrupa'ya doğru hızla ilerlemiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında kendi topraklarında savaş yaşamadan askeri ve sivil sanayi gücüne sahip ABD'nin karşısında kendi topraklarında savaşan ve durmadan ilerleyen SSCB vardır. SSCB'nin bu denli ilerlemesine karşın ABD yeni politik ideoloji ile bir savaş başlatacaktır. Avrupa'daki sömürge yolları SSCB tarafından denetim altına alınmadan ABD, bu kıtada ekonomik ve siyasi bir hegemonya oluşturmak zorundaydı. ABD bu sebeple uluslararası ekonomiyi elinde tutmak için Avrupa'ya yeniden kapitalizmi yerleştirmek üzere stratejik politikalar üretmekte ve izlemekteydi. Savaş sonrası bu politikalar hızlı bir şekilde devreye girmiştir.

Bu politikalardan ilki "Truman Doktrini" olarak bilinen Sovyet tehdidine karşı komünizm tehdidi altındaki devletlere mali ve askeri yardım yapılmasıdır. SSCB'nin güneye doğru genişlemesinin önünü kesmek için Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardım yaparak Sovyetler Birliği'ni Çevreleme Politikası'nı başlatmıştır. Bazı tarihçilere göre Truman Doktrininin 22 Mayıs 1947'de yürürlüğe girmesiyle *Soğuk Savaş* tam olarak başlamıştır. Truman Doktrini ABD tarafından Türkiye'ye ve Yunanistan'a yapılacak olan toplamda dört yüz milyon dolar değerindeki yardım paketini içermektedir (Sander, 2008: 259).

ABD açısından bu yardımlar iki amaç taşımaktaydı. Birinci amaç SSCB genişlemesini çevrelemek ve ABD'nin ekonomik ve siyasi anlayışını yaygınlaştırmaktır. İkinci amaç ise SSCB tehdidine karşılık Yunanistan ve Türkiye gibi jeostratejik öneme sahip ülkeleri askeri ve ekonomik yardım yoluyla güçlendirmektir.

Bu yardımlar sonrasında savaştan dolayı siyasi bütünlüğü bozulmuş olan örneğin Yunanistan'da komünistlerin iktidara gelmesi ve SSCB'nin bu bölgeden Akdeniz'e inmesi engellenmiştir. Aynı zamanda bu ekonomik yardımlar sayesinde ABD ve SSCB arasında giderek kutuplaşan dünyada, Türkiye ve Yunanistan uzunca bir süre ABD bloğuna yakın bir duruş sergileyeceklerdir.

Bir diğer stratejik politika ise "Marshall Planı" adı verilen bir kalkınma projesidir. Bu plana göre savaş sonrası çöken Avrupa ekonomisini tekrardan canlandırmak için ABD tarafından Avrupa ülkelerine karşılıksız bağış veya ödünç verme biçiminde ekonomik yardım ve işbirliği sağlanacaktı. 12 Temmuz 1947 Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı'nda 17 ülkeyi kapsayan ve 1948-1952 yılları için liberal- kapitalist bir ekonomik kalkınma planı hazırlanmıştır. ABD, yardımları karşılığında Avrupa ülkelerinden ekonomik ve mali bağımsızlıklarını artıracak yönde çaba göstermelerini ve SSCB yayılmasına karşı tedbirler alınmasını istemekteydi.

SSCB ekonomi ve sanayi açısından ABD'nin çok gerisinde olduğunun farkındaydı. Bu yüzden ABD üzerinde nüfuz ve hâkimiyet kurmak isteyen SSCB, Almanya'nın teslim olmasından hemen sonra Almanya'daki sanayi taşınmazlarını talan edercesine söküp SSCB'ne taşımıştır (Kennedy, 2001: 432). Sovyetler böylelikle Almanya'daki sanayi taşınmazlarını kendi ürünleri için yeterli pazar ve sermayeleri için de yeterli yatırım alanları haline dönüştürmüşlerdir.

SSCB Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı birer ekonomik plan olarak değil, siyasal birer hamle olarak görmüştür. ABD'nin Truman Doktrini ve Marshall planına karşılık SSCB, "Cominform Birliği"ni kurarak bloklaşmanın temelini atacaktır. SSCB, 5 Ekim 1947'de Doğu Avrupa ülkelerinin birçoğuyla ikili ittifak anlaşmaları yapıp ideolojik birlik temelli bir Cominform kurmuştur. SSCB'nin amacı mümkün olduğu kadar Avrupa'da birçok alanı komünist denetim altına almaktır.

SSCB, Marshall Planı'na karşı Yugoslavya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya ile uluslararası işbirliği sağlamak adına 5 Ekim 1947'de Cominform kurduklarını ilan etmişlerdir. 5 Ocak 1949'da SSCB'nin kontrolündeki ülkeler arasında ekonomik işbirliğiyle hammaddelerin üretim ve dağıtımını yönlendirmek üzere COMECON olarak adlandırılan uluslararası örgüt kurulmuştur. SSCB; COMECON üzerinden Doğu Avrupa ülkelerini kendi ekonomisine bağlamıştır (Sander, 2008: 234-238). Dolayısıyla ekonomik olarak ABD, Avrupa'yı dünya ekonomisine açmak için serbest ticareti savunurken, SSCB kendi ekonomisini yaratıp Avrupa'nın kendisiyle yakın ekonomik ilişkiler içinde olmasını istemiştir.

1.2.2. Soğuk Savaş'ı Doğuran Siyasi Sebepler

Bazı tarihçilere göre *Soğuk Savaş* dönemini başlatan olay "Moskova Yüzdeler Antlaşması" olarak gösterilmektedir. Moskova Yüzdeler Antlaşmasının neden *Soğuk Savaş* dönemini başlattığını daha anlaşılır kılmak için II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen siyasi ve diplomatik ilişkilerin incelenmesi gerekmektedir.

SSCB 23 Haziran 1944'te Doğu Avrupa'dan başlayarak Balkanlar'a ve Batı Avrupa'ya doğru ilerlemeye başlamıştır. Batılı kaynaklara göre, Londra ve Washington'a danışmadan SSCB'nin Romanya ve Bulgaristan'a savaş ilan etmesiyle artık SSCB, Doğu Avrupa'da kendi etki alanını yaratmıştır. Doğu Avrupa'da siyasi bütünlüğünü kaybetmiş Yunanistan ve Polonya'yı, SSCB kendi nüfuz alanı içinde görmekteydi. SSCB'nin politik ve stratejik konumu güçlendikçe batılı devletler SSCB'nin kurtarıcı konumuna gelmesinden ve komünizmin yayılmasından endişe duymaktaydılar. Çünkü SSCB, Doğu Avrupa'ya doğru ilerlerken birçok ülkenin siyasi yapısı bozulduğundan dolayı SSCB'nin kurtarıcı komünizmini çare olarak görmeye başlayınca Churchill Doğu Avrupa'da etki alanlarının kesin bir biçimde belirlenmesi için 1944 yılının Ekim ayında Moskova'ya giderek Stalin'le "Moskova Yüzdeler Antlaşması"nı imzalamıştır.

Antlaşmaya göre, her iki tarafın Doğu Avrupa'da sahip olacakları üstünlükleri yüzdelerle belirlenmiştir. Buna göre İngiltere ve SSCB Doğu Avrupa'yı Macaristan'da Sovyetler %50, İngiltere %50; Bulgaristan'da İngiltere %25, Sovyetler %75; Romanya'da İngiltere %10, Sovyetler %90; Yugoslavya'da İngiltere %50, Sovyetler

%50 ve Yunanistan'da İngiltere %90, Sovyetler %10 oranlarıyla paylaşmışlardır. Ayrıca antlaşmanın bir diğer maddesi ise Romanya ve Bulgaristan'ın müttefik denetiminin SSCB tarafından uygulanmasıdır. Böylece SSCB Doğu Avrupa'daki askeri üstünlüğünü korumaya devam etmiştir.

Moskova Yüzdeler Antlaşması ile Stalin ve Churchill Avrupa'yı yeniden biçimlendirirken bu antlaşma ile Avrupa'nın, *Soğuk Savaş*'ın bitimine kadar sürecek, bölünmüşlüğü başlatılmıştır. Çünkü ABD Atlantik Demeci'nin temel maddelerinden biri olan "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" ilkesini benimsediği için hiçbir zaman "Moskova Yüzdeler Antlaşması"nı imzalamamış ve savunmamıştır.

7 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın teslim olması sonrasında Almanya'yı başında ABD, İngiltere ve SSCB'nin temsilcilerinden oluşan bir Müttefik Denetim Komisyonunun yönetmesi kararlaştırılmıştır. 4-11 Şubat 1945'te Yalta'da bir araya gelen Roosevelt, Churchill ve Stalin Almanya'nın nasıl bölüneceğine karar vermişlerdir. Çıkarların çatışmaya başladığı bu konferansta Almanya'nın üç bölgeye ayrılması kararlaştırılmıştır. Buna göre; Almanya'nın Doğu bölgesini SSCB, kuzeybatı bölgesini İngiltere, güneybatı bölgesini de ABD işgal edecektir. SSCB'nin işgal bölgesi içinde kalan Berlin şehri de kendi içinde ayrı bir işgal bölgesine ayrılmış fakat işgalin nasıl gerçekleşeceği kararlaştırılmadığı için ilerleyen zamanlarda bir problem haline dönüşmüştür.

ABD ve SSCB'nin arasında bir diğer gerginliğin başlamasına sebep olacak olay Yalta Konferansı'nda Birleşmiş Milletler'de hangi ülkelerin veto hakkı olduğunun belirlenmesi esnasında yaşanacaktır. Stalin, SSCB'ye bağlı tüm cumhuriyetlerin genel kurulda temsilini istemesine rağmen sadece Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın temsiline karar verilmiştir. ABD Güvenlik Konseyi'nde otoritesini korumak için SSCB ve İngiltere'nin yanı sıra Çin ve Fransa'nın da büyük devlet sayılmasını sağlamış ve veto hakkı tanımıştır. Fransa ve İngiltere ABD'nin desteği ile güçlü devletlerarasına alınmıştır.

Bazı tarihçiler ise *Soğuk Savaş*'ı Potsdam Konferansı ile başlatır. ABD, SSCB ve İngiltere'nin Almanya'nın teslim olmasından sonra 17 Temmuz - 2 Ağustos 1945

tarihleri arasında Almanya'nın Potsdam şehrindeki toplantı savaş sonrası statükonun belirlendiği son büyük konferanstır.

Bu konferansta ilk göze çarpan, SSCB'yi temsilen konferansa Stalin katılırken diğer ülkelerin liderleri yerine temsilcilerinin katılmasıdır. Bu durum uluslararası itibar bakımından Stalin'i öfkelenmiştir. Stalin Potsdam Konferansı'ndan sonra SSCB'nin itibarını yükseltmek için SSCB toprakları dışındaki hiçbir toplantıya katılmayacaktır.

Savaş sonrası ilişkilerin düzenlenmesi ve barışın nasıl sağlanacağını konu alan Potsdam Konferansı'nda ülkeler arası rekabet ön plana çıkmıştır. Konferansın ana konusunu oluşturan Polonya ve Almanya sorunu Müttefik Devletler arasındaki gerginliği artıracaktır. II. Dünya Savaşı'nın iki güçlü ülkesi olan SSCB ve ABD müzakerelerde başat güç olmak için artık sahip oldukları güçlerini kullanacaklardır. ABD'nin güçlü bir ekonomisi ve nükleer bombaları varken SSCB'nin güçlü bir ordusu bulunmaktadır.

Soğuk Savaş'ı hızlandıran bir diğer olay ise II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Paris Barış Antlaşmaları'dır. 19 Temmuz- 15 Ekim 1946 tarihleri arasında 21 devletin katıldığı görüşmeler sonrasında 10 Şubat 1947 tarihinde İtalya, Finlandiya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan devletleri ile Paris Barış Antlaşmaları imzalanmıştır. Paris'te görüşmeler sürerken ilk kez Doğu ile Batı blokları arasındaki fark ortaya çıkmıştır. Beyaz Rusya, Ukrayna, Çekoslovakya, Yugoslavya, Polonya, Bulgaristan ve Macaristan SSCB'nin çevresinde kümelenmiştir.

Paris Barış Antlaşmaları gereği antlaşma imzalandıktan 90 gün sonra Müttefiklerin ordularını işgal altındaki devletlerden çekmesi gerekmektedir. Fakat SSCB tampon bölge ideali doğrultusunda Avusturya ile bağlarını koparmak istemediğinden dolayı Romanya ve Macaristan'dan askerlerini çekmemiştir.

1947 yılında İngiltere ve ABD kendi işgal bölgelerini birleştirerek yeni bir Alman hükümetinin kurulmasını planladılar. SSCB bu ittifaka karşılık Batı Berlin'i tamamen işgal ederek şehrin tüm karayolu ve demiryolu bağlantısını kesmiştir. Böylece ABD ve İngiltere'nin işgal bölgelerine ulaşımını engellemiştir. Truman, Avrupa ülkelerinin kendisine olan güvensizliğini kırmak için Haziran 1948 ile Mayıs 1949 arasında Berlin'e Amerika'nın büyük nakliye uçakları ile yiyecek yardımları yapmıştır. ABD

ayrıca atom bombası yüklü uçaklarını İngiliz üssüne göndermesi üzerine SSCB kurduğu ablukayı kaldıracaktır.

ABD, Fransa ve İngiltere, Almanya'nın işgal topraklarını Haziran 1948'de birleştirerek Eylül 1948'de Federal Almanya Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Buna karşılık Ekim 1949'da SSCB de Doğu Almanya'da Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni kurarak Almanya'nın bölünmesini resmileştirmiştir (Armaoğlu, 1989: 447).

1.2.3. Soğuk Savaş'ı Doğuran Askeri ve Güvenlik Sebepleri

I. Dünya Savaşı sonunda galip devletler tarafından küresel barış ve güvenliğin uluslararası hukuk kuralları doğrultusunda sağlanması için 28 Nisan 1919 yılında Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Fakat II. Dünya Savaşı'nın çıkmasını bu cemiyetin önleyememesi, bir başka deyişle küresel güvenliğin teminatını gerçekleştiremediğinden dolayı tamamen başarısız bir uluslararası örgüt örneği olarak kabul edilmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Mihver Devletlere karşı savaşın yürütülmesi ve uluslararası işbirliğiyle barışın sağlanması için 14 Ağustos 1941 tarihinde "Atlantik Bildirisi" yayınlanmıştır. Atlantik Bildirisi'nde kabul edilen maddeler daha sonra uluslararası barışın sağlanması ve güvenliği sağlamak amacıyla oluşturulan Birleşmiş Milletler Bildirisi'nin temelini oluşturacaktır.

ABD, İngiltere ve SSCB uluslararası barış ve güvenliği korumak için ortak bir bildirme olan 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni yayınlamışlardır. SSCB ileride çıkacak olası bir savaşta Almanya ile arasına bir tampon bölge yaratmak istemiştir. SSCB'nin komünizm ideolojisi yüzünden Avrupa demokrasisinin zarar göreceğine inanan Müttefikler Doğu Avrupa'da tampon bir bölge fikrine sıcak bakmamışlardır. Churchill ile Stalin'in 09-20 Ekim 1944 tarihleri arasında Moskova'daki görüşmeler sonrasında SSCB'nin Doğu Avrupa'daki tampon bölge isteği doğrultusunda imzalanan "Moskova Yüzdeler Antlaşması"nın ABD'nin tanımaması *Soğuk Savaş*'ın nedenlerinden biri olmuştur.

24 Ekim 1945 tarihinde ABD, SSCB, Çin, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere 51 devlet tarafından küresel barış ve güvenliğin teminatı olarak Birleşmiş Milletler

kurulmuştur. Birleşmiş Milletler küresel güvenlik alanında silahsızlanma, barışı inşa etme ve barışın korunması gibi çeşitli misyonlar üstlenerek, küresel barış ve güvenliği sadece askeri güvenlik alanlarında karşılaşılan tehditlere karşı değil çevre güvenliği, birey güvenliği, sağlık güvenliği, enerji güvenliği, demografik güvenlik gibi alanlarda da etkin kılmayı hedeflemiştir. Aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğin korunması adına; kadın ve çocuklar başta olmak üzere sivillerin korunması, kara mayınlarının temizlenmesi, seçimlerin demokratik usullerle yapılması, terörizmle mücadele, uyuşturucu ticareti ile mücadele gibi tematik konularda da faaliyetler yürütmüştür (Scott, 2004: 37). Ancak iki kutuplu düzenin varlığı, barışın tehdit edildiği muhtemel durumların tespiti ve sonrasında mevcut durumun barış lehine çözümlenmesine yönelik karar alınmasını ve uluslararası konsensüsün sağlanmasını zorlaştırmıştır. Çünkü başat güçler olan ABD ve SSCB kendi uluslararası etki alanlarındaki ekonomik ve siyasi müdahalelerinin meşruluğunun sağlanması noktasında iki kutuplu sistemin yaratmış olduğu rekabet zemininden dolayı karar alım süreçlerini zorlaştırmışlardır.

ABD ile SSCB arasındaki farklılaşma ve ayrışmanın sebeplerinden bir diğeri ise İran krizidir. SSCB, savaş sonrasında siyasi bütünlüğü bozulmuş tüm devletlere kendi statükosunu sağlamlaştırmak için nüfuz etmek amacındadır. 1946 yılında SSCB tampon bölge ideali ile İran üzerinden Ortadoğu petroleri ve Basra Körfezi'yle Hint Okyanusu, Türkiye üzerinden Boğazlar ve Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz'e doğru yayılmacı bir politika ile geniş bir sahayı kontrolü altında bulundurmaya planlamıştır. 1946 yılında Kızıl Ordu, etki alanını genişletmek için İran'ın kuzeyini işgal etmiştir. Ancak savaş sonrası İran, İngiliz işgali altındadır. ABD ve İngiltere, SSCB'ne İran'dan çekilmesine yönelik baskı uygulayarak *Soğuk Savaş*'ın başlangıç aşamalarından birine neden olmuştur.

Soğuk Savaş'ı doğuran bir diğer güvenlik nedeni ise silahsızlanma kavramıyla birlikte ele alınan nükleer silahların kullanımınıdır. 1945 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne bağlı bir Atom Enerjisi Komisyonu kurularak atom bombasının engellenmesi konusunda ülkeler anlaşmaya varmışlardır. Acheson-Lilienthal önerisi ile atom bombasına sahip ülkeler uluslararası bir denetime tabi tutulacaktır. Böylece uluslararası güvenliğin sağlanıp sağlanmadığı yerinden denetim ve gözleme araçları

(uydular, hava araçları, askeri tesisler) aracılığıyla sınıanacaktır. Bu öneriye hiçbir devlet itiraz etmemiştir. Fakat 1946 yılında bir başka Amerikan önerisi olan “Baruch Planı” SSCB ve ABD arasında başka bir gerginliğe yol açacaktır. Bu plan atom silahının yapımının yasaklanması ve mevcut atom stoklarının yok edilmesini içermektedir. Aynı zamanda bütün aşamalarını denetleyecek olan bir Uluslararası Atom Geliştirme Kuruluşu’nun kurulması ve bu kuruluşa sınırsız denetleme ve cezalandırma yetkisi verilecektir. SSCB; Birleşmiş Milletlerin karar verme sürecinde ABD’nin bu kadar etkin olmasına ve atom bombası yapımının sadece ABD’nin kontrolünde olmasına şiddetle karşı çıkarak kendi atom bombasını yapmak için araştırmalarına devam etmiştir.

Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında *Soğuk Savaş* döneminde Avrupa güvenliğini tehdit eden yine bir Avrupa ülkesi olmuştur. Avrupa’nın ve ABD’nin tehlike olarak gördüğü SSCB aynı zamanda bir Doğu Avrupa ülkesidir. Dolayısıyla *Soğuk Savaş*’ı doğuran güvenlik açıkları yine Avrupa’nın bölünmüşlüğü orijinelidir.

1.3. SOĞUK SAVAŞ’IN BLOK VE TARAFLARI, ÖRGÜTLERİ VE GÖRÜŞLERİ

II. Dünya Savaşı sonunda uluslararası politikada geleneksel güç dengesinin merkezi olan Avrupa’nın savaştan yıpranarak çıkması dünya siyasetinde ABD ve SSCB’ni iki yeni süper güç olarak ortaya çıkarmıştır.

ABD ve SSCB uluslararası itibarlarını korumak ve kendi amaçlarına uluslararası meşruluk kazandırmak için ittifaklara ihtiyaç duymuşlardır. Savaş sonrası elde etmiş oldukları gücü korumak ve kendi çıkarları yönünde güç dağılımını muhafaza etmek amacıyla diğer devletlerle koalisyonlar ve ittifaklar oluşturmuşlardır.

Soğuk Savaş döneminin temel parametreleri, Batı bloğunun lideri ABD ve Doğu bloğunun lideri SSCB’nin ve her bir bloğa taraf devletlerin birbirlerine karşı şekillendirdikleri siyasi, askeri, iktisadi, stratejik ve jeopolitik tavır ile uygulamalarının toplamı olarak kabul edilebilir (Emeklier, 2012: 3). Aynı zamanda rekabet halinde olan ABD ve SSCB’nin ittifaklarından herhangi birinde yer almama ve blokların dışında

kalmayı öngören Bağlantısızlar Hareketi de ittifaklara tepki olarak ortaya çıkmış alternatif siyasal bir oluşumdur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan Batı Bloğu, Doğu Bloğu ve Bağlantısızlar Hareketi *Soğuk Savaş*'ın bir uzantısı olarak gelişmiş ve *Soğuk Savaş*'ın yarattığı saflaşma-kutuplaşmaya katkıda bulunmuştur. Bu blokların oluşturulmasının en önemli sebebi tarafların kendi sosyo-politik düzen ve modellerini dünyaya dayatma mücadelesi ve uluslararası sistemde güç dengesini kendi lehlerine çevirerek başat güç olma arzusudur.

1.3.1. Soğuk Savaşta Batı Blokunun Devletleri, Örgüt ve Görüşleri

ABD kendi topraklarında savaşmadığı ve savaşa son bölümde dâhil olduğu için II. Dünya Savaşı'ndan diğer devletlere göre daha az kayıplarla çıkmıştır. ABD, savaş sonrası İngiltere ve Fransa'nın zayıflamasıyla Pasifik ve Atlantik'te tek güç olarak kalmıştır.

ABD, savaş sonrası ilk yıllarda SSCB'yi tehlike olarak görmemesi nedeniyle dörtlü polis sistemi olarak adlandırılan ABD, SSCB, İngiltere ve Çin'in önderliğinde uluslararası barışı sağlayacak bir kuruluşun içinde yer almayı uygun bulmuştur. Ancak SSCB'nin durmaksızın hızla ilerlemesi ve ABD ile ideolojilerinin çatışması sonucunda kapitalist düzen ile komünist düzenin mücadelesi haline dönüşen yeni düzende bu ütopyik fikrin yerini bölgesel doktrinler ve politikalar alacaktır.

ABD, tehlike ve tehdit olarak gördüğü komünizmi baskılamak ve SSCB'nin yayılcı politikasını engellemek için "Çevreleme Politikası" geliştirmiştir. Bu politika ile SSCB'nin Doğu Avrupa'da ilerlemesini durdurmak ve müttefik kazanımlarını engellemek için çeşitli devletlerle bir ittifaklar zinciri oluşturarak yeni SSCB'yi çevrelemek istemiştir.

Avrupa'da siyasal istikrarın zedelenmiş olması ABD'ni ekonomik kalkınma planları yapmaya zorlamıştır. ABD Avrupa'yı kendi etkisi altına alarak kendi ideoloji ve sistemlerinin en iyisi olduğunu ispatlarcasına ekonomik yardım planlarını hayata geçirmiştir. Çünkü Avrupa'da ekonomi ve siyasal bütünlük ne kadar fazla olursa

SSCB'nin komünizmi yayma hızı ve olasılığı o kadar az olacaktır. ABD bu amaç doğrultusunda komünizme mesafeli ülkelerde yapılan siyasi, askeri ilişkileri ve ekonomi politikalarını şu hedefler üzerinde şekillendirmiştir:

- a) Acil ve kısa dönemdeki kaygılarımız, askeri gücümüzle ilgilidir. Dünyanın komünist olmayan bölgeleri olası tehditlere kendi askeri güçleriyle ve gelirlerinde büyük düşüşler yaşamak zorunda kalmadan karşı koymalarına imkân verecek ekonomik kaynaklara sahip olmalıdırlar.
- b) Komünist olmayan ülkeler fedakârlık yapabilecekleri ölçüde ekonomik açıdan desteklenmelidirler.
- c) Düzenli bir ekonomik ve askeri kalkınma yoluyla insani kaynakların geliştirilerek, komünist ülkeler ABD çıkarlarına uygun olarak, askerî açıdan çevrilmelidirler.
- d) ABD'nin sürekli büyümesinin sağlanması için dünyanın alım gücü artırılmalı Amerikan üretim mekanizmasının sağlıklı bir şekilde çalışması sağlanmalıdır. Bunun için komünist olmayan ülkelerin ekonomik düzenleri Amerikan ekonomisine uygun olmalıdır (Millikan & Roster, 1961: 71).

ABD yukarıdaki hedefleri doğrultusunda ekonomik üstünlüğü ön planda tutarak bu dönemde çift yönlü bir strateji izlemiştir. Bunlar;

1. Sovyetler Birliği ile askeri ve ekonomik alanlarda savaş ekonomisini sürekli olarak kamçılayacak yeni politik-ideoloji savaşı geliştirmek suretiyle, Çin ve Doğu Avrupa'ya karşı kapitalizmi yeniden yerleştirmeyi hedef tutan bir "kurtarma" harekâtına girişmek.
2. Sömürge imparatorluklarının çöküş sürecini hızlandırarak dünya pazarlarını "yeni sömürgecilik" yolu ile elde ederek, kendi kabuklarına çekilmek zorunda kalacak olan Batı Avrupa'yı da ekonomik ve siyasi hegemonya altına almak (Erdoğdu, 2006: 31).

ABD, küresel bir güç olmak adına yeni ulusal savunma ve ekonomik politikaların oluşturulması ve yürütülmesi için üniversitelere bu konularda çalışma yapılmasına yönelik teşviklerde bulunmuştur. Üniversitelerin bünyesinde nükleer teknoloji, ekonomi ve uluslararası güvenlik gibi alanlarda yapılan araştırma ve çalışmalar sonucu ABD'nin tüm politikaları daha kapsamlı ve teorik temellere dayandırılmıştır.

ABD, ekonomik ve siyasi gücünün devamlılığını sağlamak için ayrıca ideolojik taarruza geçmiştir. Müttefiklerinin iç ve dış politikalarında etkili olan kurum ve kişileri teşvik ederek ve destekleyerek kültürel emperyalizm politikalarını uygulamak için uygun bir zemin hazırlamıştır. Böylece ABD ekonomik hayatı kontrol altına almadan önce müttefiklerinin düşüncelerini etkileyerek kendi değerlerini yaymak suretiyle siyasal amaçlarına uygun şekilde bu bölgeleri kontrol altında tutmuştur.

ABD'nin ayırt edici bir diğer siyasal politikası ise sömürgeciliğin tasfiyesi olmuştur. Yeni kurulan devletlerin ve sömürge halkların bağımsızlık kazanma sürecinde iktisadi ve sosyal yönden kalkınması için yardımlar yapmıştır. Özellikle SSCB'nin hâkim olduğu veya SSCB'nin ideolojisinden etkilenebileceğini düşündüğü ülkelere (Kamboçya, Angola, Granada, Nikaragua, Panama, Peru, Ortadoğu ülkeleri, Pasifik-Çin Hindisi) ABD yardımının yanı sıra ayrılıkçı hareketlere de para ve silah yardımı yaparak siyasal bütünlüğün oluşmasını engelleme gayretinde olmuştur.

SSCB'nin tüm dış politikasını komünizmi bütün dünyada hâkim kılmak isteyen bir doktrine dayandırması ve ideolojik bir tehdit unsuru olarak Avrupa'yı baskı altına almaya başlaması sonucunda ABD de doğal olarak SSCB'nin politikalarını engellemeye yönelik politikalar geliştirmiştir. ABD, SSCB'nin ilerlemesindeki süreyi ve maliyeti en aza indirerek, söz konusu tehlikeyi önlemek üzere diğer devletlerle işbirliğine yönelmiş ve ittifak arayışına girmiştir.

Avrupa ülkeleri arasında SSCB'nin yayılmacı politikasını engellemek amacıyla yapılan ilk girişim, 4 Mart 1947'de İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Dunkirk Antlaşması'dır. Dunkirk Antlaşması SSCB'den gelebilecek girişimlere karşı koymak amacıyla imzalanmıştır (Gürkaynak, 2004: 48-49). Dunkirk Antlaşması örnek teşkil edince İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg güvenlik antlaşması olan Brüksel Antlaşması'nı imzalamışlardır. 4 Nisan 1949 tarihinde ise Washington'da

ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda NATO'nun (North Atlantic Treaty Organization) kurucu antlaşması olan Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalamışlardır.

NATO, askeri veya politik araçlar kullanarak üye ülkelerin bağımsızlık ve güvenliğini sağlayarak, herhangi bir üye ülkeye yapılmış bir saldırıyı tüm üyelere yapılmış sayacak ve bu saldırıya topyekûn karşılık verecek bir örgüttür. NATO organizasyon bakımından hükümetler arası kolektif bir savunma örgütü olduğundan ötürü, NATO'nun kurulmasıyla birlikte Batı Bloğu fiilen teşekkül etmiştir.

Soğuk Savaş döneminde NATO belirli bir düşman tanımlamasından hareketle belirgin stratejiler benimsemiş ve örgüt çerçevesi çizilmiş bir amacın izinde rahatlıkla varlığını sürdürebilmiştir (Karabulut, 2014: 24). Bir başka deyişle *Soğuk Savaş* döneminde NATO'nun benimsemiş olduğu stratejilerin temel belirleyicisi ABD - SSCB rekabetinde yaşanan gelişmeler olup Batı Bloğunun genel görüşlerini yansıtacaktır.

“Kitlesel Karşılık Stratejisi” olarak adlandırılan rapor ile 1954 yılında NATO Konseyi tarafından NATO stratejisi kabul edilmiştir. Bu stratejiye göre SSCB'yi nükleer silahlar da dâhil olmak üzere her türlü askeri silahlar kullanarak engellemek hedefdir. Bu stratejinin temel amacı SSCB'yi ortadan kaldırmaktan ziyade caydırmaktır. “Kitlesel Karşılık Stratejisi” SSCB'nin uzun menzilli nükleer ve konvansiyonel silahlar üretmesiyle birlikte terkedilecek ve daha etkili stratejiler geliştirilecektir.

NATO'nun ikinci stratejisi; “Esnek Karşılık Stratejisi” olarak bilinen Doğu-Batı ilişkilerinin yumuşaması ve daha istikrarlı ilişkilerin tesis edilmesine yönelik olarak yeniden düzenlenerek savunmaya diyalogun da eklenmesini öngören stratejidir. SSCB ve ABD rekabetinde yaşanan gelişmeler sonrasında NATO üyelerinin maruz kalabileceği herhangi bir saldırıya karşı askeri ve politik güce sahip olması gerektiğine karar verilmiştir. Bu strateji doğrultusunda NATO üyelerine karşı bir saldırı gerçekleşirse politik konvansiyonel silahlarla karşı konacak eğer bu yöntemle düşman durdurulamıyorsa nükleer taktik silahları kullanılacak eğer bununla da başarılı olunamıyorsa her türlü nükleer silah kullanılacaktır (Çakmak, 2003: 200).

NATO'nun son stratejisi ise "Esnek Karşılık ve İleri Savunma Stratejisi"dir. Bu stratejiye göre Doğu Bloğunun konvansiyonel üstünlüğünü dengelemek için nükleer silah kullanılmaması ve olası tehditlere karşı Avrupa'nın anlık istihbarat sisteminin iyileştirilmesi gibi stratejik konseptler oluşturulmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Batı Bloğunun uygulamış olduğu bu güçlü stratejilerin temel amacı SSCB'yi yıkma politikası yerine sınırlandırma politikasıyla itibar kaybetmesini sağlamaktır. Bu yüzden Batı Bloğu dünyadaki hâkimiyet alanlarındaki etkilerini artırmak için yoğun diplomatik, askeri ve propaganda aktivitelerinde bulunarak stratejik bir denge izlemiştir.

1.3.2. Soğuk Savaşta Doğu Blokunun Devletleri, Örgüt ve Görüşleri

19. yüzyıldan itibaren SSCB'nin politikaları sıcak denizlere inme ve Kafkasya ile Orta Asya coğrafyasına hâkim olma ideali çerçevesinde şekillenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'yı yenilgiye uğratan ilk devlet olarak SSCB, uluslararası itibarını sağlamlaştırarak hızla Avrupa, Ortadoğu ve Uzak Doğuda yayılmacı bir dış politika izlemeye başlamıştır.

SSCB, Avrupa'da daha hızlı ilerleyebilmek için hedef ülkelerdeki komünist örgüt ve partileri destekleyerek, komünist partilerin iktidar olmasına yönelik çaba sarf etmiştir. İki Kutuplu Sistemin oluşmasını sağlayan ilk nedenlerden biri SSCB'nin ilerlemesi olurken diğer neden ise ABD tarafından tehdit olarak görülen SSCB'nin resmi devlet ideolojisi olan otoriter komünizm düzenini yaymak istemesidir. ABD'nin, komünizmi tehdit olarak görmesinin sebebi ise bu ideolojinin insanlığın kapitalizmden kurtulmasını öngören bir doktrin olmasıdır (Schumpeter, 1951: 67).

ABD'nin çevreleme politikasına karşılık SSCB ise nüfuz etmek istediği ülkelerdeki komünist örgüt ve partileri destekleyerek komünistlerin iktidara gelmesi için ekonomik ve askeri yardımlarda bulunmuştur. Bu politika sayesinde Polonya, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan, Arnavutluk ve Doğu Almanya Demokratik Cumhuriyeti ve Çekoslovakya'da komünist iktidarlar egemen olmuştur. SSCB'nin yayılmacılığının kanıtı niteliğinde olan gelişmeler Avrupa'yı endişelendirmiştir.

4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulması ve Batı'nın bir blok haline gelmesiyle SSCB güvenlik ve ittifak arayışına girmiştir. Avrupa'da Batı Bloğunun güçlerini bütünleştirmesi, SSCB'ni doğuya yöneltmiştir. Komünist Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle birlikte 14 Şubat 1950'te SSCB ile Çin arasında 30 yıllık askerî ittifak kurulmuş ve Çin ile birlikte ABD'ye karşı bir blok oluşturmanın temelleri atılmıştır.

SSCB Pasifik'te etkinlik alanı yaratırken aynı zamanda Avrupa'da itibarını artırmak için 14 Mayıs 1955'de SSCB, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya ile birlikte Varşova Paktı'nı kurduklarını ilan etmişlerdir. Varşova Paktı'nın amacı; NATO güçlerinin olası bir saldırısına karşı Doğu Avrupa ülkelerinin blok olarak birbirine destek olması ve askerî güç kullanımı dâhil olmak üzere müşterek savunmada bulunmasıdır. Böylece Varşova Paktı ile birlikte SSCB önderliğinde Doğu Bloğu da Batı Bloğu karşısında fiilen kurulmuştur.

SSCB, *Soğuk Savaş* esnasında aşağıda belirtilen temel politikaları benimsemiş ve uygulamıştır (Bağlan, 2014: 111-112):

1. ABD liderliğindeki kapitalist-emperyalist Batı ittifakına karşı kendisini koruyabilmek için hızla silahlanmak ve askerî gücünü artırmak,
2. Kapitalist Batı Avrupa devletlerine karşı sosyalist Doğu Avrupa devletlerini askerî ve ekonomik yönden destekleyip güçlendirmek,
3. Dünya komünist hareketini kendi kontrolüne/denetimine sokmak,
4. Yeni bağımsızlığını kazanan Asya ve Afrika ülkelerini ve devam etmekte olan ulusal bağımsızlık mücadelelerini desteklemek,
5. Ortadoğu'da gelişmekte olan ABD ve Batı Avrupa karşıtı görüşleri desteklemek,
6. 1955'te başlayan Bağlantısızlar Hareketi ile iyi ilişkiler kurmak.

Varşova Paktı anlaşma gereği Avrupa'da doğu bloğuna karşı olabilecek silahlı bir saldırı durumunda üyelerin ortak biçimde savunma gerçekleştirebilecekleri bir birleşik komutanlık kurulmasını öngörür. Bu durum Kızıl Ordu'nun Doğu Avrupa ülkelerinin

topraklarına yerleşmesi anlamına gelirken, SSCB'nin Doğu Avrupa'yı askeri güçle denetlemesine olanak sağlamıştır (Sander, 2008: 244).

Varşova Paktı üyeleri emperyalizm ve sömürgecilik karşıtı bir uluslararası politika yürütmüştür. Avrupa emperyalizmine karşı tavır sergileyerek sömürge altındaki ülkelerin bağımsızlık hareketlerini desteklemiştir. Bu politikanın en temel amacı; sömürge altından kurtulan ülkelerde komünizm için nüfuz alanı yaratma isteğidir.

1.3.3. Soğuk Savaş'ta Bağlantısızlar Hareketine Dâhil Devletler, Örgüt ve Görüşleri

II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmekte olan Üçüncü Dünya ülkelerinin ideolojik bloklara dâhil olmamak adına başlattıkları siyasal akıma “Bağlantısızlar Hareketi” denilmektedir. Rekabet halinde olan blokların dışında kalma ve ittifaklarda yer almama politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bağlantısızlar Hareketini oluşturan ülkeler savaş sonrasında sömürgeci yeni kurtulmuş ve gelişmekte olan ülkelerdir. Dünya politikasında aktif olarak yer edinmeyi isteyen bu ülkeler uluslararası politikalarda iki bloğun dışında kalarak kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız politikalar üretmek niyetindeydiler. Bağlantısızlar Hareketi bu açıdan “bağımsızlık” anlamına gelmektedir.

Bağlantısızlar Hareketini oluşturacak ilk toplantı 1954 yılında Sri Lanka'nın Kolombo şehrinde yapılmıştır. Toplantıya katılan ülkeler Sri Lanka, Myanmar, Hindistan, Pakistan ve Endonezya'dır. Endonezya'nın teklifi ile daha geniş bir kitleye ulaşmak için 1955 yılında Asya ve Afrika ülkelerinin de dâhil olduğu bir konferans daha düzenlenmiştir. Bu konferansa Mısır, Hindistan ve Yugoslavya'nın önderlik ettiği Etiyopya, Gana, Liberya ve Sudan'ında dâhil olduğu toplamda 29 ülkeden oluşan Bağlantısızlar Hareketi'ne dönüşmüştür.

Bağlantısızlar Hareketi'nin temel ilkeleri 1954 yılında Hindistan ile Çin arasında imzalanan Tibet Antlaşması'nda yer almıştır. Söz konusu antlaşma; Bağlantısızlar Hareketi'ne dâhil olan ülkelerin karşılıklı olarak toprak bütünlüğünün korunması ve

içişlerine müdahale edilmemesi ilkelerini içermektedir. Eşitlik ve karşılıklı yarar ilkesi ile barış içinde bir arada kalmayı amaçlamıştır.

5-12 Haziran 1961 tarihinde Kahire’de yapılan hazırlık toplantısında Bağlantısızlar Hareketi’ne üye olacak ülkeler için yeni şartlar belirlenmiştir. Bu şartlar (Braiillard & Djalili, 1986: 90-91):

- Farklı siyasal ve toplumsal sistemlere sahip ülkeler ile barış içinde yaşama ve bağlantısızlık temeline dayanan bağımsız bir politika izlemek,
- Ulusal bağımsızlık hareketlerini desteklemek,
- Büyük güçlerin çatışmasından doğan çok taraflı siyasal ve askeri ittifaklara dâhil olmamak,
- Büyük güçlerin çatışmasına konu olacak türden bu güçlerle ikili askeri anlaşmalar yapmamak ve bölgesel savunma paktlarına üye olmamak,
- Büyük güçlerin çatışmasına konu olacaksa bunlara ülkesinde askeri üsler sağlamamaktır.

1-6 Eylül 1961 tarihinde Bağlantısızlar Hareketi’nin ilk zirve toplantısı olan Belgrad Konferansı’nda; Çin Halk Cumhuriyeti ile Bağdat Paktı ve SEATO üyeleri çıkarılmıştır. 11 Asya, 11 Afrika, 2 Avrupa, 1 Amerika ülkesi olmak üzere 25 ülkenin katıldığı Belgrad Konferansı’nda “Bağlantısızlar Hareketi” geniş bir ülkeler grubu tarafından desteklenmiştir. Konferansta; büyük güçlerin çatışması, emperyalizm, koloniyalizm gibi konular tartışılırken aynı zamanda barışın sağlanması, nükleer silahsızlanma, ırk ve yabancı düşmanlığının sona erdirilmesi gibi konulara da yer verilmiştir.

1970’lere gelindiğinde ülkeler arası rekabet, işbirliğine dönüşmeye başlayınca Bağlantısızlar Hareketi de önemini yitirmeye başlamıştır. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin meydana getirdiği Bağlantısızlar Hareketi 2001 yılına gelindiğinde çoğunluğunu; Afganistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Ekvator, Etiyopya, Filistin, Gana, Gine, Hindistan, Küba, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kuveyt, Lübnan, Liberya, Libya, Malavi, Mısır, Fas, Mozambik, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sri

Lanka, Suudi Arabistan, Tunus, Ürdün, Yemen, Yugoslavya gibi Asya ve Afrika ülkelerinin oluşturduğu 115 üye ülkeden teşekkül etmiştir.

1.4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE YAŞANAN ULUSLARARASI SORUNLAR VE KAMPLAŞMALAR

ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelesi sadece Avrupa'yı değil neredeyse tüm dünyayı tehdit eder duruma gelmiştir. *Soğuk Savaş*'ın yayılmasıyla Ortadoğu, Asya ve Afrika'da uluslararası sorunlar ve kamplaşmaların oluşması iki kutuplu sistemin bir sonucudur. Dolayısıyla dünyanın çeşitli bölgelerindeki uluslararası sorunlar bağlamında konunun incelenmesi gerekmektedir.

1.4.1. Ortadoğu'da Yaşanan Çatışmalar ve Taraflar

II. Dünya Savaşı esnasında İngiltere ve Fransa Ortadoğu'daki sömürgelerini idame ettirmekte zorlanmışlardır. Savaş sonrası Fransa ve İngiltere güç kaybetmiş buna karşı Arap milliyetçiliği artmıştır. Amerikan yönetimi ise sömürgelerin tasfiyesi politikası gereği manda yönetimlerini sonlandırması için İngiltere'ye baskı yapmıştır. Bu baskılar sonucunda İngiltere Şubat 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda manda yönetimini daha fazla sürdürmeyeceğini ilan etmiştir. 29 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler Ortadoğu'da İngiliz politikasının iflası nedeniyle Filistin'i Yahudi ve Araplar arasında bölmek üzere bir oylama yapmıştır. 14 Mayıs 1948'de, İngiliz askerleri Filistin'den tamamen çekildiği gün Tel Aviv'de toplanan Yahudi Millî Konseyi, İsrail devletinin kuruluşunu ilan etmiştir. Bu tarihten sonra İsrail ve Arap devletleri arasındaki gerçekleşecek olan savaşlar *Soğuk Savaş* döneminin Ortadoğu'da yaşanan önemli gelişmeleri arasında yer alacaktır.

İsrail devletinin kurulmasının hemen ardından Ürdün, Lübnan, Irak, Mısır ve Suriye devletleri İsrail'e karşı savaş açmışlardır. Bu dönemde Arap devletleri Batı ve İsrail karşısında ortak bir dış siyaset izlemişlerdir. Arap devletleri için İsrail devletinin varlığı bölgesel ve dış tehdit unsuruydu. Çünkü İsrail'in Batı devletleri ile var olan yakın

münasebeti Arap devletlerinde güvensizlik hissi yaratarak Avrupa sömürgecilik planının bir parçası şeklinde değerlendirilmiştir.

İsrail, bölgenin kendi açısından güvenli hale getirilmesi için bazı bölgelerin ABD, İngiltere ve Fransa tarafından yeniden sömürgeleştirilmesi ve sömürgelerin korunması için destek istiyordu. Bunun için İsrail kendisine cephe alan Arap ülkeleri için yeni bir strateji geliştirmiştir. Çevre stratejisi olarak adlandırılan bu stratejiye göre; İsrail Arap ülkelerini saf dışı bırakabilmek adına Ortadoğu'nun çevresindeki Arap olmayan ülkeler olan Türkiye, Etiyopya, İran ile ittifaklar kurmuştur. Aynı zamanda İsrail, ABD dış politikasından etkilenerek ABD'nin *Soğuk Savaş* döneminde uyguladığı politikaları Ortadoğu'ya uyarlamaya çalışmıştır. Arap ülkelerindeki siyasal birliğin sağlanmaması için bu ülkelerdeki iç savaşları da kışkırtarak gizli destekte bulunmuştur.

Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki etkinliğinin azalmasını fırsat bilen SSCB, yayılcı politikasını hızlandırmaya yönelmiştir. SSCB'nin tarih boyunca süregelen sıcak denizlere ulaşma arzusunun arkasında Ortadoğu'da egemenlik kurma ideali yatmaktadır. İran ve Basra Körfezi üzerinden Hint Okyanusu'na, Türkiye ve Yunanistan üzerinden Akdeniz'e ulaşabilmesi halinde Ortadoğu'nun zengin petrol ve doğal kaynaklarına da hâkim olabilecektir. SSCB'nin güney Asya ve Ortadoğu'ya yayılmasını durdurmak için ABD çevreleme politikasını kullanarak Ortadoğu'nun güvenliğini batı bloğuna teslim etmek istemiştir. Bunu teminen; SSCB'nin Ortadoğu'da nüfus kurmasını önlemeye yönelik olarak askeri, ekonomik ve ticari işbirliğini esas alan Bağdat Paktı Türkiye önderliğinde Kasım 1955'te Irak, İngiltere, İran ve Pakistan'ın katılımı ile kurulmuştur. Paktın kuruluş amacı Ortadoğu'da birliği sağlayarak SSCB'ye karşı blok oluşturmaktır. Ancak Bağdat Paktı'ndan beklenen sonuç alınamamıştır. Mısır pakta karşı ilk cephe alan ülke olmuştur. İsrail ile çatışmaları devam ederken Arap ülkelerini kendi liderliğinde birleştirme arzusundadır. ABD ve İngiltere'nin İsrail'in yanında yer alması Mısır'ı SSCB'ne yakınlaştırmıştır. Çekoslovakya ile yaptığı silah yardımı antlaşması ve SSCB ile yaptığı ticaret antlaşması (Eylül 1955) neticesinde Sovyet yapımı silahlar Çekoslovakya üzerinden Mısır'a gelmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler olurken Mısır yönetimi; hem Süveyş Kanalı'ndaki İngiltere ve Fransa etkisini yok etmek hem de ekonomik kalkınmayı sağlamak için Süveyş Kanalı'nı millileştirme projesini hayata geçirmiştir. Süveyş Kanalı Doğu Akdeniz'e açılan bir

kapı niteliğinde olduğu için stratejik bir öneme sahiptir. İngiltere ve Fransa bu politikaya karşılık Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek ve Mısır Hükümeti'ni saf dışı bırakmak için Mısır'a askerî harekât düzenlemiştir. Askeri harekâttan ABD'nin sonradan haberi olduğu için Fransa ve İngiltere'ye sert bir ihtarda bulunarak Mısır topraklarından çekilmelerini istemiştir. SSCB'nin İngiltere'yi Mısır'dan askerlerini çekmezse Londra'ya füze ile vurmakla tehdit etmesi sonucunda İngiltere ve Fransa Mısır topraklarından çekilmişlerdir. Mısır'ın bağımsızlaşma sürecine katkıda bulunan SSCB bu sayede Ortadoğu'da itibarını artırmayı başarmıştır.

Süveyş Krizi'nden sonra Ortadoğu'dan İngiltere ve Fransa'nın çekilmesiyle meydana gelecek olan güç boşluğunu ABD Eisenhower Doktrini ile dolduracaktır. 5 Ocak 1957 tarihinde ABD Başkanı Eisenhower komünizmin Ortadoğu'ya yayılmasını engellemek için bölgeye hem askeri hem de ekonomik yardım yapmayı vaat etmiştir. SSCB'nin Ortadoğu'daki petrol kaynaklarına hâkim olmak için uyguladığı stratejiye karşılık, ABD Eisenhower Doktrini ile bölge devletlerine ekonomik yardımda bulunarak bölgedeki ülkeleri yanına çekmeyi amaçlamıştır (Armaoğlu, 1989: 587-590). Eisenhower Doktrinini Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye, Yunanistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve İsrail kabul ederken Mısır, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan doktrine karşı çıkmışlardır.

Süveyş Krizi Batı'nın Ortadoğu'daki itibarını yok ederken Mısır'da Arap milliyetçiliğinin yükselmesine sebep olmuştur. Mısır'ın Ortadoğu'da yükselişi Suriye'de olumlu karşılanırken, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi devletlerde endişe yaratmıştır.

Suriye Doğu Akdeniz'deki tampon bölge konumundan dolayı hem jeostratejik hem de jeopolitik açıdan SSCB ve ABD için odak noktası olmuştur. Süveyş Krizi ve olumsuz Bağdat Paktı serüveni, Suriye'yi SSCB'ne daha çok yakınlaştırmıştır. ABD; Suriye ile Mısır'ın bu kadar yakın ilişkiler kurmasına karşılık Irak ile işbirliği yaparak bu işbirliğini önlemek istemiş fakat başarılı olamamıştır. Suriye'nin, Amerikan diplomatları rejimi yıkmakla suçlayarak sınır dışı etmesiyle Suriye-ABD ilişkileri tamamen kopmuştur (Gaytancıoğlu, 2013: 49). Dolayısıyla ABD'nin Ortadoğu'daki

aktif siyaset aracı olan Eisenhower Doktrini Suriye’de yaşanan krizler sonrasında başarısızlığa uğramıştır.

Arap ülkeleri, Bağdat Paktı’nda eski bir sömürgeci devlet olan İngiltere’nin ve batı politikalarını benimseyen Türkiye, İran ve Pakistan’ın varlığını samimi bulmamış, batı sömürgeciliğinin farklı bir tezahürü olarak değerlendirmişlerdir. Hatta beklenilen tersine SSCB’ne yönelmişlerdir. 1945 sonrasında kötüye giden Türk-Arap ilişkileri ise kopma noktasına gelmiştir. Sonuç olarak Bağdat Paktı ile birleştirilmek istenen Ortadoğu üçe ayrılmıştır: Bağdat Paktına üye olanlar, karşı olanlar ve tarafsız kalanlar (Dedeoğlu, 2002: 48).

1.4.2. Asya Bölgesindeki Sorun Alanları ve Kurulan İttifaklar

SSCB ile ABD arasında yaşanan güç mücadeleleri Avrupa’dan Uzak Doğu ve Asya’ya kadar kaymıştır. SSCB, Pekin’i ele geçirerek Komünist Çin Halk Cumhuriyeti’nin ilan edilmesiyle beraber 14 Şubat 1950’te Çin ile 30 yıllık askerî bir ittifak kurmuş ve Asya Bölgesi’nde ABD’ye karşı güçlü bir blok oluşturmuştur. Çin bu ittifak doğrultusunda dış politikasında SSCB yanlısı bir tutum sergilemiştir.

II. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD ve SSCB arasında başlayan güç mücadelesinin merkezi Kore olmuştur. Savaş sonrasında 38. paralelin kuzeyini SSCB, güneyini ise ABD işgal etmiştir. Böylece savaş sonrasında Komünist Kuzey Kore ve Demokratik Güney Kore oluşmuştur. SSCB, Uzak Doğu’da komünizm yayılmacılığını hızlandırmak ve yeni müttefikler kazanmak için 25 Haziran 1950 tarihinde Güney Kore’ye saldırmıştır. Güney Kore ile ABD arasında yapılan antlaşmalara göre ABD askeri kuvvetleri yerine sadece inzibat görevini yapabilecek birliklerin bulunması, SSCB’nin işini kolaylaştırmıştır. SSCB, Çin ve Seul’u ele geçiren Kuzey Kore; Güney Kore’nin tamamını tehdit etmeye başlayınca ABD; Japonya Filipinler, Avustralya ve Yeni Zelanda ile ikili anlaşmalar yaparak Pasifik’te SSCB ve Çin’e karşı bir blok oluşturmuştur.

ABD; Birleşmiş Milletleri devreye sokarak Türkiye dâhil 14 ülkenin kara gücü, 40 ülkenin de hizmet birliği ve malzeme yönünden desteklediği bir orduyla SSCB ve Çin’e

karşı Kore’de savaşmıştır. 27 Temmuz 1953 tarihinde mütarekenin imzalanmasıyla yani iki tarafta birbirine kesin üstünlük sağlamadan Kore Savaşı sonlanmıştır.

Soğuk Savaş döneminde Avrupa’da sıcak bir çatışma yaşanmamış olmakla birlikte Uzakdoğu’da bu durum tam tersi olmuştur. Kore Savaşı, aynı zamanda *Soğuk Savaş* için yazılı olmayan bir kural belirleme imkânı doğurmuştur. Bu yazılı olmayan kural dâhilinde Kore Savaşı’ndan sonra ABD ve SSCB asla birbirlerine doğrudan savaş ilan etmemişlerdir.

Kore Savaşı’ndan sonra *Soğuk Savaş* döneminin ikinci sıcak çatışması Vietnam Savaşı olacaktır. II. Dünya Savaşı sonrasında Japonların teslim olmasıyla Demokratik Vietnam Cumhuriyeti kurulmuştur. Fransız sömürgeliğinden ayrılarak kurulan Demokratik Vietnam Cumhuriyeti, 1950’lerin başında ABD’nin rızasıyla tekrar Fransız yönetimine bağlanması kararına karşı ulusal kurtuluş savaşını başlatmıştır. Demokratik Vietnam Cumhuriyeti; Çin Halk Cumhuriyeti ve SSCB ile ittifak kurmuştur. Dolayısıyla Doğu Bloğu ve Batı Bloğu 1950-1954 yılları arasında Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı’nda karşı karşıya gelmişlerdir.

1954 yılında Cenevre Uzlaşması imzalanmıştır. Bu ateşkese göre Vietnam iki parçaya bölünecek fakat bu bölünme ulusal seçimlere kadar yürürlükte kalacaktır. Ancak bu ateşkesi ABD, Demokratik Vietnam Cumhuriyeti’ni tanımadığı için onaylamamıştır. Kuzey Vietnam yönetimi, Vietnam’ın tamamını ele geçirip komünist rejimi tüm ülkeye yaymak istemiştir. 1957 yılı itibariyle Güney Vietnam, ABD’nin askeri ve ekonomik yardımlarıyla, Kuzey Vietnam’a yönelik terör faaliyetlerine başlamıştır. 21 yıl sürecek olan Vietnam Savaşı’nda ABD napalm bombası kullanarak büyük bir yıkıma yol açsa da savaşı Kuzey Vietnam kazanmıştır.

Kore Savaşı sonrası ABD, Uzak Doğu’daki etkinliğini ve güvenliğini artırmak için Tayland, Laos, Kamboçya ve Güney Vietnam’a askeri ve ekonomik yardımlarını artırmıştır. Ayrıca 8 Eylül 1954 tarihinde ABD, İngiltere, Fransa, Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ve Pakistan’ın katılımıyla uluslararası kolektif savunma örgütü olan SEATO (South East Asia Treaty Organization) kurulmuştur. ABD; SEATO’ya üye devletlerin jeopolitik konumları nedeniyle tehdit olarak gördüğü SSCB ve Çin’i adeta bir çember içine almayı ve çevreleme politikasını Güneydoğu Asya’ya

kadar genişletmeyi başarmıştır. Daha sonra bölgede, II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa'nın sömürgeler üzerindeki yaptırım gücünü kaybetmesi sonucunda Hindistan, Pakistan, Seylan, Birmanya, Malezya, Endonezya, Vietnam, Laos ve Kamboçya devletleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bağlantısızlar Hareketi'nin ilkelerini ortaya koyarak 1947 yılından beri iki süper gücün politikalarından bağımsız bir politika izleyeceklerini açıkça beyan eden ve büyük güçlere karşı başkaldıran Hindistan bu devletlerin bağımsızlıklarını kazanmasında önemli rol oynamıştır.

Soğuk Savaş döneminde güçleri ve müdahaleleri dengelemek için 8 Ağustos 1967'de Bangkok'ta, Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland; ekonomik, sosyal, kültürel, teknik, eğitim ve diğer alanlarda işbirliğini sağlamak üzere ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) uluslararası örgütünü kurmuşlardır.

1.4.3. Afrika Bölgesindeki Bağımsızlık Mücadeleleri ve Ülkelerin Tepkisi

Afrika Kıtası II. Dünya Savaşı sırasında büyük çatışmaların dışında kalmayı başarmıştır. Afrika'da sömürgeleri bulunan İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika, Portekiz ve Hollanda savaştan ağır yenilgi ile çıkmıştır. Afrika'da başlayan milliyetçilik akımı, Pan-Afrikacı düşünceden etkilenmiştir. Afrika'nın bağımsızlığının temel çıkış noktası olan Pan-Afrikalı düşüncesi farklı etnisitelerden tüm Afrikalıların aynı ortak kültürü ve değerleri paylaştığını savunan bir ideolojidir. Bu düşüncenin etrafında toplanan Afrikalılar sömürgecilikten nasıl kurtulabileceklerine dair kongreler ve konferanslar düzenlemişlerdir.

Afrika'nın bağımsızlığına giden süreçte Pan-Afrikalı ideolojisi üç farklı şekilde yorumlanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan önce Afrikalıların ikinci sınıf insan olarak görülmesine bir tepki olarak ırkçılığı yok etmeyi amaçlayan daha çok "İrksal Pan-Afrikalizm"den söz edilmektedir. 1945-1960 yılları arasında ise *Soğuk Savaş*'ın etkisiyle sömürge altındaki Afrikalıların siyasal bağımsızlıklarını kazanmak için bütüncül birlik ve dayanışmalarını öngören "Kıtasal Pan-Afrikalizm" ideolojisi güçlenmiştir. 1960 yılı sonrasında ise bağımsızlığını yeni kazanan Afrika ülkelerinin diğer devletlerle ilişkilerini sürdürülebilmesi ve siyasal bağımsızlığın kalıcı hale

getirilmesini sistematik düşüncelerle ortaya koyan ideoloji “Pan-Afrikanizm” olarak anılmaktadır.

Afrika’da; *Soğuk Savaş* döneminde yaşanan sıcak savaşa en somut örnek, 1954 yılında başlayan Cezayir Bağımsızlık Savaşı’dır. Fransız sömürüsüne karşı aydın kesim, gençlik ve işçi örgütleri tarafından bağımsızlık ve milliyetçilik fikirleri ortaya atılmıştır (Sönmez, 2007: 31). 8 Mayıs 1945’te Almanya’nın yenilgisini bağımsızlık kazanma yolunda bir adım olarak gören Cezayir halkı, savaşın zaferle bitmesini Setif kenti başta olmak üzere birçok şehirde izin alarak kutlamaya başlamıştır. Bağımsızlık sloganlarının ardından Fransız askerlerinin halkın üzerine ateş açması sonucunda binlerce Cezayirli öldürülmüştür. Bu nedenle 1945 Setif Katliamı, Cezayirli tarafından daha sonra soykırım olarak anılmıştır (Sönmez, 2007: 47). 1 Kasım 1954’te kurulan Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (Front Libération Nationale), silahlı mücadelesini 1962’ye kadar yedi yıl sürdürmüştü ve Cezayir’in bağımsızlığı 5 Temmuz 1962’de resmen ilan edilmiştir.

Sömürgelerin tasfiye politikası ve konferanslardaki Pan-Afrikan ideolojisinin etkisiyle Afrika’nın da siyasi haritası değişmeye başlamıştır. Bağımsızlığın kazanılması yönünde ilk mücadeleyi, İngiltere sömürüsü altında olan Gana başlatmıştır. İngiltere, 1957 yılında Gana’nın bağımsızlığını tanımıştır. Gana bağımsızlığını kazanır kazanmaz, SSCB ile ekonomik işbirliği anlaşması imzalayarak *Soğuk Savaş*’ta tarafını belirleyen ilk Afrika ülkesi olmuştur (Ra’anan, 1969: 23).

Gana’nın bağımsızlığını kazanmasıyla, bağımsızlık mücadelelerini koordine etmek üzere 1958 yılında Tanzanya’nın Mwanza kentinde Tanzanya, Kenya, Uganda, Nyasaland, Kuzey ve Güney Rodezya temsilcilerinin katılımıyla “Doğu ve Orta Afrika İçin Pan-Afrikan Özgürlük Hareketi” (PAFMECA) toplantısı gerçekleştirilmiştir.

İngiltere ve Fransa 1960 yılından itibaren Afrika sömürgelerine öz yönetim hakkı tanımıştır. Fransız sömürüsü altında olan Tunus, kademeli olarak bağımsızlığına 1957 yılında kavuşurken, 1961 yılında Tanzanya bağımsızlığını ilan etmiştir. 1950 yılında Afrika kıtasında sadece Mısır, Etiyopya, Güney Afrika Birliği ve Liberya bağımsız devlet konumundayken 1963 yılına gelindiğinde bağımsız devlet sayısı otuzu geçmiştir.

1963 yılında otuz Afrika ülkesinin katılımıyla sömürgecilikten kurtulmayı ve dayanışmayı güçlendirerek, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunmasını amaçlayan “Afrika Birliği Örgütü” (ABÖ) kurulmuştur. ABÖ, sömürgeciliğin bütün izlerini Afrika’dan silmek için oluşturulan bir bütünleşme çabasıdır. Bölgesel ve siyasi farklılıklara rağmen Afrika ülkelerini bir araya getiren ABÖ; *Soğuk Savaş* döneminde Bağılantısızlar Hareketine katılarak uluslararası işbirliğini artırmak istemiştir.

Soğuk Savaş döneminde Afrika uzun yıllar iç savaş, soykırım ve katliamlara tanık olmuştur. Her ne kadar siyasal bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da ekonomik ve askerî açıdan zayıf olan bu devletler için küresel siyaset hep tehlike arz etmiştir. Afrika’da yaşanan krizlere Birleşmiş Milletlerin göz yumması veya geç müdahale etmesi sonucunda, Afrika ülkeleri barış ve güvenlik politikalarına, kıtasal ölçekte ABÖ aracılığıyla çözüm bulmaya çalışmışlardır. *Soğuk Savaş* sonrasında ABÖ’nün yerini aynı alanda faaliyet gösteren Afrika Birliği (AF) almıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN İÇ VE DIŞ POLİTİK DURUMU VE GÜVENLİK SORUNLARI

Bu bölümde dünyada *Soğuk Savaş* döneminde gelişen olaylardan sonra Türkiye’nin durumu ve dönemdeki sorunlarına değinilecektir.

2.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN SİYASAL YAPISI VE POLİTİKA TERCİHLERİ

Soğuk Savaş başlamadan hemen önce sona eren II. Dünya Savaşı’na Türkiye katılmadığı halde savaşın yol açtığı birçok olumsuzluktan etkilenmiştir. II. Dünya Savaşı boyunca savaşa dâhil olma ihtimali sebebiyle Türkiye’de savaş ekonomisi uygulanmış ve kıtlıkla mücadele edilmiştir. Ekonomik açıdan sorun yaşayan Türkiye, aynı zamanda SSCB ile Türkiye ilişkilerinin temelini oluşturan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması’nın sonlandırılmasıyla da savaş sonrasında toprak bütünlüğü tehdidi altına girmiştir.

Müttefiklerin galibiyetiyle sona eren II. Dünya Savaşı’nın ardından başlayan *Soğuk Savaş* döneminin iki kutuplu sisteminde gerek Sovyet tehdidinin önlenmesi gerekse dönemin siyasi liderlerinin Amerikan taraftarlığı sebebiyle Türkiye kendini demokratik blokta konumlandırma gayreti içerisine girmiştir. Bu bağlamda Türkiye, ekonomik ve güvenlik kaygılarını Batı Bloğu ile siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda işbirliğine giderek gidermek istemiştir. Bu politikalar da Batılılaşma ve Modernleşme sürecine zemin hazırlamıştır.

2.1.1. Demokrat Parti Döneminde Yaşanan İç ve Dış Politika Sorunları ve Çözümleri

ABD önderliğinde Batı Bloğunun içinde yer almak isteyen Türkiye, tercih ettiği politikalarda demokratik ve liberal dönüşümlere yer vermiştir. Nitekim Türkiye ilk

olarak tek partili siyasal sistemi terk etmiştir. İlk kez 1946 yılında açık oy, gizli sayım esasına dayalı çok partili seçim yapılmıştır. Bu seçimi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kazanmıştır.

1950 yılına gelindiğinde yargı denetiminde ve demokratik prensipler doğrultusunda yapılan seçimi 27 yıldan beri iktidarda olan CHP'yi geride bırakan Demokrat Parti (DP) kazanmıştır. Böylece çok partili sisteme geçilmiştir. DP iktidarı ile parlamentonun yapısı değişmiş, halk; asker, bürokrat ve aydın kesimi ile birlikte iktidara ortak olmuştur. Bu yüzden DP dönemi Türk demokrasi tarihi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

DP'nin seçimi kazanmasıyla Adnan Menderes başbakan olarak atanmıştır. Seçimleri kazanan DP, dış politikada hem Doğu hem de Batı ekseninde çok yönlü aktif bir politika çizgisi takip edeceğini beyan etmiştir (Ahmad, 1977: 40-42).

Menderes Hükümeti 1950 yılından itibaren Batı eksenli, aktif ve dinamik politikalar izlerken Doğu ülkeleriyle ilişkilerini de Batı perspektifiyle geliştirmeye çalışmıştır. Menderes Hükümetinin dış politikadaki temel hedefi NATO'ya dâhil olarak dış politikadaki manevra alanını genişletmektir. Menderes Hükümeti için NATO üyeliği Modern Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve askeri kazanımlarına büyük katkıda bulunacaktır (Sander, 2008: 267). Aynı zamanda Menderes Hükümetinin bu dış politikadaki tavrı sayesinde SSCB'nin yayılcı politikalarına karşın Batı Bloğu ile ittifak kurarak toprak bütünlüğü de korunacaktır. Bu güvenlik ittifakının kalıcı bir şekilde kurumsallaştırılarak Türkiye'nin uluslararası arenada etki alanlarını genişletilmesi için ilk adımlar Menderes Hükümeti tarafından atılmıştır.

Menderes Hükümetinin hedefleri doğrultusunda ABD ile ittifak yapmasını gerektiren dönemin şartları kısaca sıralandığında (Demir, 2006: 95):

- a) SSCB'nin savaş sonrası tutumuna karşı Türkiye'nin vereceği tepkinin SSCB açısından caydırıcılığının düşük olması,
- b) Ordusunu modernize etmek ve büyük sayıdaki orduyu beslemek zorunda olan Türkiye'nin dış yardıma gereksinin duyması,

- c) Gelişme sürecinde olan Türkiye'nin ekonomisinin bozulması ve yatırıma ayrılması gereken paranın askeri harcamalara gitmesi,
- d) Uzun süren savaş ortamında tarımla uğraşan üretim yapan kalifiye elemanların, genç nüfusun silahaltında tutulması nedeniyle oluşan verim düşüklüğünün Türkiye'yi açlık sınırına getirmesi ve birçok yiyecek maddesinin ithal edilmek zorunda olunması,
- e) Oluşacak olan uluslararası ortamda Türkiye'nin savaşın galip devletleri safında yer alması nedeniyle itilmiş olduğu yalnızlığın Türkiye için doğuracağı sorunların Türk devletinin varlığını tehlikeye düşürecek boyutlara ulaşması,
- f) Halkın aşırı fakirleşmesi sonucu oluşan toplumsal kargaşanın düzeltilmesi için gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasının zorunluluğu gibi nedenlerden ABD ile işbirliği içine girmek istemiştir.

Menderes Hükümetinin Batı Bloğunun yanında olması özellikle ABD için büyük bir güvenlik avantajı idi. Çünkü Türkiye, SSCB yayılcılığının Akdeniz ve Ortadoğu'ya inmesine engel olacak jeopolitik ve jeostratejik konuma sahip bir ülke olarak ön plana çıkmıştır. Bu yüzden ABD, kendi çıkarları için Türkiye'yi önemli bir müttefik olarak görüp siyasi ve ekonomik destekler sağlarken Türkiye de ABD'yi toprak bütünlüğünün garantörü olarak görüp bölgede kilit ülke konumuna gelmiştir.

Menderes Hükümeti Bağdat Paktı vasıtasıyla Türkiye'nin bölgesel etki alanını için Batı ittifakı ile entegrasyonunu sağlayacak politikalar ve çalışmaları üretirken, Kore Savaşı patlak vermiştir. Menderes Hükümeti bu durumu lehine çevirmek için 25 Temmuz 1950'de Bakanlar Kurulu kararıyla Birleşmiş Milletler adına Kore'ye 4500 asker gönderme kararı almıştır. Bu karar ile Türkiye ABD'nden sonra kara gücünü Kore'ye ilk gönderen devlet olarak ön plana çıkmıştır.

1950-1953 yılları arasında Kore'de görev yapan Türk Tugayı, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ilk sıcak savaşını gerçekleştirmiştir. Ülke içinde dış politika bürokrasisine danışılmadan bir başka deyişle Kore'ye asker gönderme kararının parlamentoya getirilmeden doğrudan Bakanlar Kurulu'nun kararıyla gerçekleşmesi CHP tarafından

eleştirilmiştir. Tüm eleştirilere rağmen Menderes Hükümeti bu kararı NATO üyeliği yolunda büyük bir fırsat olarak görmüştür.

Menderes Hükümetinin Kore'ye asker gönderme kararı Türkiye lehine sonuçlar doğurmuş ve ABD 1951 yılından itibaren Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini desteklemeye başlamıştır. ABD'nin Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemesinin altında sadece Kore Savaşı'na asker göndermesi yatmamaktır. Doğu Bloğunun hızla silahlanmaya başlamasıyla Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı muhtemel saldırılara karşı alternatifsiz bir askeri üs olabileceği konusundaki görüşlerin artmasıyla 15 Mayıs 1951'de ABD, Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya alınmasını diğer üye ülkelere teklif etmiştir.

Başta İngiltere olmak üzere diğer üye devletler, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini istememekteydi. Sömürgeleri tasfiye politikası nedeniyle ekonomik sıkıntılar çeken İngiltere ve diğer ülkeler bölgedeki etki alanını kaybetmemek için Türkiye'nin üyeliğine itiraz etmişlerdir. NATO üyeliğine itiraz edilmesinin Türkiye'yi Doğu Bloğuna yakınlaştırmabileceğini düşünen ABD'nin baskıları sonucunda 15-20 Eylül 1951 de yapılan toplantıda, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak alınmasına oy birliği ile karar verilmiştir. Bu kararın verilmesinde NATO stratejilerini esas alarak hazırlanan Türkiye'ye Askeri Yardım Programı Raporunun girişindeki şu değerlendirmeler etkili olmuştur (Jammal, 1951: 1):

1. Yüzyıllar boyunca Türkiye Ortadoğu'da son derece önemli bir stratejik konuma sahip olmuştur. Güneybatı Asya ile Avrupa arasında bir köprü olup, sınırları Karadeniz'den Akdeniz'e, sıcak denizlere açılmaktadır. XX. yüzyıldaki gelişmeler, bu küçük Avrupa-Asyalı ülkenin stratejik önemini daha da artırmıştır.
2. Doğuda SSCB ve batıda Sovyet uydusu Bulgaristan'la sınır olması, kara toprakları olarak Kafkasya'dan İran'a, Arabistan petrol alanlarına, Süveyş Kanalına kadar, bunların hepsinin üzerinde, İstanbul ve Çanakkale boğazlarını kontrol etmesi, dünyanın stratejik resminde yıllarca Türkiye'ye eşsiz bir önem bahşetmiştir.

3. SSCB çemberinde hiçbir yer, Türkiye kadar güçlü bir kale ve hazırlanma alanı değildir. Türk hava sahası kısa bir süre için tutunabilirse dahi bu, SSCB içlerindeki endüstri bölgelerine etkili hava saldırısı imkânı sağlayacaktır. Bu da Sovyetlerle herhangi bir çatışma anında zafer veya yenilgiyi belirleyebilecek bir durumdur.
4. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD'nin Türkiye'ye ilgisi, 1947 Truman Doktrini'nin ilanı ve 80. Kongrenin 22 Mayıs 1947 tarihli 75 sayılı kamu hukuku kararıyla yetkilendirilen, Türkiye'ye yardım için Amerikan Askeri Misyonu'nun kurulması ile sonuçlanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na üyelik onayını 18 Şubat 1952 tarihinde kabul etmesiyle Türkiye NATO'ya resmen üye olmuştur. Ancak Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında Arap dünyası ile ilişkileri olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Başta Mısır olmak üzere Türkiye'nin NATO'ya katılımından rahatsız olduklarını dile getiren ülkeler Türkiye'ye uyarıcı notalar vermelerine rağmen Menderes Hükümeti bu notaları ciddiye almamıştır.

Türkiye'nin NATO üyeliğinden sonra ABD, Sovyet yayılcılığının önüne geçmek için Türkiye'de birçok askeri üs, radar ve lojistik merkezi olan kurumlar açmıştır. Aynı zamanda Menderes Hükümeti, anlaşmaların dışına çıkarak ABD'ye Türkiye'de istediği yerde faaliyet yapma serbestisi tanıdığı için, muhaliflerce Türkiye'yi Batı'nın uydusu haline getirdiği ve sürekli ödün verdiği şeklinde suçlanmıştır (Tuncer, 2013: 19). Bu dönem içinde ABD ile Türkiye ilişkileri en üst seviyeye ulaşmış ve Türkiye, ABD yardımlarına bağımlı olmaya başlamıştır.

Menderes Hükümetinin programında; yatırımların artırılması, özel teşebbüsün gelişmesini sağlayıcı tedbirlerin alınması ve özgürlükçü laiklik anlayışının hâkim kılınması için izlenmesi gereken iç politikalara da yer verilmiş ve bu politikalar uygulanmaya çalışılmıştır.

Menderes Hükümeti ABD'den aldığı ekonomik yardımlarla ekonomide liberalleşme ve modernleşmeye gitmiştir. Tarım alanında makineleşme artmış, çiftçiye önemli yardımlar yapılarak ekonomiye canlılık getirilmeye çalışılmıştır. Özellikle bu dönemde

yoğun olarak yapılan karayolları yapım çalışmaları ve imar faaliyetleri yatırımları gerçekleştiren DP iktidarını güçlendirmiştir.

Menderes Hükümeti hem Balkanlar'da hem de Ortadoğu'da bölgesel güç olabilmek için politik adımlar atmıştır. İlk olarak ABD ve SSCB arasındaki *Soğuk Savaş* mücadelesinden etkilenen ve ortak güvenlik çıkarlarına sahip diğer ülkeler olan Yunanistan ve Yugoslavya ile 23 Şubat 1953 tarihinde Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı imzalamıştır. Balkanlardan gelebilecek olası bir SSCB tehdidine karşılık Balkan Paktı kurulmuştur. Bu antlaşma BM Antlaşması'nın 51. maddesine göre taraflar arası işbirliğini öngören 10 maddeden oluşmaktadır. Antlaşmanın içeriği şu şekildedir (Gönlübol, 2006: 249):

1. Taraflar aralarında sürekli biçimde işbirliği yapılmasını sağlamak amacıyla, ortak çıkarlarını ilgilendiren bütün sorunlar üzerinde danışmalarda bulunacaklardır,
2. Taraflar kendi bölgelerinde barış ve güvenliğin korunması için ortak çabalarını sürdürmek ve kendilerine karşı kışkırtılmış bir saldırı olursa, gerekli savunma önlemleri de dâhil olmak üzere, güvenliklerini ilgilendiren sorunları birlikte incelemeyi sürdürme kararlılığında dırlar,
3. Taraflar Genelkurmayları ile uyumlu kararların alınabilmesi için aralarında anlaşarak saptayacakları savunma sorunlarına ilişkin önerileri hükümetlerine sunmak üzere işbirliği yapmayı sürdürecektedir,
4. Taraflar ekonomik, teknik ve kültürel alanlardaki işbirliğini geliştireceklerdir. Gerektiğinde ekonomik, teknik ve kültürel sorunların çözümü için uygun görülen anlaşmalar yapacak ve örgütler kuracaklardır,
5. Taraflar, aralarında çıkabilecek her uyuşmazlığı, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında belirlenmiş bulunan barışçı yollardan, anlayış ve dostluk ruhu içinde çözmeyi ve birbirlerinin iç işlerine herhangi bir biçimde karışmaktan kaçınmayı yükümlenirler,

6. Taraflar, içlerinden birine karşı yöneltilen ya da onun çıkarlarına zarar verebilecek nitelikte olan bir ittifak yapmaktan ya da bir harekete katılmaktan kaçınacaklardır,
7. Taraflardan her biri, kendisi ile üçüncü bir devlet ya da devletlerarasında bugün yürürlükte bulunan milletlerarası yükümlülüklerin hiçbirinin, bu antlaşmanın hükümleri ile çelişmediğini beyan eder ve ileride bu antlaşmaya aykırı olabilecek herhangi bir milletlerarası yükümlülük üstlenmeyeceklerini kabul ederler,
8. Bu antlaşma, Türkiye ve Yunanistan'ın, 4 Nisan 1949 tarihli Kuzey Atlantik Paktı'ndan (NATO) doğan hak ve yükümlülüklerini hiçbir biçimde etkilemez ve etkilediği biçiminde yorumlanamaz,
9. Antlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra, antlaşmanın amaçlarının gerçekleşmesi için katılmaları yararlı görülen her devlet, Taraf Devletlerin (Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya) onayı ile aynı koşullara ve aynı haklara sahip olmak üzere, bu antlaşmaya katılabileceklerdir. Katılacak her devlet, katılma belgesinin sunulması ile Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasının taraflarından biri olacaktır,
10. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesini izleyen beş yılın sonunda, Taraf Devletlerden her biri, diğer Taraf Devletlerin hükümetlerine, bir yıl öncesinden gönderilecek bir bildirim ile bu antlaşmaya taraf olmaktan çıkabileceklerdir.

Menderes Hükümeti Yunanistan hariç diğer tüm Balkan devletlerinin Doğu Bloğunda yer aldığından dolayı SSCB tehdidini önleyebilmek amacıyla uluslararası organizasyon kurarak temkinli bir politika yürütmüştür. Menderes Hükümeti Yunanistan ve Yugoslavya ile oluşturmuş olduğu Balkan Paktı ile NATO'nun Balkanlar'da güç kazanabileceğine inanmıştır. Fakat 1955 yılı itibarıyla Balkan Paktı gücünü kaybetmeye başlayınca Menderes Hükümeti için Paktın sürdürülmesi zor hale gelecektir.

1 Temmuz 1953 tarihinde ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nde olası Sovyet tehdidinde ilk hedef olarak düşünülen Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve Suriye devletleri Kuzey Kuşağı olarak adlandırılıp, bu ülkelerden kendi bölgelerinin gelecekleri için girişimlerde bulunulmasını istemiştir. Menderes Hükümeti kendi inisiyatifi ile Kuzey Kuşağı politikası doğrultusunda Bağdat Paktı'nı kurarak Ortadoğu'da bölgesel güç olabilmek için kolektif savunma sisteminin oluşturulması yolunda çalışmalara başlamıştır. Menderes Hükümeti Arap ülkesi komşularının SSCB etkisine girmeden Batı Bloğunun güvenlik boşluğunu doldurması gerektiğini düşündüğünden dolayı bu öneriye sıcak bakmıştır. Bu doğrultuda ABD'nin önerisiyle Ocak 1954'de Türkiye-Pakistan ikili antlaşmasının oluşumu sağlanmıştır.

ABD, Türkiye-Pakistan paktının imzalanması durumunda her iki ülkeye de askeri ve ekonomik yardım vaadinde bulunmuştur. Türkiye ve Pakistan Ortadoğu'da Arap olmayan devletler olmalarından dolayı ön plana çıkmışlardır. 2 Nisan 1954 yılında Türkiye Pakistan arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın 6'ncı maddesine göre diğer devletlerin de anlaşmaya katılımı doğrultusunda daha geniş katılımlı savunma işbirliği ve yardım sağlanacaktır. Bu yüzden Menderes Hükümeti yeni katılımlar sağlamak için 6 Ocak 1955'te Bağdat'a giderek Irak'ı anlaşmaya davet etmiştir. 24 Şubat 1955'te, Türkiye ve Irak arasında imzalanan Karşılıklı İşbirliği Antlaşması esasına dayanan Bağdat Paktı'nın geleceği ancak bölgedeki diğer Arap devletlerinin de Pakta katılmasıyla Ortadoğu'da güçlü bir işbirliğinin kurulmasına hizmet edebilecekti.

Menderes Hükümeti, Ürdün ve Suriye'nin Pakta girmesi için ABD ve İngiltere'nin bu ülkeleri ikna etmesini istemiştir. Fakat bu teklif geri çevrilmiştir. Menderes Hükümeti kendi inisiyatifi ile gerçekleşen bu politikaları, ABD'nin reddetmesiyle hayal kırıklığına uğramıştır. ABD *Soğuk Savaş* mantığı ile Arap devletlerinin tepkisini çekmeden SSCB'nin Ortadoğu'ya inmesini önlemek istediğinden dolayı Menderes Hükümetinin isteklerini reddetmiştir (Oran, 2002: 624-626).

Menderes Hükümetinin dış politikadaki esas amacı Sovyetlere karşı güvenlik kuşağı oluşturmak iken, uyguladığı Amerikan üslerine izin verilmesi gibi Türkiye'nin ulusal

çıkarlarını ihlal eden politikalar sebebiyle, iç politika ve iç dinamiklerde kaotik gelişmeler yaşanmıştır.

1955 yılından sonra yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmeler ekonomik hayatı önemli ölçüde etkilemiştir. Menderes Hükümeti bu dönemde ABD'den planladığı miktarda ekonomik yardım alamaması sonucunda liberal ekonomi yerine daha çok müdahaleci bir ekonomiye dönmüştür. 1955 yılına kadar yapılan büyük yatırımlar bütçe açığına sebep olmuştur. Bu yüzden ekonomik daralmalar ile vergiler ve fiyat artışları sonrasında DP karşıtı görüşler artmıştır. Bu dönemde ayrıca 6-7 Eylül olayları olarak bilinen İstanbul'da yaşayan Rum halkına karşı yapılan yağma ve benzeri olaylar sonrasında İstanbul'da ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir.

6-7 Eylül olaylarının etkisiyle Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkını ortadan kaldırarak Yunan toplumunun etnik yapısını saflaştırmak için gerçekleştirilen Rumların saldırıları ve protestoları Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkileri çıkmaza sürüklemiş, Suriye bunalımı ile Arap komşular ile stratejik ilişkiler kurmak neredeyse imkânsızlaşmıştır.

Türkiye'nin Ortadoğu'da müttefiki olan ve Bağdat Paketi'ndeki tek Arap ülkesi olan Irak'ta ise 14 Temmuz 1958 tarihinde darbe yaşanmıştır. Irak Hükümetinin askeri darbeye değişmesine tepki gösteren tek devlet Türkiye olmuştur. Menderes Hükümeti Irak'taki yeni rejime karşı askerî harekât yapmayı planlayınca SSCB Türkiye'ye nota vererek olası bir harekâtı engellemiştir.

Menderes Hükümetinin Bağdat Paketi ile Ortadoğu'daki bölge devletlerini ortak bir teşkilat içinde toplayarak bölgesel bir pakt kurma politikası, ülkelerdeki istikrarsızlar sebebiyle Ortadoğu'da bölünmelere yol açmış ve bölgedeki güvenlik sorunları artmıştır.

Menderes Hükümeti bu kargaşa ortamında iç ve dış sorunlarla mücadele etmek için çözüm arayışına girmiştir. 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyelik başvurusunda bulunmuştur. Menderes Hükümetinin AET'ye başvurmasındaki nedenler içerisinde ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri faktörler etkili olup bunlar arasında şunları saymak mümkündür (Can, 2003: 21):

- Batılılaşma çabaları,

- *Soğuk Savaş* döneminde izolasyondan kurtulma ve NATO üyesi konumuyla Batı Bloğundaki yerini ekonomik entegrasyonla destekleme,
- Topluluğun, ABD karşısında denge faktörü olması,
- Topluluk yardımlarından istifade ve Topluluk üyesi devletlerdeki pazar payını kaybetmemek,
- Yunanistan faktörü.

Menderes Hükümetinin resmi başvurusunu değerlendirmeye alan AET, gerçekleştirilen müzakereler sonucunda Türkiye'nin kalkınma ve ekonomik düzeyinin AET üyeliği standartlarını sağlayamadığı gerekçesiyle başvuruyu geri çevirmiştir. Ancak Türkiye'nin ilerleyen tarihlerde kalkınma ve istihdam seviyelerinin AET şartlarını sağladığı takdirde tam üyelik görüşmelerine başlanacağı ve tam üyelik gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir.

AET'ye tam üyelik başvurusunun reddedilmesine ve dış politikada yaşanan tüm bu olaylar karşısında muhalefetin uyarılarına rağmen, ana politik ekseninde Menderes Hükümeti, Sovyet karşıtı bloğun inşasında ABD'nin en yakın müttefiki konumunda yer almıştır. Fakat Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs sorununda ABD'nin Türkiye'ye karşı tavır alması ve ABD'nin SSCB ile görüşmelere başlamasıyla Menderes Hükümeti hayal kırıklığına uğramış olsa da kendi güvenliğini sağlamak için 9 Mayıs 1960 tarihinde ABD'yi olağanüstü hallerde müdahaleye yetkili kılan başka bir anlaşma daha imzalamıştır.

24 Mart 1959 tarihinde Irak, daha önce bağlı olduğu Bağdat Paktı'ndan ayrılmıştır. 21 Ağustos 1959'da Bağdat Paktı yeniden şekillendirilerek CENTO (Central Treaty Organization / Merkezi Antlaşma Teşkilatı) adını almış ve yeni örgütün merkezi Ankara'ya taşınmıştır. Bu örgüt ABD'nin Ortadoğu'daki bir savunma teşkilatı niteliğinde olup Türkiye, İran ve Pakistan'ı SSCB'den gelebilecek olası saldırılara karşı koruyacak ve ekonomik alanda işbirliği yapılmasını sağlayacaktı.

Menderes Hükümetinin SSCB endişesi ve ideolojik saflaşmanın kaçınılmaz olduğunu düşünmesinden dolayı uyguladığı dış politika dinamizmi, iç politikada tepkiye sebep olması nedeniyle 1960 darbesi ile daha önceki politika tercihlerine son verilmiştir.

2.1.2. 27 Mayıs 1960 Sonrası İç ve Dış Politikada Karşılaşılan Sorun ve Çözüm Yöntemleri

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kez Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mensup bir grup subay tarafından yönetime el konularak 1950 yılından beri görevde olan DP iktidarına son verilmiştir. DP milletvekillerinin tümü tutuklanmış ve DP kapatılarak tüm milletvekillerinin hapis veya idamla cezalandırılması istenmiştir. Yargılanan Başbakan Adnan Menderes ve diğer DP milletvekilleri; anayasayı ihlal etmekle, Atatürk ilkelerine aykırı tutum ve davranış içinde olmalarıyla, ülkeyi kardeş kavgası içine sürüklemekle, SSCB ile anlaşarak doğu sınırını değiştirmeye teşebbüs etmek ve Türk ordusunun nüfuzunu pasifleştirmek suçları ile itham edilmiştir. Darbe sonrasında yapılan yargılamalar ile dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmişlerdir.

Askeri darbeyi gerçekleştirenler arasında 27 Mayıs 1960 sabahı darbe yönetiminin başında bulunan Albay Alparslan Türkeş tarafından yapılan radyo duyurusunda; Türkiye'nin NATO ve CENTO başta olmak üzere Batı Bloğu ile olan ittifaklarına ve taahhütlerine sadık kalacağı duyurulmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında da SSCB halen bir tehdit olarak görülmekteydi. Bu tehditten dolayı Türkiye, ABD ve Batı Bloğu ile olan ilişkilerine sorunsuz devam edeceklerini bildirseler de bu dönem Amerikan karşıtlığının arttığı, ABD'ye olan güvenin azaldığı ve ABD ile ilişkilerde kargaşaların yaşandığı dönem olacaktır.

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi (MBK) kurulmuştur. Ayrıca Kurucu Meclis tarafından 1924 Anayasası'na göre daha özgürlükçü, liberal açılımlara dayalı 1961 Anayasası hazırlanmıştır. Anayasanın sağladığı özgürlükçü ortamda siyasal ideoloji eğilimlerinin teşkilatlanmasına ve örgütlenmesine olanak sağlanarak demokratikleşme adına büyük adımlar atılmıştır.

Kurucu Meclis, 21 Temmuz'da aldığı kararla ülkedeki genel seçimlerin tarihini 15 Ekim 1961 olarak belirlemiştir (Bilgiç, 2002: 57). 1961 yılında yapılan seçimlere DP yasaklı olduğundan dolayı DP'nin devamı niteliğinde Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve CHP katılmıştır. Seçimlerin sonucunda 1961 Anayasası'nın çoğulcu anlayışı ve seçim sistemindeki nispi temsil nedeniyle CHP'den az oy alan partileri de içine alacak şekilde koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Bu doğrultuda 1961-1965 yılları arasında üç koalisyon hükümeti iş başına gelmiştir.

Bu dönemde dış politikada yaşanan ilk önemli kriz 1959 yılında Amerika'nın Türkiye'de konuşlandığı 15 Jüpiter füzesini geri çekmesiyle yaşanmıştır. SSCB Amerika'nın Türkiye'de konuşlandığı füzelerin karşılığında SSCB de konum olarak ABD'ne yakın olan Küba'ya füze konuşlandırmıştır. 1962 yılında SSCB ve ABD arasında sürdürülen müzakereler sonrasında Küba'daki füzelerin kaldırılması için Türkiye'deki füzelerin kaldırılması şartı üzerine 1963 yılında füzeler tamamen kaldırılmıştır.

Dış politikada yaşanan bir diğer önemli kriz ise U-2 uçaklarıdır. Amerika'ya ait bu uçaklar Adana'nın İncirlik Üssü'nden havalanıp kamuoyuna bilimsel araştırmalar yapmak için bu uçuşları gerçekleştirdiklerini duyurmuşlardır. ABD'nin bu uçuşları yapmadaki temel amacı, bilimsel araştırma yapmak yerine SSCB'nin askeri faaliyetlerinin istihbaratını toplamaktır. ABD, SSCB'nin Küba'ya konuşlandığı füzeleri U-2 uçakları sayesinde öğrenmiştir. SSCB bunu önlemek için ilk kez 1 Mayıs 1960 tarihinde bir U-2 uçağını düşürürken, daha sonra 1965 yılında Adana İncirlik Üssü'nden havalanan U-2 uçağı Karadeniz'de düşürülmüştür. SSCB Türkiye'ye bir nota vererek Türkiye'nin kendi toprağını bu tür tehlikeli olaylar için kullanmamasını istemiştir.

Türkiye'de, topraklarından füzelerin kaldırılmasından dolayı ABD'nin güvenilir bir müttefik olup olmadığı konusunda kaygı ve endişeler başlamış; Kıbrıs'ta Kanlı Noel olarak bilinen şiddet olayları neticesinde Amerika karşıtı protestolar artmıştır.

ABD Başkanı Lyndon Johnson'un 1964'te Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapmasını engellemek için yazılan tehdit dolu mektupta; Kıbrıs'a bir müdahale gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin ABD silahlarını

kullanamayacağını ve muhtemel bir Sovyet saldırısına karşı ABD'nin ve NATO'nun Türkiye'yi savunamayabileceğini ima etmesi iki ülke ilişkilerinde gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur.

ABD'nin bu siyasal tutumundan dolayı sol görüşlü aydınlar ve öğrenciler Türkiye'nin NATO'dan çıkmasını istemişlerdir. ABD'ye bağımlı bir dış politika istemeyen sol görüşlü aydınlar ve öğrenciler, anti-Amerikancı hareketlerin kamuoyuna yayılmasını sağlamışlardır. Özellikle Kıbrıs sorununda ABD'nin Türkiye karşısında olması üniversite öğrencilerinde Amerikan karşıtlığı duygusunun artmasına sebep olmuştur.

Türkiye, özellikle füze krizi ve Kıbrıs meselesinde ABD'nin takındığı tutum karşısında, dış ilişkilerinin çeşitlendirilmesi gerektiğini düşünerek 1963 yılında Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) tam üyeliğin gerçekleşmesi için Ankara Antlaşması'nı imzalamıştır. Ekonomik ve sosyal entegrasyonu artırmaya yönelik bu antlaşma Türkiye'yi Avrupa'ya yaklaştırma amacı taşımaktadır.

Bu dönemde ABD ile Türkiye arasında yaşanan bir diğer sorun ise afyon ekimi konusudur. ABD'ne göre Türkiye'de yetiştirilen afyon, daha sonra uyuşturucu haline getirilip illegal yollarla Amerikalı gençlere satılarak onları uyuşturucu bağımlısı yapmaktadır. Bu durumun önüne geçmek için ABD, Türkiye'den afyon ekimini derhal terk etmesini istemiştir. Eğer afyon üretimi sonlandırılmazsa ABD, Türkiye'ye yaptığı tüm yardımları sonlandıracağını belirtmiştir. Bu tehdit sonrasında Demirel Hükümeti afyon üretimini Türkiye'de altı şehirle sınırlayarak kontrol altına almıştır.

Türkiye, 1960'dan sonra Amerika ile olan askeri ve ekonomik bağlarını azaltırken, dış politikada daha bağımsız hareket etmeye çalışmıştır (Davison, 2004: 196). Özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra AP'nin iktidara gelmesiyle, çok yönlü bir dış politika izlenmeye başlamıştır. Türkiye; Sovyetler Birliği, İslam Ülkeleri, Ortadoğu, Üçüncü Dünya Ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir (Bulut, 2006: 50).

Türkiye'nin 1965 yılından itibaren çok yönlü bir politika izlemesi bir zorunluluktur. Bu çerçevede Türkiye'nin çok yönlü dış politika izlemesi dört hususa dayanmaktadır (Gemuhluoğlu, 2003: 413):

1. Diplomasi yoluyla Türkiye savunmasını güçlendirmek,
2. Türkiye ekonomisi için ek kaynaklar sağlamak,
3. Komşu devletlerle, iç işlerine karışmamak kaydıyla bir dostluk çemberi oluşturmak,
4. Uluslararası arenada, Kıbrıs sorunu gibi problemleri çözerken yeni dostlar kazanmak.

Türkiye, dış politikasını kendi çıkarları doğrultusunda çeşitlendirmek amacıyla SSCB ile temas ve görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmelerin esas nedeni ABD'yle Kıbrıs sorunu nedeniyle yaşanan gerginlikte denge kurulmak istenmesidir. Bu görüşmeler doğrultusunda Türkiye'ye Sovyet yapımı tesis ve fabrikalar kurulmuş ve Sovyetler, Türkiye'deki demir-çelik, petrol gibi sanayi dallarına kaynak aktarmayı da taahhüt ederek Türk-Sovyet ticari ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın iki kutuplu rekabet ortamını iyi değerlendiren dönemin Başbakanı Süleyman Demirel Ortadoğu'da müttefiklerden bağımsız bir ilişki yürütmüştür. Bu ilişkiler doğrultusunda 1965 yılında Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs sorunuyla ilgili yayınlanan bir kararda tüm Arap ülkeleri Türkiye'nin yanında olmuştur.

ABD'nin 1965 yılında Vietnam'a asker çıkarmasıyla birlikte tüm dünya genelinde emperyalizm karşıtı öğrenci hareketleri mevcut kapitalist sistemin dışında başka çözümler aramaya başlamıştır. SSCB ile yumuşama dönemine giren Türkiye'de 1965-1971 yılları arasında ABD'ye karşı olumsuz bir bakış açısının gelişmeye başlaması ve artan öğrenci eylemleri, silahlı saldırılar SSCB'nin yararlanabileceği düşünülen kaotik bir ortama yol açmıştır (Yetkin, 1995: 143).

2.1.3. 1970 ile 1980 Arası Dönemde İç ve Dış Politika Uygulamaları

1969 yılında yapılan genel seçimleri Süleyman Demirel'in genel başkanı olduğu AP kazanmış ve hükümetini kurmuştur. Birçok kesim tarafından özellikle asker, sol eğilimli

aydınlar ve üniversiteli öğrenciler AP'nin, DP'nin devamı olduğuna dair eleştirilerde bulunmuşlardır.

Bu dönemde öğrenciler, dağıtmış oldukları bildirimlerde hükümetten isteklerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Öğrenimde herkese eşitlik tanınmalı. Aramızda hemen hemen hiç görülmeyen işçi ve köylü çocukları da üniversiteye girme şansına sahip olmalı. Halka dönük, yaşadığımız hayatla ilişkisi olan bilimsel bir eğitim sistemi uygulanmalı ve kültür emperyalizminin bir aracı haline gelen bozuk eğitim düzeni değiştirilmelidir.” (Arcayürek, 1992: 246).

1969 yılından itibaren Türkiye hem ekonomik hem de siyasi alanda bunalım içine girmiştir. Artan dış borçlar ve enflasyon ile birlikte reel ücretler düşmüş, işçiler grev yapmaya başlamışlardır. Bir taraftan da hızla artan ve yaygınlaşan öğrenci olayları ile birlikte halk bu kargaşa ortamının düzeltilebilmesi için askerinin müdahalesini tek çıkar yol olarak görmeye başlamıştır.

27 Mayıs Darbesinden 11 yıl gibi kısa bir süre geçtikten sonra, 12 Mart 1971 tarihinde ordunun sivil siyasete ikinci kez müdahalesiyle karşı karşıya kalınmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırasıyla, ordu siyasete müdahale ederek ülkede asayişini sağlayamadığı gerekçesiyle Demirel Hükümetini istifaya zorlamış, hükümeti ve kabineyi dağıtarak ve yerine partiler üstü bir hükümet kurduklarını ülkedeki asayişini yeniden temin etmeye çalışmıştır.

12 Mart 1971 günü verilen muhtıra TBMM Tutanak Dergisi'ne göre şu şekildedir (1971: 236):

1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür,

2. Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir Hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir,
3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

12 Mart 1971 Muhtırası ile Demirel'in istifaya zorlanmasına Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) gibi Marksist gruplar muhtırayı Türk Ordusunun devrimci ve ilerici geleneğinin yeni bir örneği olarak görerek desteklemişlerdir.

12 Mart Muhtırasından 1973 seçimlerine kadar demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerde sırasıyla Nihat Erim Hükümetleri, Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri geçici hükümet görevlerinde bulunmuşlardır. Bu dönemde kurulan tüm geçici hükümetler ABD ile uyumlu politikalar yürütmüşlerdir. Muhtıra sonrası Türkiye'nin bu kargaşa halinin, genel olarak, ABD'yi memnun ettiği söylenebilir. 1960'lı yıllarda haşhaş ekimi yasaklanmamış, sınırlandırılmıştı. Nihat Erim göreve başladıktan kısa bir süre sonra haşhaş krizinin sonlanması için ABD ile müzakerelere başlamış ve ABD'nin talebine uygun olarak haşhaş ekimi yasaklanmıştır (Oran, 2001: 703).

Yaklaşık üç yıl kadar askerin vesayeti altında sürdürülen Türk siyasi hayatında uluslararası arenada ve iç işlerinde aktif bir siyaset uygulanamamış ve 1973 yılında yapılan genel seçimler ile geçici hükümetlere son verilmiştir.

12 Mart Muhtırasından sonra dönemin şartlarına göre anayasada değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler ana hatlarıyla şöyledir (Keskin, 2011: 303-304):

- a) Yürütmenin Güçlendirilmesi Yönünde Değişiklikler: Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi; vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnaları ile nispet ve hadlerine ilişkin hükümlerde değişiklik yapmaya Bakanlar Kurulunun yetkili kılınması; üniversite özerkliğinin zayıflatılması, TRT'nin özerkliğinin kaldırılması,
- b) Temel Hak ve Özgürlüklere Getirilen Sınırlamalar: Bütün temel hak ve özgürlükler için geçerli genel bir sınırlama hükmünün getirilmesi; temel hak ve özgürlükler için yasal sınırlama sebeplerinin artırılması; devlet memurlarının sendika kurma hakkının ortadan kaldırılması,
- c) Yargı Denetimine Getirilen Sınırlamalar: Üyelerinin atanmasında Bakanlar Kurulunun aday gösterdiği Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması; tabii yargı yolu yerine kanunî yargı yolunun getirilmesi; küçük siyasal partilerin Anayasa Mahkemesine başvurma olanağının kaldırılması,
- d) Ordu ile İlgili Değişiklikler: Askerî otorite sivil iktidardan yeni tavizler koparmıştır. Askerî yargı sivil yargının aleyhine genişlemiş, asker kişilerle ilgili idarî eylem ve işlemlerin yargısal denetimi, Danıştay'dan alınarak yeni kurulan Askerî Yüksek İdare Mahkemesine verilmiştir. Sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılarak, sivillerin askerî nitelikte olmayan suçlarından dolayı yargılanmaları mümkün kılınmıştır.

1973 Seçimlerinin yapılmasıyla birlikte, ordunun dayatmasıyla kurulan partiler üstü hükümetler dönemi sona ermiş, halkın iradesiyle yapılan seçimler sonucunda 12 Mart Rejimi etkisini yitirmiştir (Ahmad, 1977: 379-384). 1973 Seçimleri demokratik düzenin yeniden kurulmasını tesis etmiş ancak yine de siyasi istikrar sağlanamamıştır. Bu dönemde terör olayları, sağ-sol çatışmaları, gençlik ve işçi hareketleri yaygınlaşmış belki de Türk siyasi tarihinin en kaotik dönemi yaşanmıştır. Özellikle dönemin iç gelişmelerine bakıldığında, sağ-sol çatışmaları şeklinde beliren şiddet eylemlerinin ve siyasî suikastların artmasıyla ülkeye tam bir kargaşa ortamı hâkim olmuştur.

1973 Genel Seçimlerinde Bülent Ecevit liderliğindeki CHP mutlak çoğunluğu sağlayamadığından dolayı Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Selamet Partisi

(MSP) ile koalisyon kurmuştur. ABD etkisinin asgariye indirilmesini isteyen bu koalisyon hükümeti dış politikada bağımsızlığı savunmuştur. Daha sonra ABD'nin etkisini azaltmak için Nihat Erim Hükümeti tarafından yasaklanan haşhaş ekimi yasağı 1974 yılında kaldırılmıştır. ABD ile ilişkiler gerginleşmiş ve Kıbrıs Sorunu ile kopma noktasına gelmiştir.

Kıbrıs'ta Rumlar tarafından Türklere yapılan saldırıların artmasıyla Türk Hükümeti 20 Temmuz 1974 tarihinde sabaha karşı Kıbrıs'a harekât yapmaya karar vermiş, Türk Silahlı Kuvvetleri denizden ve havadan olmak üzere harekete geçmiştir. Bu harekâtın başarıyla sonuçlanması üzerine 21-22 Temmuz 1974'te BM Güvenlik Konseyi kararıyla öngörülmuş olan ateşkes antlaşması yürürlüğe girmiş ve 1. Cenevre Konferansı düzenlenmiştir. Konferansa Kıbrıs'ta devamlılığının sağlanmasına yönelik gerekli düzenlemeleri yapmak üzere Türkiye, Yunanistan ve İngiltere katılmıştır. Cenevre Protokolü ile Türkiye'nin isteklerinin bazılarını kabul edilmiş ve imzalanmıştır.

Yunanistan'ın Cenevre Protokolü'ne uymaması ve Kıbrıs'ta Türklere yönelik saldırıların devam etmesi üzerine 4 Ağustos 1974'te İkinci Kıbrıs Barış Harekâtı yapılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri; Lefke-Lefkoşa-Magosa güvenlik hattına kadar Kıbrıs Adasının kuzeyini ele geçirmiştir. 1975 ile 1982 yılları arasında Kıbrıs sorunu ile ilgili birçok görüşme ve müzakere yapılmış ve Türkiye Kıbrıs'taki soydaşlarının haklarını savunmuştur.

ABD, hem haşhaş ekim yasağını kaldırması ve hem de Kıbrıs Harekâtını gerçekleştirilmesi üzerine 1975 yılında Türkiye'ye ekonomik ve askeri ambargo uygulama kararı almıştır. Karara göre, Türkiye'ye sağlanan her türlü yardım ve askeri malzemenin teslimi yasaklanmıştır. Buna karşılık Türkiye, Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması (OSİA)'nın feshedildiğini ilan ederek, Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetlerinin durdurulması kararını almıştır. ABD'nin daha önceleri SSCB tehdidini öne sürerek Türkiye'de kurmuş olduğu çeşitli uçak meydanları, gemi ve denizaltı sığınakları, hava savunma üsleri ve uçak sığınakları gibi Amerikan tesislerinin faaliyetlerine izin vermemiştir.

ABD'nin silah ambargosu ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'ta ve Ege Denizinde çıkabilecek krizlere müdahale etmesi zorlaştırılmaya çalışılmıştır. Türkiye'deki ABD

etkisinin en aza indirildiği bu dönemde ABD'nin uygulamış olduğu ambargo ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin askeri malzeme ve teçhizat ihtiyacı için tamamen yerli üretime geçmek üzere çalışmalar başlatılmış ve Türk Silahlarını Güçlendirme Vakfı teşekkülü olarak ASELSAN kurulmuştur. Dolayısıyla ABD'nin silah ambargosu Türkiye'de milli silah sanayinin kurulmasını hızlandırmıştır.

ABD'nin Türkiye'ye karşı 1975-1978 yılları arasında silah ambargosu uygulamasına karşı Afganistan, Libya ve İran Türkiye'yi hem söylem hem de maddi ve askerî açıdan desteklemişlerdir. Bu dönemde Türk dış politikası tam anlamıyla çok yönlü dış politikaya yönelerek Arap Devletleri ve SSCB gibi başka kanallara yönlense de ABD ile ilişkilerini tamamen sonlandırmamıştır.

Türk ulusal çıkarları, Batı Bloğu politikalarıyla örtüşmediği için bu dönemde ABD ile ilişkiler çıkmaza girerken SSCB ile yeni ilişkiler geliştirilmiştir. 1972 yılında Türkiye ile SSCB arasında *İlkeler Deklarasyonu* imzalanmasıyla ikili ilişkilerin yakınlaştığı bir döneme girilmiştir. 1978 yılında Moskova'ya giden Bülent Ecevit, SSCB ile “İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği İlkeleri Siyasal Deklarasyonu” diye bilinen siyasi ve ekonomik belgeleri imzalamasıyla bazı NATO ülkelerinden tepki almıştır. Türkiye, ulusal çıkarları ve güvenlik algısı bakımından kendini yalnız hissetmesi sonucunda SSCB ile anlaşmalar imzalayarak bölgesinde komşu ülkelerle barışçı bir dış politikayla ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Böylece Türk dış işleri tam anlamıyla çok yönlü dış politikaya yönelerek başta SSCB olmak üzere diğer komşu ülkelerle barışçıl politikalar arayışına girmiştir. Bu dönemde Türkiye; ulusal çıkarlarını göz ardı etmeden, müttefikleri ile herhangi bir çatışmaya düşmeden, genellikle NATO içinde kalan ve daha çok ABD'ye yönelik tek yanlı bir dış politikadan, başta komşu devletler olmak üzere diğer devletlerle ilişkilerini normalleştiren çok yönlü dış politikaya geçmeyi başarmıştır (Özdemir, 1990: 232).

1978 yılında Bülent Ecevit iktidarı döneminde Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonuçları bağlamında yaşanan ABD-NATO gerginlikleri sonrasında uygulanan silah ambargosuna karşı Türkiye'nin silahlanmada ABD'ye olan bağımlılığından kurtarılmasına ilişkin “Ulusal Savunma ve Dış Politika” doktrini geliştirilmiştir. NATO üyesi devletler için bu durum Türkiye'nin Doğu Bloğuna yaklaşma girişimi olarak

değerlendirilmiştir. Türkiye ise NATO üyesi bir devlet olarak ABD'nin silah ambargosu uygulaması sonucunda NATO içerisinde kalıp kalmama tartışmaları yaşamasına rağmen, NATO ile ilişkilerini tamamen sonlandırmayıp özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkilerin sürekliliğini esas alan politikalar izlemiştir³.

Türkiye'nin SSCB'ye yaklaşmaya başlaması NATO üyesi devletler için endişe yaratmıştır. NATO üyesi devletler için Türkiye, jeopolitik konumu nedeniyle SSCB'nin müttefiklerine erişimini engelleyen bir tür duvar görevi görmekteydi. Türkiye ise başta ABD olmak üzere diğer NATO üyelerinden de farklı bir muameleyle karşılaşması sonucunda, milli hedefler ve uzun vadeli planlar doğrultusunda komşu ülkelerle dostluklar kurarak daha milli bir dış politika yürüteceğini açıklamıştır.

1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi sonrası ve SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine Türkiye'nin stratejik önemi tekrar belirginleşmiştir. ABD; önceki müttefiki olan İran'ı kaybetmesiyle bölgede Türkiye ile olan ilişkilerini yeniden kontrollü bir şekilde canlandırmayı hedeflemiştir. SSCB'nin Afganistan işgalinden sonra yayılcı politikalar ile Pakistan'ı da işgal edebileceğini düşünen ABD, Türkiye ile yeniden işbirliğine girmek zorunda kalmıştır. ABD'nin Türkiye'ye uygulamış olduğu silah ambargosunun kaldırılmasına rağmen Türkiye, bu dönemde uluslararası sorunlardan daha çok iç sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

1979 tarihinde yapılan ara seçimlerde Bülent Ecevit Hükümeti düşmüş ve yerine Süleyman Demirel Hükümeti kurulmuştur. Demirel Hükümeti, Türk dış politikasını genel ilke ve disiplinlere bağlı kalarak devam ettirirken barışçıl müzakereler ile şekillendirmiştir. NATO ile kopma noktasına gelen ilişkileri barışçıl müzakerelerle karşılıklı çıkarlar doğrultusunda yeniden düzenleyerek geliştirmeyi hedeflemiştir. Aynı şekilde Kıbrıs Sorunu ve Yunanistan ile gerçekleşen krizlerde müzakere yoluna gidilerek ülkelerin menfaatlerine saygı çerçevesinde sorunların çözülmesinde barışçıl bir tutum sergilenmiştir. Ancak Ege Kıta Sahaneliği konusunda Türkiye, haklarından hiçbir şekilde taviz vermeyeceğini açıklamıştır.

³ Daha geniş bilgi için bkz. Akgönenç, 2010: 33-56..

1970'lerin sonları Türk siyasi tarihinin en zor dönemleri olarak değerlendirilir. Ekonomi giderek kötüleşmiş ve ülke her geçen gün büyüyen ve içinden çıkılmaz bir ekonomik krize sürüklenmiştir. Koalisyon hükümetlerinin ekonomik kararların alınmasında ve uygulanmasında yapmış olduğu hatalar neticesinde Türkiye'de yoksulluk artmıştır. Hükümet yurtiçinde tasarrufa giderek birçok temel tüketim malını (elektrik, filtre sigara, tüp, ekmek, benzin, yağ) düşük kapasite kullanımı ile sınırlı sayıda ve sınırlı süre içinde sağlayabilmiştir. Enflasyon, pahalılık, karborsalar, gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve bunlara bağlı olarak yaşanan işsizlik sonucunda köylerden kentlere göç artmıştır.

İhracatın durma noktasına gelmesi ve döviz girişini azaltması toplam dış borç yükünün ağırlaşmasına ve sonrasında Türkiye'nin dış borçlarını ödeyememesine ve prestijinin zedelenmesine neden olmuştur. Bulgaristan, bedeli ödenmediği gerekçesiyle Türkiye'ye sağladığı elektrik üretimini keserken ayrıca Irak petrol dağıtımını durdurmuştur.

Türkiye'nin yaşadığı bu ekonomik kriz 5 Ocak 1979 tarihinde Almanya, İngiltere, ABD ve Fransa tarafından görüşülerek Türkiye'ye ivedi yardım uygulanması kararı alınmıştır. Bu karara Türkiye sert bir tepki göstererek karşı çıkmıştır. İvedi yardım uygulamasında Türkiye Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin denetimine girecek, Türk parasının değeri düşürülecekti. Bu durum başta petrol olmak üzere birçok temel maddeye büyük oranda zam yapılması anlamına geliyordu. Aynı zamanda şartların yerine getirilip uygulanması için dört ülkeden oluşan bir heyet kurulacaktı. Türkiye bu yardım paketi teklifine ve IMF'ye başvurmayarak hiçbir devletten yardım almamıştır.

Yaşanan ekonomik kriz Türkiye'nin iç siyasetini sekteye uğratarak terörün yayılmasına neden olmuştur. 1970'lerin son yılları Türk siyasi hayatının en kanlı ve karanlık dönemi olarak da anılmaktadır. Bu dönemde öğrenci hareketleri nitelik değiştirmiş, çeşitli gruplar silahlı eylemler yürütmüştür. Sağ-sol gruplar arasında ideolojik çatışmalara mezhepsel kutuplaşmalar da eklenmiştir. Silahlı çatışmalar ve siyasi cinayetler sıradan ve günlük olaylar haline gelmiştir. Birçok paramiliter gruplar terör ve şiddet eylemleri düzenlemişlerdir. Kitlesele cinayetlerin önüne geçmek için 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen terör ve anarşi artarak devam etmiştir. Genel olarak kabul edilen görüş ise ordu sıkıyönetim ilan edildiği halde istikrarı sağlamayıp darbe için zemin hazırlanmasını beklemiştir (Ahmad, 1977: 451-452).

Türkiye için 1970'li yılların sonu *Soğuk Savaş* döneminin en sıcak ve hareketli zamanlarıdır. Yaşanan ideolojik ve mezhep çatışmalarına kendi emellerini gerçekleştirmek için başta ABD ve SSCB olmak üzere çeşitli ülkelerce silah desteği sağlanmıştır.

Dönemin başbakanı başta ABD olmak üzere diğer devletlerin bilerek ve isteyerek, hatta planlayarak kargaşa ortamı oluşturduğunu, paramiliter güçlerin finansmanlarını da sağlayarak gizliden desteklediklerini savunmuştur. Böylece paramiliter güçler aracılığıyla bir yeraltı faaliyeti başlatılarak Türkiye'de olası bir askeri müdahale ya da darbe kamuoyunun gözünde meşru ve haklı gösterilmek istenmiştir.

Nitekim 1 Mayıs 1977 tarihinde İstanbul'da, Taksim Meydanı'nda İşçi Bayramını kutlamak üzere toplanan göstericilerin üzerine bilinmeyen noktalardan ateş açılmış ve 34 kişi yaşamını yitirmiştir. Güvenlik kuvvetlerince bütün tedbirler alınmasına rağmen bu kanlı eylemin önüne geçilememesi dış güçlerin yanı sıra Özel Harp Dairesi'nin sivil uzantısı olan Kontr-Gerilla iddiaları ileri sürülerek hükümet ile Türk Silahlı Kuvvetleri karşı karşıya getirilmek istenmiştir.

Terör örgütleri ve taşeronları kullanılarak Türkiye'de Kontr-Gerilla eylemleri başlamış ve faili meçhul siyasi suikastlar gerçekleştirilmiştir. Engellenemez terör olayları ile kanlı eylemlerin şiddeti arttıkça halkın önemli bir çoğunluğu anarşi ve terörden bunalmış ve silahlı kuvvetlerin yönetime el koymasına gerektiği görüşü hâkim olmuştur. Bir başka deyişle yaşanan terör olayları ve ekonomik kriz 12 Eylül Darbesine zemin hazırlamıştır.

2.1.4. 1980 Sonrası Dönemde İç ve Dış Politikadaki Farklılıklar

Ekonomik krizin mevcut siyasal yapıyı giderek kötüleştirdiği gerekçesiyle Süleyman Demirel Hükümeti tarafından ekonomik istikrar programı adı altında bir dizi ekonomik önlemler oluşturulmuştur. 24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik önlemler ile devletçi liberal anlayış yerine ekonomide daha çok serbestleşmeye uyum sağlamak amaçlanmıştır. Enflasyonun kontrol altına alınıp ihracatın artırılarak dış ticaret açığının

azaltılması için planlı ekonomi modeli devam ettirilmiştir. 24 Ocak Kararları ile özel teşebbüsün önü açılarak ekonomik büyüme hedeflenmiştir.

24 Ocak kararlarının oluşturduğu ekonomik istikrar programının ana ilkeleri kısaca şöyle özetlenebilir (Tekerek, 2012: 82-83):

1. Ekonominin yönetiminde karar bütünlüğü, tutarlılık ve uyum sağlanmalıdır. Bunun için mikro düzeyde müdahaleler yerine, makro düzeyde tutarlı kararlar alınmalıdır. Bunun yanı sıra, imalat sanayinde ve ihracatta özel sektörün potansiyelinden ve dinamizminden azami ölçüde yararlanılmalıdır.
2. Enflasyonun kontrol altına alınması birinci öncelikli sorundur. Ekonominin tekrar sağlıklı bir şekilde büyümesi, enflasyonun kontrol altına alınmasından sonra düşünülmelidir. Enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için para ve kredi politikası titizlikle izlenmeli, kamu sektörünün finansman açığı zamanla tamamen ortadan kaldırılmalı ve Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanması yakından izlenmelidir.
3. Mevcut atıl kapasitenin tam olarak kullanılması, yeni yatırımlara göre öncelik taşımaktadır.
4. İhracatın hızla artırılması gereklidir. Bunun için diğer önlemler yanında gerçekçi ve esnek bir kur politikası uygulanmalıdır.
5. Tasarrufların artırılması ve mali kurumlar aracılığıyla yönlendirilmesi önem taşımaktadır. Bunun için de gerçekçi bir faiz politikası uygulanmalıdır.
6. Finansman açığının kapatılması ve yatırımların istihdam artırıcı şekilde yeniden hızlandırılması bakımından özel yabancı sermayenin teşvik edilmesi gerekir.

24 Ocak Kararları IMF yönlendirmeli ve IMF destekli bir ekonomik modeldir. 1979 yılında IMF reçetelerine uyulmadığı gerekçesiyle NATO üyeleri devletlerden dış borç ve yardım alamayan Türkiye'nin uluslararası piyasalara entegrasyonu amaçlanmıştır. 24

Ocak Kararlarından sonra ABD, Türkiye'ye olan yardımlarını devam ettirerek uluslararası alanda ticaret hacmini artırmak istemiştir.

Türkiye'nin ekonomideki bu yeni önlemleri sonucunda Türk parası yüksek oranda (%100 oranında)⁴ devalüe edilerek iç talep sınırlandırılmaya çalışılınca özellikle tüketim mallarına yüksek oranda zamlar uygulanmıştır. Halk ve muhalefet bu önlemlere tepki gösterirken Silahlı Kuvvetler iç karışıklığın ve terörün durdurulması için daha çok yetki istemiştir. Bir başka deyişle 24 Ocak 1980'de açıklanan ekonomik istikrar paketiyle birlikte darbenin ekonomi politiği de oluşturulmuştur (Çölaşan, 1987: 36).

1980 yılında iç karışıklıkların, terörün ve anarşinin artması ve bunun yanında bir de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sekteye uğraması üzerine 12 Eylül 1980 sabahı Bayrak Harekâtı adı altında yapılan askeri darbe ile Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koymuştur. Terör ve siyasi istikrarsızlık gibi kargaşa ortamından bunalan Türk halkı bu askeri müdahaleye hiçbir direniş göstermemiştir. Darbeciler kamuoyunda darbe beklentisinin hazır olmasını ve şartların olgunlaşmasını beklemişlerdir.

12 Eylül 1980 sabahı saatler 04.00'ı gösterirken, radyo duyurusuyla Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in idareye ve siyasete el koyduğu tüm yurda ilan edilmiştir. Bildiri metni askeri darbenin nedenlerini ve amaçlarını açıkça ortaya koymaktadır.

12 Eylül askeri darbesi, hiyerarşik bir düzen çerçevesinde oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adındaki üst idare mekanizması ile yönetilmiştir. MGK, vasıtasıyla askeri vesayeti kurumsallaştırmak amaçlanmıştır. Meclis feshedilmiş, bütün siyasal partiler kapatılmış ve siyasal parti liderleri on yıl siyasetten men edilerek siyasi yasaklar başlatılmıştır. Böylece TSK'nın yapmış olduğu müdahale sonrası sıkıyönetim komutanları tam yetkilerle donatılarak ve tüm yurt genelinde askeri rejim hâkim kılınarak anarşinin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Yasama ve yürütme yetkilerine sahip olan MGK, anarşinin ortadan kaldırılması için bazı kararlar almıştır. Bu kararlar hayatın her alanına dair olup özellikle eğitim, kültür ve çalışma hayatlarındaki düzenlemeleri de içermektedir. Türkiye genelinde sıkıyönetim

⁴ 1.- USD = 35.-TL. iken kur bir gecede 1.- USD = 70.-TL. olmuştur.

ilan edilerek aşırı sağ ve sol yayınlar, yaynevleri, sinemalar kapatılmış ve basına sansür uygulanmıştır. Aynı zamanda Türkiye, tarihinin en büyük kitlesel tutuklamalarına bu dönemde maruz kalmıştır (Mücek, 2009: 179). TRT, MGK tekeline girmiş ve MGK'nın istediği haberlerin yapılması sağlanmıştır. Türk Hava Kurumu, Kızılay gibi bazı kuruluşlar haricinde diğer tüm derneklerin faaliyetleri durdurulmuştur. Grev ve lokavtlar ertelenerek toplu iş sözleşmesi yapan tüm işçilere ek ödemeler yapılmış ve ekonominin sekteye uğratılmasının önüne geçilmiştir.

Demokrasinin kesintiye uğramasını gerekçe gösteren Batılı devletler darbe yönetimini kınarken ABD ise diğer devletlerden farklı olarak bölgedeki çıkarlarının korunması adına Türkiye'deki askeri müdahaleyi desteklemiştir. Dönemin ABD Başkanı Carter, darbeye destek verdiğini ve askeri yönetim ile işbirliğine gideceğini duyurmuştur. Bunun üzerine MGK dış politikada NATO dâhil tüm ittifak ve anlaşmalara bağlı kalacağını ancak Türkiye'nin iç işlerine karışılmaması şartı ile uluslararası sorunların barışçıl politikalarla çözümleneceğini duyurmuştur. Böylece 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren Türkiye - ABD ilişkileri; uluslararası ilişkilerde ve sorunlarda yumuşama dönemine girmiş ve karşılıklı müzakerelerle garanti altına alınarak ilerlenmiştir.

Türkiye'deki kargaşa ortamı son bulana kadar askeri darbenin lideri Kenan Evren, hükümeti kurma görevini sıkıyönetim komutanlarından Bülend Ulusu'ya vermiştir. Mevcut anarşi ortamı askeri yönetim ile çözüldükten sonra demokrasiye kaldığı yerden devam edilecektir. Kısaca sivil hayat düzene girdikten sonra ancak, idare sivillere bırakılacaktır. O zamana kadar askeri rejimin görevini sürdürmesi planlanmıştır.

Bülend Ulusu, hükümeti kurma görevini alınca MGK'da adı konulan hükümetin izleyeceği iç ve dış politikaları belirlemiştir. Bülend Ulusu'nun dış politikadaki temel hedefi, darbenin gereklilik konusunda diğer devletleri ikna etmek hem ikili ilişkilerin hem de uluslararası örgütler bünyesindeki çok taraflı ilişkilerin bozulmasına engel olarak ülkede ve bölge bir istikrar ortamı yaratmaktır (Doğan, 2012: 743). Bülend Ulusu; dış politikada uluslararası şartların elverdiği şekilde, Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermeden bölgede ve dünyada barışı amaçlayan politikalar için NATO ittifakıyla karşılıklılık ilkesi çerçevesinde ilişkiler geliştirileceğini ve AET ile ilişkilerinde topluluk içinde yer almanın halen nihai amaçları dâhilinde yer aldığını açıklamıştır.

Bülend Ulusu Hükümeti yalnızca ABD ve NATO devletleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmamıştır. Ayrıca İran, Pakistan, SSCB ve Arap ülkeleriyle ilişkilerde barışçıl müzakerelerle Ortadoğu sorununun çözüme kavuşturulması gerektiğini dile getirmiştir. Yunanistan ile darbe öncesindeki ikili sorunların Türkiye için önemli olduğu vurgulanmış ve Yunanistan antlaşmalara riayet etmesi konusunda uyarılmıştır. Askeri yönetim, uluslararası sistem içinde NATO, ABD, SSCB, AET, Yunanistan, İran, Pakistan ve Arap ülkeleri ile olan ilişkilerini süreklilik prensibiyle barışçıl politikalar yürüterek korumayı hedeflemiştir.

Hükümet tarafından 1981 yılında Demokratikleşme Programı adlı bir paket ile Türkiye'yi yeni siyasal düzene geçirecek olan hukuksal ve anayasal değişiklikler hazırlanmıştır. Demokratikleşme programı öncelikle yeni anayasa metninin oluşturulması ve hazırlanan anayasanın referanduma sunulması ve sonrasında tüm şartların yerine geldiğinde siyasal ortamın genel seçimlere hazır olacağını ifade etmektedir. Yeni seçim kanunu uyarınca parlamentonun göreve başlamasıyla MGK, görevlerinin sona ereceği ve demokratik siyasi düzene geçilmesinin mümkün kılınacağı planlanmıştır.

1982 yılında referanduma sunulacak anayasa hakkında kanun çıkarılmıştır. Anayasa kamuoyuna sunulmuş ancak anayasanın eleştirilmesi askeri yönetim tarafından yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra referandumda oy kullanmayanlar için de beş yıl süreli seçme ve seçilme hakkından mahrum bırakılma hükmü yer almıştır.

Referandum sonuçlarına göre askeri yönetimin hazırladığı anayasa yüzde 90'dan fazla oranla kabul edilmiş ve aynı zamanda Kenan Evren Türkiye'nin halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuş ve MGK üyeleri de Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerine dönüşmüştür.

1982 Anayasası, içerik olarak yasakçı ve vesayetçi hedefler çerçevesinde hazırlanmıştır. 1982 Anayasası birçok temel haklara sınırlandırmalar getirerek, bireyi devlete karşı korumaktan ziyade devleti bireyden korumayı amaçlamıştır (Yereli, 2003). Bireylerin siyasetten arınmasını hedefleyen 1982 Anayasası ile çalışanların grev hakları yasaklanmış, lokavt ise anayasal hak haline getirilmiştir. Akademisyenlerin, öğrencilerin, hakimlerin ve savcılarının siyasal partilere üye olamayacakları düzenlenmiş

ve sendikalara da siyaset yasağı konulmuştur. Dernekler yasası, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakları, milli eğitim temel yasası ve vatandaşlık yasaları değiştirilmiştir. 1982 Anayasası'nda bireyin önceliğinden ziyade devletin kutsallığı öne çıkarılmıştır.

Milletvekili Genel Seçimleri 6 Kasım 1983 tarihinde yapılmış ve Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi (ANAP) en yüksek oyu alarak hükümeti tek başına kurmuştur. 24 Ocak Kararlarının mimarı olan Turgut Özal aynı zamanda yeni geçilmeye çalışılan demokratik sistemin baş aktörü olmuştur.

Özal Hükümeti iç politikada devlet müdahalesini asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hâkim kılındığı serbest pazar ekonomisi uygulanması ile ekonominin canlandırılmasını hedeflemiştir. İran, Libya, Irak gibi devletlerle ticari ilişkiler geliştirilip hem Türkiye'nin iktisadi gelişme ve kalkınması hızlandırılmış hem de İslam Dünyası ile dostane ilişkiler geliştirilerek güçlü Türkiye algısı yaratılmıştır. Ortadoğu'da bölgesel ekonomik iş birlikleri kurularak ve Türk pazarı dış piyasalara açılarak ihracat ve ithalat artırılmıştır.

Ortadoğu sorunlarında aktif tarafsızlık politikası izleyen Turgut Özal, AET ile olan ilişkilerde karşılıklı ilkesini ön planda tutan bir işbirliğine gidilmesini istemiştir. Turgut Özal Hükümeti döneminde ABD ve NATO ilişkilerini dengelemek için aktif tarafsızlık politikasından vazgeçilerek Ortadoğu'ya yönelik yeni politikalar geliştirilmiştir.

Turgut Özal Hükümeti dış politikada önceki dönemlerdeki gibi tek yönlü bir politika izlemeyip hem Doğu hem Batı için çok yönlü bir politika izlemiştir. ABD'nin serbest piyasadaki gücünü tespit eden Özal, ABD ile ilişkilerini sistemleştirerek paralel politikalar geliştirmeye özen gösterirken, kısa sürede ABD ile ittifakı dış politikanın temel ekseni sayacaktır (Gürbey, 1995: 57).

1984 yılına gelindiğinde ise ülke içinde terör eylemleri tekrar başlamıştır. Türkiye'ye sosyalist bir sistem getirmeyi amaçlayan Kürt isyancı grupları Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kanlı eylemlere başlamışlardır. Bu eylemlerin artması Türkiye'de huzursuzluk, iç istikrarsızlık ve ekonomik sıkıntılara neden olmuştur. Bu

terör eylemleri sonrasında komşu ülkeler ile ilişkiler kötüye giderek Türk ekonomisine büyük zararlar verilmiştir.

Bu dönemde Türk ekonomisine zarar veren bir diğer olay ise 1980-1988 yılları arasında İran ile savaş halinde olan Irak'ın Kuveyt'i 1990 yılında işgal etmesidir. Birinci Körfez Krizinin başlamasına neden olacak bu işgale ABD'nin müdahale etmesiyle Irak geri çekilmiştir. ABD ve NATO üyelerinin Irak'a bu işgal sonrasında ambargo uygulaması ve Kerkük - Yumurtalık petrol hattının kapatılmasıyla petrol fiyatları artmıştır. Bu durum karşısında ABD, Türkiye'ye cüz'i yardımlarda bulunmuş olsa da Türkiye'nin zararını tazmin edememiştir.

Kuzey Irak'ta meydana gelen otorite boşluğu sonrasında bölgedeki yapılanmalar Türkiye için ulusal güvenlik tehditi oluşturmaktaydı. İç politikada terörle mücadele ederken sınırdaki oluşan otorite boşluğu endişe yaratmıştır. ABD ve NATO üyelerinin Irak'a harekât düzenlemesinden sonra 36. paralelin kuzeyi uçuşlara kapatılarak kuzeydeki Kürt yoğunluklu bölgeyi kontrol altına alabilmek için 1991 yılında ABD kontrolünde "Çekiç Güç" adı verilen askeri bir yapı oluşturulmuştur.

Turgut Özal Hükümeti 1987 sonrası siyasi ve ekonomik açıdan zor bir dönemden geçmiştir. İç politikada yaşanan terör eylemleri ve Kuzey Irak'ta yaşanan güvenlik temelli ilişkiler yaşanırken SSCB dağılma sürecine girmiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla iki kutuplu bir sistem olan *Soğuk Savaş* dönemi de son bulmuştur. *Soğuk Savaş*'ın bitimiyle güç dengeleri değişmiş ve uluslararası politikalar farklı bir boyut kazanmıştır. ABD ve NATO tek güç durumuna gelerek uluslararası sistemde tek kutuplu ama çok katmanlı (değişkenli) bir dönem başlamıştır.

2.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIĞI TEHDİTLER VE GÜVENLİK SORUNLARI

Soğuk Savaş süresince ABD ve SSCB'nin birbirlerini dengelemek için uyguladıkları politikalar, neredeyse tüm dünyada toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerin olduğu ve giderek arttığı bir dönemi işaret etmektedir. Türkiye bu dönemde bölgedeki çıkarlarını korumak için ABD ve NATO üyeleri ile ilişkilerini geliştirerek tehditleri ve güvenlik

sorunlarını çözüme kavuşturmayı amaçlamıştır. Uluslararası alanda yaşanan gelişmelere bağlı olarak Türkiye zaman zaman çıkarlarını koruyabilmek için çok yönlü arayışlara girmiş olsa da ABD ve NATO ekseninden uzaklaşmamaya çalışmıştır.

2.2.1. SSCB'nin Türkiye Üzerindeki Güvenlik Tehdidi ve Güvenlik Sorunları

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin toprak talepleri karşısında Türkiye, güvenlik endişesi ile ABD'ye yakınlaşmıştır. ABD ise *Soğuk Savaş* döneminde uygulamış olduğu SSCB'yi çevreleme politikasıyla, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de güvenliği için önemli bir stratejik müttefik olarak Türkiye'yi görerek ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Bir başka deyişle ABD başta komünizm tehdidi ve Sovyet yayılcılığının Ortadoğu ve Balkanlar'da önüne geçebilmek için Türkiye'ye dış yardımlar sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın ilk kurumsal politik örgütü olan NATO'ya Türkiye'nin dâhil olmasıyla SSCB ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler daha da keskinleşmiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği, sonrasında ABD dış politikasıyla Türkiye'nin dış politikasının özdeşleşmesi sonucunu doğurmuştur.

SSCB; Kore Savaşı'ndan sonra askeri güç ve çeşitli zor kullanma yöntemleri ile Asya ve Avrupa'da genişleyemeyeceğinin farkına varmış, dolayısıyla nüfuz alanı dışında kalan ülkelerin güvenlerini kazanabilmek için onlara karşı politikalarını değiştirmiş ve etkinliğini güçlü kılabilmek adına ekonomik yardımlarda bulunmuştur (Bilge; 1992: 66).

1953 yılında SSCB, Türkiye üzerindeki taleplerinden vazgeçerek iki ülke arasında gerginleşen ilişkileri düzeltmek adına Türkiye'ye bir nota göndermiştir. SSCB tarafından gönderilen bu nota stratejik bir hamledir. Çünkü bu notanın gönderilme amacı ABD'nin uygulamış olduğu çevreleme politikasının Türkiye ile iyi ilişkiler kurularak gevşetileceği yönündedir. Fakat Türkiye bu dönemde SSCB'nin çevreleme politikasını benimsemiş ve bu politikayı bölgesel güç olabilmek için kendi lehine kullanmaya çalışmıştır. Bağdat Paketi ve Balkan Paketi'nin kurulmasına Türkiye öncülük ederek NATO içindeki konumunu sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Kurulan bu paktların

ortak amacı, SSCB'nin Ortadoğu'da ve Balkanlar'da etkinlik kazanmasını engellemek olduğundan dolayı SSCB bu gelişmelerden rahatsız olmuştur.

SSCB'nin 1957 yılında kıtalararası balistik füzelerini fırlatabilecek düzeyde teknolojiye ulaşması sonucunda, 1959 yılında, ABD'nin uzun menzilli füzeleri önlem olarak Türkiye'ye yerleştirilmiştir. Bu dönemde Türkiye silahlanma konusunda stratejik bir öneme sahip olduğu için ABD'den çeşitli ekonomik yardımlar almıştır. Füzelerin Türkiye'ye yerleştirilmesiyle Türkiye - SSCB ilişkileri gün geçtikçe bozulmaya başlamıştır. Füzelerin Türkiye'ye yerleştirilmesi, SSCB tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Bu dönemde Türkiye hem nükleer güvenlik tehlikesi hem de SSCB tehdidi altına girmiştir.

1960'lı yılların başlangıcında balistik füzelerin yerine kıtalararası Polaris füzeleri önem kazanınca Türkiye'ye yerleştirilen uzun ve orta menzilli füzeler işlevsizleşmiştir. Türkiye'nin stratejik öneminin azalmasıyla ABD'nin ekonomik yardımları ve ilgisi de azalmıştır. Türkiye, Küba Krizi ve Kıbrıs Sorunu konularında ABD tarafından tek başına bırakılmıştır. Türkiye dış politikada yalnız kalmamak için 1960'dan itibaren Türkiye - SSCB ilişkilerinin normalleştirilmesi için SSCB ile ekonomik ilişkiler kurmaya başlamıştır.

1960'lı yılların başında kendi çıkarlarını koruyabilmek için Türkiye çok yönlü bir dış politika izlemiş ve SSCB ile ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye'nin ulusal çıkarlarının ABD ile çatışması sonucunda SSCB ile ekonomik iş birlikleri kurulmuştur. Türkiye ABD'den sağlayamadığı ekonomik yardımları ve dış borçları SSCB'den aramaya yönelmiştir.

1960 askeri darbesi sonucunda SSCB ile geliştirilen ilişkiler ihtiyatlı bir duruma getirilerek neredeyse durdurulmuştur. Kimi görüşlere göre; Türkiye'de yaşanan askeri darbe SSCB ile kurulan ilişkiler sonrasında komünizmin Türkiye'de yayılacağı endişesiyle yapılmıştır. Askeri darbe yönetimi; Türkiye'nin dış politikasının NATO'ya ve CENTO'ya bağlı olarak şekillendireceğini açıklamasıyla ABD ile ilişkiler yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. SSCB bu duruma itiraz etmiş, yapılan ekonomik anlaşmalara aykırı olduğunu ve Türkiye'nin bağımsız bir dış politika izlemesi gerektiğini vurgulamıştır. SSCB ile var olan ilişkilerin daha kötüye gitmemesi için

askeri darbe yönetimi dış politikada ve SSCB ile olan ilişkilerinde keskin değişiklikler yapmayarak teknik antlaşmalar imzalamaya devam etmiştir.

1962 yılında yaşanan Küba füze krizi ile tekrar SSCB - Türkiye ilişkileri gerginleşmiştir. SSCB, Türkiye'ye bir nota göndererek Türkiye'de NATO ve ABD füze üslerinin kurulmasının SSCB için tehdit unsuru oluşturduğunu belirtmiştir. Türkiye de SSCB'nin notuna karşılık gönderdiği notta bağımsız bir ülke olan Türkiye'nin güvenliğini sağlamak için her türlü önlemi alabileceğini vurgulamıştır.

SSCB'nin Kıbrıs Sorunu ile çözüm önerileri Türkiye'nin dış politikasıyla paralellik göstermiştir. Bu duruma istinaden 1965 yılında Türkiye "Çok Taraflı Nükleer Güç" politikasından vazgeçtiğini açıklamıştır. Kıbrıs Sorunu ve Johnson Mektubu Türkiye - SSCB ilişkilerinin yakınlaşmasına sebep olmuş, 25 Mart 1967 tarihinde SSCB ile imzalanan "Ekonomik ve Teknolojik İşbirliği Antlaşması" ile SSCB'den finansman sağlanarak ağır sanayiye yatırımlar yapılmıştır. Türkiye uluslararası alanda SSCB ile yaklaşarak ulusal çıkarlarını korumuş ve statükosunu güçlendirmiştir. Türkiye'nin iç politikasında bu durum SSCB ve komünizm karşıtlığının azalmasını hatta rağbet görmesini sağlamıştır.

1975 yılında ABD'nin silah ambargosu uygulaması sonucunda Türkiye'de güvenlik problemleri yaşanmıştır. ABD'nin siyasi hamlesine karşılık ABD ile imzalanan "Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması" (OSIA)'nın feshedildiğini ilan etmiş ve Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetlerinin durdurulması kararı almıştır. Bu durum Türkiye'yi SSCB'ye daha da yaklaştırmış ve ilişkiler olumlu bir şekilde ilerlemiştir. 1977 yılından itibaren iki ülkenin ilişkileri askeri alanda kendini göstererek "Sivil Hava Gemisi Kaçırma Olaylarının Önlenmesine İlişkin Anlaşma" imzalanarak bilimsel ve teknik işbirliğine de gidilmiştir.

Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı, SSCB ile Türkiye arasında ayrılığa neden olmuştur. Kıbrıs Harekâtı'nın başladığı gece SSCB, Kıbrıs'ta ateşin kesilmesi için Birleşmiş Milletler'e karar tasarısı sunmuş ve SSCB, Türkiye ile Yunanistan arasındaki çatışmaya tepki göstermiştir. SSCB, Türkiye'nin gerçekleştirdiği harekât karşısında son derece dikkatli bir tutum takınmış ve adanın bağımsızlığına, bağlantısızlığına ve iki halkın eşit

haklarına vurgu yapmıştır (Oran, 2001: 779). Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Türkiye'nin SSCB ile kurduğu diplomatik ilişkilerde güvensizlik ve şüphecilik etkili olacaktır.

SSCB'nin 27 Aralık 1979 tarihinde Afganistan'ı işgal etmesiyle Türkiye uluslararası konjonktürün değişmesinden tedirgin olmuştur. Bu dönemde Türkiye - ABD ilişkileri stratejik ortaklık noktasına gelerek ABD ile ilişkiler kontrollü bir şekilde sürdürülmeye başlanmıştır. ABD'nin, Türkiye'ye uygulamakta olduğu silah ambargosunu kaldırmasıyla Türkiye, SSCB tehdidi yüzünden Amerikan üslerinin kullanımına tekrardan izin vermiştir. ABD'nin Afganistan'a yardımı SSCB'nin ekonomik olarak çok büyük kayıplar vermesine ve uluslararası itibarını kaybetmesine yol açmıştır.

2.2.2. İran'ın Türkiye Üzerindeki Güvenlik Tehdidi ve Güvenlik Sorunları

ABD ve NATO için Ortadoğu'da İran ve Türkiye, jeopolitik bakımdan çok önemli bir konumda yer aldıkları için bölge politikalarında önemli iki müttefik ülke idi. *Soğuk Savaş* döneminde ABD'nin, SSCB'yi çevreleme politikasında İran tampon görevi üstlendiğinden dolayı ABD, İran'ı nükleer silahlandırmaya başlatarak büyük nükleer santraller kurmuştur. Fakat 1979 yılında İran'da gerçekleştirilen İslam Devrimi ile Ortadoğu'da güç dengeleri değişmiştir. İslam Devrimi ile devleti ele geçiren Humeyni daha önceden İran'ın imzaladığı tüm anlaşmaları geçersiz kılmıştır. İslam Devrimi sonrasında İran dış politikası ABD veya SSCB'nin ittifakı ile değil sadece İslami anlayışla yürütülecektir. ABD'nin kapitalizm, SSCB'nin komünizm ideolojilerine karşılık İran İslam Devrimi ile üçüncü bir yol bulunmuştur. Humeyni, ABD ve SSCB hegemonyası altında bulunan üçüncü dünya ülkelerine İslam Devrimi ihracı ile anti-empyralist bir model oluşturarak İran'ı uluslararası düzende aktif hale getirmeye çalışmıştır. Humeyni'nin İslam Devrimini yayma amacını taşıyan politik görüşü sonrasında ABD ve NATO ittifakından ayrılan İran artık tehdit olarak algılanmıştır.

İran'ın tehdit olarak algılanmasının en önemli nedeni ABD'nin finanse ve öncülük ettiği nükleer silahların İslam Devrimi sonrasında hem ABD'ye hem de diğer müttefiklere karşı kullanılma ihtimaliydi. ABD; güçlü bir müttefiki olan İran'ı kaybetmesiyle Ortadoğu politikalarında büyük değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır.

Türkiye, İran'daki İslam Devrimi'nin yaşandığı dönemde *Soğuk Savaş*'ın etkisi olan ideolojik ve mezhepsel çatışmalarla mücadele etmektedir. Sağ - Sol, Alevi - Sünni, Ülkücü - Komünist kutuplaşmalarına bu dönemde Türk - Kürt kutuplaşması da eklenerek Türkiye tam bir kargaşa ortamına itilmiştir.

İran, İslam Devrimi ile dini esaslara dayalı bir yönetimi benimserken Türkiye'de ise yaşanan terör ve anarşi ortamı sonucunda demokrasi kesintiye uğramış ve 1980'de askeri darbe ile yönetime el konulmuştur. Türkiye, İslam Devrimi'nin yankılarının Türk siyasi yapısını etkileyebileceğinden endişe duymuştur. İslam Devrimi sonrasında Türkiye'de siyasi düzensizlik hâkim olduğundan dolayı yeni İslamcı akımların / grupların ortaya çıkması ve Kürt milliyetçiliğinin etki düzeyinin artması Türkiye'de İran devrimine benzer bir devrimin olması gibi sonuçlara yol açabilirdi. İslam Devrimi olana dek Türkiye - ABD ilişkileri Türkiye'ye uygulanan silah ambargosundan dolayı yok denecek kadar az olmasına rağmen, Ortadoğu'da dinamiklerin değişmesi ile ABD bölgesel çıkarları için ilişkileri tekrardan canlandırmaya çalışmıştır.

İslam Devrimi sonrasında ABD ve İran arasındaki ilk gerilim "Rehineler Krizi" olarak bilinen bir grup öğrencinin Amerikan Elçiliğini basarak elçilik personelini 444 gün rehin almalarıyla başlamıştır. İslam Devrimi sonrası ABD'ye sığınan Şah'ın iadesini ve İran'ın Amerika tarafından dondurulan mal varlıklarının serbest bırakılmasını istemişlerdir. ABD, rehineleri kurtarmak için Nisan 1980'de İran'a operasyon düzenlemiş fakat başarılı olamamıştır. Humeyni bu eylemi desteklemiş ve bu durumu kendi lehine kullanarak ABD ordusunun dünyadaki imajını kötülemeyi amaçlamıştır.

22 Mayıs 1980 tarihinde ABD ve İran arasında yaşanan Rehine Krizi nedeniyle ABD Avrupa Ekonomik Topluluğu üyelerine baskı yaparak İran'a ekonomik boykot uygulama kararı aldırılmıştır. ABD, İran'ın gücünü kırmak için ithalat-ihracat faaliyetlerini engelleyerek ekonomisine darbe vurmaya çalışmıştır. Bu karara NATO üyelerinin yanı sıra Kanada, Avustralya ve Japonya da katılırken, Türkiye ambargo uygulamayarak İran'la ilişkilerini devam ettirmiştir. İki ülke arasında yaşanan Rehine Krizi, 444 gün sonra ABD'nin İran'ın dondurduğu mal varlığını serbest bırakacağına dair yapmış olduğu açıklamalarla son bulmasına rağmen ABD ve İran arasındaki diplomatik ilişkilerin tamamen kesilmesine neden olmuştur.

İran; İslam Devrimini diğer ülkelere ihraç etme politikasını Türkiye'ye de uygulamak için propaganda çalışmalarına başlamış ve buna yönelik kitaplar basılmıştır. Humeyni'ye göre bölgedeki gelişmemiş Müslüman ülkelerin sorumlusu Türkiye'dir. Çünkü Türkiye, ABD ve Batı'nın laik devlet taklitçisi konumunda olup İslami hareketlerin gelişmesine engel olmaktaydı. Türkiye, bu dönemde İran'ı mevcut rejimi yıkmaya yönelik hedef alan bir ülke olarak görmesine rağmen, dış politikasında İran karşıtı bir tutum sergilemeyerek Irak-İran Savaşında tarafsızlık politikasını sürdürmüştür.

2.2.3. Kıbrıs Meselesinin Türkiye Üzerindeki Güvenlik Tehdidi ve Güvenlik

Sorunları

Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs Sorunu Türk dış politikasının en hassas olduğu bir meseledir. Türkiye'nin kendi bekasını korumak için geliştirdiği dış politikalar kimi zaman ABD ve NATO üyeleri tarafından uluslararası ortamdan engellense dahi Türkiye, Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğinin sağlanmasını tarihi bir sorumluluk olarak görmüştür. Bunun nedeni ise Kıbrıs'ın üç yüz yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin himayesi altında kalan Türkleştirilmiş bir ada olmasıdır.

Kıbrıs stratejik konumu ve önemi sebebiyle *Soğuk Savaş* döneminde Akdeniz'de bölgesel güvenliğin sağlanabilmesi için bir üs görevi görmektedir. Kıbrıs; Doğu Akdeniz, Ege, Süveyş Kanalı, Hazar Denizi ve Ortadoğu'ya açılan bir deniz kuşağının kilit unsurudur.

XIX. yüzyıldan itibaren Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile ENOSİS (Birleşme) hedefi ortaya çıkmıştır. Yunanistan ile birleşme amacı güden Kıbrıslı Rumlar silahlanarak isyan çıkarmışlardır. Bu dönemde Kıbrıs, Lozan Antlaşması'ndan dolayı İngiltere'nin sömürgesi konumundaydı. 1950 yılında Kıbrıslı Rumlar, kendi aralarında plebisit gerçekleştirerek ada halkının yaklaşık %96'sının ENOSİS'i istediğini açıklarken İngiltere; bu halk oylamasını tanımamıştır. Yunanistan, Birleşmiş Milletler'e başvurarak *Soğuk Savaş* döneminde ABD'nin dış politikası olan self determinasyondan (halkın kendi kaderini tayin etmesi) Kıbrıslı Rumların yararlanmasını istemişler, ancak bu girişim başarılı olamamıştır.

1953 yılında Kıbrıslı Rumların öncüsü olan Makarios ve on iki arkadaşı Atina'ya giderek ihtilalci bir örgüt olan EOKA'yı (Kıbrıs Mücahitleri Helen Ulusal Örgütü) kurmuşlardır. Bu örgütün amacı ilk olarak adadan İngilizleri çıkarmak, daha sonra adada yaşayan Türkleri imha ederek ENOSİS'i gerçekleştirmektir. 1955 yılından itibaren bu ideale yönelik Kıbrıs genelinde silahlı eylemlere başlamışlardır.

1 Nisan 1955 yılından itibaren adada yaşayan Türklerin can ve mal güvenliklerine yönelik saldırıların başlamasıyla Türkiye için Kıbrıs Sorunu önem kazanmıştır. Türkiye; Kıbrıs'tan İngiltere'nin çıkmamasını, İngiltere şayet Kıbrıs'tan çekilirse adanın Türklere verilmesini ya da adanın taksim (bölünmesini) edilmesini istemiştir.

19 Ağustos 1959 tarihinde İngiltere, Yunanistan ve Türkiye, İsviçre'nin Zürih şehrinde bir araya gelerek Londra Antlaşması'nı imzalamışlardır. 6 Nisan 1960 tarihinde Londra Antlaşması'na uygun bir anayasa hazırlanması sonucu "Kıbrıs Cumhuriyeti" kurulmuştur. Aynı zamanda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve güvenliğini sağlayabilmeleri için üç ülke garantör olarak antlaşmalar imzalamışlardır. İmzalanan garantörlük antlaşmasına göre Kıbrıs'ta üçlü bir karargâh kurulacak ve üç ülkenin ortak sorumluluğu altında olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde antlaşmada belirtilen herhangi bir güvenlik tehdidi söz konusu olduğunda tek başına bir garantör ülke harekete geçebilecektir.

Londra Antlaşması sonrası kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti başkanlık sistemiyle yönetilecek ve başkanlık makamına bir Rum seçilirken, Başkan yardımcılığını da Türk toplumundan bir aday üslenecektir. Bakanlar Kurulu ise yedi Rum ve üç Türk Bakandan oluşurken Savunma Bakanı'nın Türk olma koşulu antlaşmaya eklenmiştir.

Yunanistan ve Rumlar Londra Antlaşması ile istediklerini alamamış olsalar da, yeni statü bir kayıp olarak değerlendirilmemiş aksine Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla İngiltere'nin aradan çıkmasını bir avantaj olarak değerlendirmişlerdir. Yunan ve Rum yöneticiler ENOSİS'i gerçekleştirmek için Londra Antlaşması'nı bir geçiş evresi olarak yorumlamışlardır. Yunan ve Rum yöneticilerin ENOSİS ideali için bir sonraki hedefi, iki eşit ortaktan biri olan Türkleri devre dışı bırakarak adada Yunanistan egemenliğini sağlayabilmek için Rum yer altı teşkilatlarını kurmaktadır. Bu amaçla EOKA'nın bir

uzantısı olan EOMA (Milli Demokratik Müdahaleciler Cephesi) kurularak Türklere yönelik terör ve şiddet eylemlerine başlamışlardır.

EOKA'nın eylemlerinin yanı sıra toplumsal ve siyasi mekanizmada Rumlar ve Türklerin eşit statüye sahip olmasına rağmen işçi ve memur alımlarında Rumlara öncelik verilmiş, Türk belediyelerine elektrik dağıtımı yapılmamış ve böylelikle Kıbrıs'ta kurulan yeni sistem Rumları kayırmıştır. Bunun üzerine Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, anayasanın uygulanmasında yaşanan aksaklıkları gerekçe göstererek Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının Türklere tanıdığı hakların kaldırılıp 13 maddenin değiştirilmesini talep etmiştir. Makarios'un 13 maddelik değişiklikleri incelendiğinde Kıbrıs Türklerini azınlık statüsüne düşürerek, Türklerin devlet yönetiminde yer almaları tamamen engellenerek adada sadece Rumların güç ve kontrol sahibi olmaları hedeflenmiştir. Türk tarafına sunulan anayasa değişiklik teklifinin reddedilmesiyle Rum tarafı tek taraflı olarak anayasayı feshederek garantörlük antlaşmalarını tanımadığını ilan etmiştir. Böylece Kıbrıs Sorunu, 1959-1960 anlaşmaları ile korunan hassas dengenin 1963'de, Rum-Yunan tarafı lehine bozulmak istenmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Gökçekuş, 2001: 45).

Anayasa düzenleme teklifinin Türkiye tarafından reddedilmesiyle Rumlar silahlanarak, tarihe "Kanlı Noel" olarak geçen soykırım hareketini başlatmışlardır. Kıbrıs Türklerine yönelik katliamların artmasıyla Türkiye, Kıbrıslı Türklere karşı yapılan saldırılar karşısında garantör devletlerin yardımını talep etmiştir. Fakat Yunanistan ve İngiltere'den beklediği yardımı göremeyen Türkiye, Londra Antlaşması'ndaki madde gereğince tek başına müdahalede bulunma kararı vererek uyarı maksadıyla Kıbrıs'a savaş uçaklarını göndermiştir. İngiltere'nin talebi üzerine Rum ve Türk temsilciler Londra'da üçlü konferanslarla görüşmelere başlamıştır. Görüşmeler esnasında Türk tarafı can ve mal güvenliğinin tehdit altında olduğu gerekçesiyle taleplerde bulunurken Rum tarafı Anayasa'da Türklere tanınan hakların kaldırılmasını talep etmiştir. Bu görüşmeler olumlu sonuç vermemiş ve Rumlar Adada Türklere yönelik saldırılara devam etmişlerdir. Bunun üzerine Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine başvurmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 4 Mart 1964 tarihli kararı Türk Hükümeti'nin hiç beklemediği bir şekilde sonuçlanmıştır. Bu karar, Rum yönetimini Kıbrıs Hükümeti olarak tanımış ve Kıbrıs'ta barış ortamının yeniden sağlanabilmesi için

Birleşmiş Milletler Barış Kuvvetinin kurulmasını öngörmüştür. Birleşmiş Milletlerin vermiş olduğu karar sonrası Rum kesimi saldırıların şiddetini artırmaya başlamıştır. Bunun üzerine Türk Hükümeti 16 Mart 1964'te, TBMM'den Kıbrıs'a müdahale etme yetkisi alarak Türk savaş gemilerini Kıbrıs'a doğru hareket ettirmiştir.

Yukarıdaki gelişmeler üzerine 5 Haziran 1964 tarihinde ABD Başkanı Johnson'un mektubu Türk Hükümetine ulaşmıştır. Mektubun içeriğine bakıldığında Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaşın gerçekleşmesi durumunda ABD'nin harekâtı engelleyeceği açıkça ifade edilmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin dış politikası Johnson'un mektubu ile engellenmeye çalışılmıştır. Bu mektubun alınması üzerine dönemin Başbakanı İsmet İnönü de ABD Başbakanı Johnson'a bir mektup yazarak Yunan ve Rum kesiminin, adadaki Türk haklarını ihlal ettiği ve bu durumu ABD'nin görmezden geldiğini iletmıştır. ABD kendi ulusal çıkarlarının tehlikeye düşmemesi için Türkiye'nin iç ve dış politika gerçeklerini ve ulusal çıkarlarını göz ardı etmiştir (Stearns, 1992: 24). ABD, Kıbrıs Sorunu yüzünden iki müttefik ülke arasında savaş çıkması durumunda NATO'nun SSCB karşısında güç kaybedeceğine inanarak Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesini engellemiştir (Gönlübol, 1963: 516- 517). ABD ve Türkiye temsilcileri Washington'da görüşmelere başlamış, fakat Kıbrıs Sorununun çözümü sağlanamamış, sadece ABD'nin dışişleri eski bakanının aracılık etmesi kararlaştırılmıştır. ABD'nin kendi çıkarları adına Türkiye'nin dış politikasını sınırlandırması sonucunda Türkiye dış politikada çok yönlülüğe geçiş sürecini başlatarak SSCB ve Arap ülkeleriyle ekonomik ve siyasal ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

Adada Kıbrıs Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları yerlere saldırıların artmasıyla, Türkiye Birleşmiş Milletler Barış Gücü'ne başvurmuştur. Birleşmiş Milletler ve ABD iki müttefik devlet olarak gördükleri Yunanistan ve Türkiye'nin birbirleriyle savaşmasını önlemek istemişlerdir. Fakat Türkiye yapılan katliamlar sonrası müdahale kararı almış ve geri adım atmayacağını bildirerek ABD'nin dışişleri eski bakanı aracılığıyla Yunanistan'a nota göndermiştir. İçeriğinde notaya uyulmadığı takdirde Türkiye'nin adaya fiili müdahale gerçekleşeceğini içeren nota, kargaşa ortamını bitirecek hükümler içermekteydi. Türk hükümetinin kararlı politik duruşu etkili olmuş ve Makarios saldırılarını 1974 yılına kadar ertelemiştir. Makarios geri çekilirken 28

Aralık 1967 yılında “Geçici Türk Kıbrıs Yönetimi” kurularak Türkler kendi bölgelerinde kendi devletlerini kurmuşlardır. Kıbrıs Cumhuriyeti; Rum yönetimi ve Türk Kıbrıs yönetiminden meydana gelen bir siyasal yapıya bürünmüştür. Başka bir deyişle devletin içinde iki ayrı devlet oluşmuştur. Bu durum 1974’e kadar devam etmiştir.

Makarios; ENOSİS idealine ihanetle suçlanmış ve Rum yönetiminde politik iç karışıklar ve isyanların başlaması üzerine 15 Temmuz 1974 tarihinde EOKA, Rum yönetimine darbe yaparak anayasal düzeni yıkmış ve Kıbrıs Elen Cumhuriyeti ilan edilmiştir. ENOSİS idealine sahip bir yeraltı örgütünün Rum yönetiminin başına geçmesiyle Türkiye Kıbrıs’ta yaşayan soydaşlarının güvenliği ve kendi ulusal güvenliği için gelişmeleri tehdit olarak algılamıştır. Bütün bunlar yaşanırken ABD Türkiye’ye silah ambargosu uygulaması sonucunda ABD - Türkiye politik ilişkileri durma noktasına gelerek SSCB ile ekonomik ve siyasi antlaşmalar imzalanıp ilişkiler geliştirilmiştir. Türkiye, garantör devlet olarak İngiltere ile görüşmelere başlamış fakat İngiltere, Rum kesiminde gerçekleşen darbeyi ve yönetim değişikliğini tanımıştır. ABD, NATO, Birleşmiş Milletler, Avrupa Topluluğu üyesi devletler Türkiye’yi müdahalede bulunmaktan vazgeçirmek için baskılar uygularken Türkiye 10 yıl önce Johnson Mektubu ile önlenen müdahalenin bu dönem fiili olarak gerçekleştirilmesine odaklanmıştır.

1970’lerde Kıbrıs sorunu hala çözümlenmemiş, ancak bunalım olmaktan da çıkmıştır (Ateş, 2004: 43). Kıbrıs’ta yaşanan işgalin Türk toplumunun ve Türkiye’nin güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle 20 Temmuz 1974 tarihinde hiçbir ülkeye haber vermeden Kıbrıs’a tek başına denizden ve havadan olmak üzere iki yönlü olarak askeri bir müdahalede bulunulmuştur. Askeri müdahale sadece Türk hakları için değil aynı zamanda Rum halkının hürriyetlerini geri kazanmaları için terörist cunta yönetimine karşı gerçekleştirilmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin karadan, denizden ve havadan eş zamanlı yürüttüğü müdahaleler sonrasında “Kıbrıs Barış Harekâtı” zaferle sonuçlanarak adadaki askeri diktayı sonlandırmıştır. 25 Temmuz 1974 tarihinde barış görüşmelerine başlayan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere, Cenevre Konferansı’nda sadece ateşkes

görüşmeleriyle değil aynı zamanda Kıbrıs'ta barışın kalıcı olarak sağlanması için de görüşmeler yapmıştır. Fakat Yunanistan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'ta ilerleyişini önlemek için değişik taleplerde bulunmuş ve uzlaşma ortamı sağlanamamıştır. Bunun üzerine ABD devreye girmiş ve konferanslar üçlü ve ikili bir şekilde gerçekleştirilerek Cenevre Antlaşması imzalanmıştır. Cenevre Antlaşması'na göre; işgal edilen Türk yerleşim yerleri derhal boşaltılarak Türk Kuvvetleri etrafında bir tampon bölge kurulacak ve bu bölgeye Birleşmiş Milletler Barış Gücü hariç hiçbir kuvvet giremeyecektir.

Yunanistan ve Rum yönetiminin antlaşmayı ihlal etmesi ve şartları yerine getirmemesi gerekçe gösterilerek 14 Ağustos 1974 tarihinde Türkiye tarafından Kıbrıs'a tekrar askerî harekât düzenlenmiştir. Bu başarılı taarruz sonrasında bugünkü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin sınırları çizilmiştir. 13 Ağustos 1975 tarihinde "Kıbrıs Türk Federe Devleti" kurulmuş daha sonra self determinasyon hakkına başvurarak 15 Kasım 1983 tarihinde bağımsız "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" (KKTC) ilan edilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve SSCB de dâhil olmak üzere hiçbir devlet yeni kurulan KKTC'nin bağımsızlığını tanımamıştır.

Soğuk Savaş döneminde yaşanan Kıbrıs Sorunu sadece adadaki harekâtlarla sınırlı kalmamış ve Ege Denizi üzerindeki hâkimiyetle ilgili sorunlar güvenlik tehdidi bazında gerçekleşmiştir. 1974 yılından sonra gerçekleşen FIR hattı sorunu, karasuları ve kıta sahanlığı konuları güvenlik tehditleri içermiştir.

Türkiye, *Soğuk Savaş* döneminde Ege Denizinden gelebilecek olası uçak saldırılarına karşı koyabilmek ve güvenliğini sağlayabilmek için denizin doğusuna doğru gerçekleştirilen her uçuşun, Yunanistan tarafından Türk yetkililerine bildirilmesini istemiştir. Kıbrıs Harekâtıyla kopma noktasına gelen ilişkiler ulusal hava sahasının belirlenmesi başka deyişle FIR hattı ile iyice gerginleşmeye başlamış ve iki ülke arasında doğrudan hava ulaşımı Ege üzerinden yapılamamıştır. Yunanistan ile kıta sahanlığı konusunda temaslar gerçekleşmiş olsa da bir sonuç alınamamıştır. Türkiye 1931 yılından beri hava sahasını 3 milden 10 mile çıkardığı gerekçesiyle Yunanistan'ın kanunlara aykırı davrandığını ve Türkiye'nin güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle Ege'deki hava kontrol sahasının kuzey - güney doğrultusunda iki eşit parçaya

bölünmesini istemiştir. 1980 yılında devreye NATO'nun girmesiyle bu sorun çözüme kavuşturulmuştur. 1980 yılında yapılan anlaşma ile Türkiye'nin Ege'deki hava kontrol sahası talebi ile Yunanistan'ın 1931 yılından beri uyguladığı hava sahası statüsünden vazgeçerek Ege Denizi üzerinden sivil hava trafiği tekrar açılmıştır.

Kıbrıs Harekâtıyla gerginleşen ilişkiler kıta sahanlığı konusunda da kendini göstermiştir. Yunanistan'ın Türk sınırına yakın adaların karasularına mayın döşeyerek bazı adalara askeri birlik göndermesi üzerine Türkiye bu durumu güvenlik tehdidi olarak değerlendirmiştir. 1976 yılında Türkiye Ege Denizinde kıta sahanlığı haklarını korumak ve Yunanistan'a gözdağı vermek için iki büyük gemisini Ege Denizine çıkarmıştır. Bunun üzerine Yunanistan, Türkiye'nin Ege Denizindeki güvenlik ortamını tehdit ettiği gerekçesiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine başvurmuştur. Başvuru sonrasında iki ülkenin uzlaşma yoluyla kıta sahanlığı meselesini kendi aralarında çözmesi gerektiğine dair bir karar çıkmasıyla, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinden istediği gibi bir sonuç alamayan Yunanistan, bu defa Milletlerarası Adalet Divanına başvurmuş fakat kıta sahanlığı anlaşmazlığına karar vermeye yetkili olmadıkları için Yunanistan'ın başvurusu geçersiz sayılmıştır. 1976 yılında Türk gemilerinin Ege'ye açılmasıyla Türkiye - Yunanistan tekrar bir savaşın eşiğine gelmiştir. Kıta sahanlığı konusunda uzlaşmaya giden taraflar 11 Kasım 1976 tarihinde kıta sahanlığı konusundaki sorunların giderilmesi için on maddelik kuralları içeren Bern Deklarasyonu'nu imzalamışlardır. Bern Deklarasyonu ile geçici bir çözüm oluşturulmaya çalışılmış ancak, günümüzde halen kıta sahanlığı konusu çözüme kavuşturulamamıştır.

2.2.4. Irak ve Suriye'nin Türkiye Üzerindeki Güvenlik Tehdidi ve Güvenlik Sorunları

Irak ve Suriye'nin Türkiye üzerindeki güvenlik algıları 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devletinin kurulmasıyla belirginleşmiştir. İsrail devletinin kuruluşunun hemen akabinde Mısır, Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan devletleri İsrail'e savaş ilan ederken, Türkiye; İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmuştur. Türkiye, SSCB tehdidine karşılık Batı politikaları izlemesi sonucunda yeni bir tehditle karşı karşıya kalmıştır. Arap ülkeleri

için ortak bölgesel tehdit İsrail devleti iken ulusal dış tehdit olarak ise ABD ve İsrail ile işbirliği içinde olan bütün ülkeler kabul edilmiştir. Türkiye'nin Bağdat Pakı politikası bu yüzden Ortadoğu'da istenilen düzeyde etkinlik gösterememiştir. SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşılık, Ortadoğu'da Arap devletleri arasında bir birlik oluşturulması için kurulan Bağdat Pakı'na sınır komşuları olan İran ve Irak katılırken Suriye'nin Mısır'ın dış politikalarını benimseyip Pakta katılmaması ile Türkiye'nin güney sınırı tehdit altına girmiştir.

Mısır ve SSCB yanlısı politikalarından vazgeçmeyen Suriye, Mısır, Yemen ve Suudi Arabistan aralarında savunma antlaşmaları imzalayarak Ortadoğu'da üçüncü bir bloğu oluşturmuşlardır. Türkiye, Bağdat Pakı ile Ortadoğu'da birliği amaçlarken; bölgedeki ülkeler Bağdat Pakı'na üye olanlar, Bağdat Pakı'na üye olmayan Arap ülkeleri ve tarafsız ülkeler (Lübnan, Ürdün gibi) olarak üçe ayrılmış ve Ortadoğu daha da istikrarsız bir bölge haline gelmiştir.

Süveyş Krizi sonrasında SSCB, Ortadoğu ülkeleri üzerinde daha da etkin hale gelmiş, bu durum karşısında ABD başkanı Eisenhower tarafından kendi adını taşıyan ve Ortadoğu ülkelerine askeri yardımı içeren bir doktrin geliştirilmiştir (Arı, 2007: 270). Bu doktrini kabul etmeyen ülkelerden biri Mısır diğeri de Suriye'dir (Gönlübol, 2006: 290).

Süveyş Krizi esnasında Mısır'a Arap devletleri dışında en büyük desteği veren SSCB ile Mısır yakınlaşmış ve bu durum Mısır'la ortak bir dış siyaset izleyen Suriye'yi de etkilemiştir. Suriye'nin iç politikasında SSCB'nin etkisiyle sosyalist ideolojik fikirler ağırlık kazanmıştır. Suriye ile SSCB, ikili ilişkilerini geliştirerek Moskova'da görüşmeler ve anlaşmalar yapmışlardır. SSCB, Suriye'yi silahlandırarak Akdeniz'de bir Sovyet üssü elde etmiştir. Suriye iç siyasetinde, bu yakınlaşma sonrası bloklaşmalar oluşmuş ve Sovyet yanlısı olmayan gruplar eylemlere ve isyanlara başlamıştır. Suriye içinde yaşanan kargaşa ortamında ABD, Batı yanlısı yeni bir hükümet kurulması için istihbarat teşkilatını görevlendirmesine rağmen başarılı olamamıştır. Bunun üzerine ABD, SSCB yayılmacılığının önüne geçmek amacıyla Eisenhower doktrinini yayınlamış ve her ülke ile askeri ve ekonomik işbirliği programlarını içeren bir çeşit teşvik programı ile Ortadoğu'da aktif ve belirleyici bir rol üstlenmek istemiştir.

Türkiye - Suriye ilişkileri 1930'lu yıllarda yaşanan Hatay Sorunu ile gerilmiş ve iki ülke arasında yaşanan bu sorun uluslararası platformlara taşınmıştır. 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması ile sonuçlanan sorunun SSCB'nin dış tahriki ile tekrardan gündeme taşınmasından endişe duyan Türkiye, yoğun bir diplomasi trafiğine girmiştir. Türkiye, sınır komşusunda yaşanan kargaşanın ve SSCB etkisinin Türkiye'ye de sıçramasından endişe duymuş ve Suriye'nin Ortadoğu'da SSCB'ye mevzi kazandıran politikalarını sert bir dille eleştiren notalar göndermiştir. Türkiye, güvenlik endişesiyle güney sınırına askeri birlikler göndermiştir.

Türkiye ile Suriye arasındaki güvenlik sorunu, Birleşmiş Milletler vasıtasıyla uluslararası gündeme taşınarak çözümlenmiştir. Türkiye ve Suriye ikili görüşmeler sonrasında uzlaşarak barış ortamını sağlamışlardır. Suriye ve Mısır'ın birleşerek 11 Mart 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmaları ve dış politikalarını tamamen Arap ülkelerine çevirmesiyle, Türkiye'nin Suriye konusunda yaşadığı güvenlik tehdidi ortadan kalkmıştır. Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıyarak Suriye ile arasındaki *Soğuk Savaş* etkilerini sona erdirmiştir.

Türkiye, yaşanan Suriye Krizi'nden sonra SSCB yayılmacılığının Irak, Ürdün ve Pakistan gibi Ortadoğu ülkelerine ulaşmasından endişe duymuş ve gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Irak Başbakanı Nuri Said, Türkiye ve ABD ile ikili anlaşmalar imzalamış ve iki kutuplu sistemde Batı yanlısı olmuştur. Irak Ortadoğu'daki konumunu ve ekonomisini güçlendirmek için Batı'ya açılmıştır. Arap ülkelerinin baskısına rağmen ilişkilerin bozulmaması adına Irak Bağdat Paketi'ni imzalamıştır. Toplam 8 maddeden oluşan Bağdat Paketine göre taraflar, Birleşmiş Milletlerin kararlarına uygun düşecek şekilde, karşılık olarak güvenlik ve savunma alanında işbirliğine gitmeyi taahhüt etmişlerdir (Soysal, 1991: 502).

Suriye ve Mısır'ın birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmasından esinlenen Haşimilerden gelen iki ayrı monarşi olan Irak ve Ürdün, 14 Şubat 1958 tarihinde birleşerek Arap Birliği'ni kurmuşlardır. Arap Birliği'nin başına Nuri Said getirilmiş ve 14 Temmuz 1958 tarihinde İstanbul'da yapılacak olan Bağdat Paketi toplantısına katılacağı gün yeraltı faaliyeti gösteren "Hür Subaylar Komitesi" darbe gerçekleştirerek Başbakan Nuri Said ve Kral Faysal öldürülmüştür.

Irak'ta yaşanan darbeden sonra uzun süreden beri devam eden Batı yanlısı politikalar terk edilmiştir. Türkiye; Irak yönetiminin SSCB etkisi altına girmesi durumunda ABD ve NATO'yu karşısında bulacağını açıklayarak uyarmıştır. Yaşanan kanlı darbe sonrasında Türkiye Ortadoğu'da önemli bir müttefikini kaybetmiş ve Bağdat Paktı dağılma sürecine girerek Türkiye'nin Ortadoğu politikası iflas etmiş ve SSCB tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden Türkiye, Irak'ta eski rejimi yönetime getirmek için Irak'a müdahale yapmak istediğini belirtmiş ve ABD'den destek talep etmiştir.

Türkiye, SSCB tehdidinin yanı sıra Irak'ta darbeye karşı çıkan Kürtlerin özerk bir devlet kurabilmesi tehlikesine karşılık Türkiye Irak sınırına askeri birlikler göndermiştir. Irak'ta ki yeni kurulan yönetim tüm politikalarında tarafsızlık ilkesini uygulayacağını açıklamasıyla Irak Bağdat Paktı'ndan ayrılmış ve tarafsızlık ilkesini benimsedikleri için Türkiye için güvenlik tehditleri ortadan kalkmıştır.

1965 yılında iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri temellendiren "Türkiye-Irak Ticaret Anlaşması" imzalanmıştır (Dedeoğlu, 2002: 16). Anlaşma sonrasında Türkiye-Irak petrol boru hatlarının yapımına başlanmış ve Türkiye petrol ihtiyacını Irak'tan karşılamaya başlamıştır. 1980 yılında Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz nedeniyle borcunu ödememesi üzerine Irak, Türkiye'ye petrol aktarımını kesmiştir. Bu dönemden sonra Irak - Türkiye ilişkilerini belirleyen temel dinamikler güvenlik tehditleri ile petrol olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN KATILDIĞI GÜVENLİK ÖRGÜT VE PAKTLARI

Bu bölümde çalışmanın ana konusu olan *Soğuk Savaş* dönemi içerisinde Türkiye’nin dâhil olduğu güvenlik pakt ve örgütleri ve bunlara katılma gerekçeleri incelenecektir.

Soğuk Savaş esnasında ABD ve SSCB arasındaki rekabet diğer devletlerin politikalarında da etkili olmuş ve ülkelerin ulusal güvenlikleri askeri boyutta geliştirilmiş, ayrıca ekonomik yardımlarla da desteklenmiştir. Bu amaçla *Soğuk Savaş* dönemi ile birlikte devletler kendi aralarında ulusal güvenlikleri için ittifaklar kurmuşlar, dost ve düşman ülkeler belirlemişlerdir. Bu ittifaklar kimi zaman kalıcı olmuş kimi zaman tehdit ortadan kalktığında bitirilmiştir. Bu bölümde Türkiye’nin özellikle yakın coğrafyasındaki güvenlik ihtiyacı gözetilerek dâhil olduğu güvenlik örgütleri incelenecektir.

3.1. BAĞDAT PAKTI / CENTO ÖRGÜTÜ İLE TÜRKİYE’NİN İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİĞE ETKİSİ

Türkiye’nin NATO’ya üye olmasının ardından ABD, bölgenin güvenliğini sağlamak, bir başka deyişle Ortadoğu’da Sovyet etkisini azaltmak için İngiltere’nin desteğiyle yeni arayışlara girmiş ve Türkiye’nin de teşvik edilmesiyle yeni bir siyasi ve askeri güvenlik örgütü kurulması amaçlanmıştır. (Bektaş, 2002: 235). Ortadoğu’da güvenliği tesis etmek için kurulan bu oluşum, esasında ABD’nin etkisiyle ortaya çıkmış olsa da bölgenin istikrarını sağlamak ve sınırlarını güven altına almak isteyen Türkiye tarafından hemen kabul görmüştür (Armaoğlu, 1991: 212). Öncü ülke olarak Türkiye, kurulan paktı genişletmek için diğer Arap devletleriyle bir dizi temaslarda bulunmuştur. Ortadoğu’da güvenliği artırmayı amaçlayan örgütün kuruluş aşamaları ve gerekçeleri aşağıda incelenmiştir.

3.1.1. Örgütün Kuruluşu Yapısı ve Amaçları

Ortadoğu’da güvenliğin sağlanması konusunda kararlı olan Türkiye; bölgede söz sahibi olduğunu göstermek ve Batı ile Ortadoğu arasındaki köprü rolünü Bağdat Paketi oluşumu ile sağlayarak, Ortadoğu’nun liderliğine ve bölgesel bir güç olma arzusuyla politik girişimlere başlamıştır. Dönemin başbakanı olan Adnan Menderes, ilk olarak ABD ile temas kurmak için 30 Mayıs - 7 Haziran 1954 tarihleri arasında Türkiye’ye yapılacak olan askeri yardımlar ve Kuzey Kuşağı konularını görüşmek üzere ABD gezisine çıkmıştır (Soysal, 1991: 189).

Adnan Menderes’in ABD’de bulunduğu sırada, ABD Dışişleri Bakanı Dulles Ortadoğu’da geliştirilen ve Pakistan’la yapılan bu anlaşma için “Ortadoğu’da Türkiye ile Pakistan arasındaki dostluk ve işbirliği anlaşmasının akdi, çok cesaret verici bir hadisedir. Pakistan ile müttefikimiz olan ve Atlantik Paketi üyesi olan Türkiye arasındaki bu işbirliği iki memleketi yeni bir kuvvet kaynağı olmuştur” diyerek ABD’nin desteğini ifade etmiştir (Fersoy, 1971: 271).

Başbakan Adnan Menderes ABD ile görüşmesinin ardından anlaşmaya eklenecek üye ülkelerin sayısını artırmak için çalışmalara başlamıştır. Bunun için ABD ve bölgede etkisini artırmak isteyen İngiltere, Sovyet nüfuzunu azaltmak, petrolün Batı’ya akışını sağlamak ve İsrail devletini meşrulaştırmak amacıyla yeni kurulan bu oluşuma destek verdiler (Albayrak, 2004: 426).

Bu dönemde Türkiye ile ilişkileri iyi olan Irak, anlaşmaya katılacak ilk ülke olarak düşünülmüyorsa da ABD’den ayrıca askeri yardım bekliyordu. ABD’nin ise bu yardımda bulunması için şartı, bölge güvenliğine etkisi olacak ve Türkiye’nin öncü olduğu bu anlaşmaları Irak’ın kabul etmesi ve desteklemesi idi.

Irak, paktın bazı maddelerinin değiştirilmesi şartıyla anlaşmaya katılacağını dönemin Bağdat büyükelçisi Nur Said ile iletmişti. Özellikle anlaşmada geçen ‘kışkırtılmamış bir saldırı’ ibaresinin, İsrail saldırısı ihtimalini de içermesini de istiyordu. ABD hükümeti aldığı kararla, 1953 yılında, Irak’a hiçbir karşılık beklemeden askeri yardım yaptıklarını açıklamış ve askeri yardımdan sonra Irak, pakta taraf olduklarını belirtmiştir.

Bu gelişmeler ışığında Türkiye daha etkin rol almak ve Ortadoğu politikasını daha da geliştirmek için Arap ülkelerinde görev yapan büyükelçilerini başkentte toplantıya çağırdı. 12-13 Temmuz arasında Ankara'da yapılan toplantıya Başbakan Adnan Menderes başkanlık etti. Toplantıda, büyükelçiler görev yaptıkları ülkelerin, Türkiye ile ilişkilerini, bölgeden ve Türkiye'den beklentilerini, pakt ve pakta üyelik konusunda düşüncelerini belirttiler. Toplantıda pakta üyelik konusunda Mısır ve Suudi Arabistan'ın olumsuz tavrı ele alındı ve ek olarak Türkiye ve Arap ülkelerinin uyguladıkları politikaların farklılıkları nedeniyle paktın genişletilmesine dair olumlu bir sonuç alınamadı (Soysal, 1991: 191-192).

1955 yılına gelindiğinde ise Mısır; Türkiye'nin İsrail politikasından duyduğu rahatsızlıktan ötürü, Suriye; İngiltere ve Irak ile ilişkilerinin iyi olduğu gerekçesiyle, Ürdün; Irak ile diplomatik ilişkilerinin olduğu ve pakta katılmanın gereksiz olduğu düşüncesiyle, İsrail ise; paktın çıkarlarıyla ters düştüğünü ileri sürerek kurulan pakta katılmayı reddettiler (Albayrak, 2004: 27). Batının desteğiyle oluşturulan böyle bir örgüte katılmak Irak için zor bir karar oldu. Çünkü Arap ülkelerinin kesin bir dille tanımadıkları İsrail'i tanımak anlamına geliyordu (Sever, 1997: 125). Ancak Sovyetler Birliği'nin topraklarında etkin olduğunun ve ABD'den gelecek yardımların bu pakta bağlı olduğunun farkında olan Irak teklifi reddetmedi.

Adnan Menderes 6-12 Ocak 1955 tarihleri arasında Bağdat'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Ziyaret sonrasında yayımlanan ortak bir bildiri ile Ortadoğu'da güvenliği sağlayacak olan bu paktın iki ülkenin imzasıyla gerçekleşeceği ifade edildi. Açıklanan bu bildiri aynı zamanda Bağdat Paktı'nın başlığını oluşturuyordu. Ayrıca bölge ülkeleri haricinde diğer ülkelerin de pakta katılabileceği, pakta üyelikte coğrafi bir sınır şartı konulmayarak paktın genişletilmesi istenmişti. Bildirinin önemli noktalarından birisi de güvenliğe yönelik saldırıların bölge içinden ve bölge dışından olmak üzere pakt için ikiye ayrılmasıydı. Burada bölge içinden denilerek İsrail kastedilmiş ve Arap ülkelerinin olumsuz tavırlarının değiştirilmesi amaçlanmıştır. Bölge dışından ifadesiyle de SSCB kastedilmiştir (Kürkçüoğlu, 1982: 60). Arap ülkelerinin özellikle de Mısır'ın artan muhalefeti sebebiyle Pakt 24 Şubat 1955'te "Karşılıklı İşbirliği Antlaşması" olarak imzalanarak parlamentodan geçmiştir.

Fuat Köprülü, TBMM’de yaptığı bir konuşmasında paktın sadece imzalayan ülkelerin değil Ortadoğu’nun güvenliği ile ilgilenen bütün ülkeleri kapsadığını vurgulamıştır. Bu paktın sadece Irak - Türkiye arasında sınırlı kalmayarak tüm Ortadoğu ülkelerinin geleceğinin barış ve huzur içinde şekillenmesi için bütün Arap ülkelerinin pakta destekleyerek bir araya gelmelerinin önemi üzerinde durmuştur.

Pakta katılan ilk devlet İngiltere olmuştur. İngiltere’nin bu kadar aceleci olmasının nedeni Irak ile imzaladığı 1930 tarihli ittifak antlaşmasının 1956 yılında süresinin bitmesiydi. Bölgede İngiltere’nin etkinliğini artıran bu antlaşmanın maddelerinin yenilenecek devam etmesini istiyordu. İngiltere’nin bu girişimi sonuçsuz kalmadı ve 1955 yılında “Irak Özel Antlaşması” imzalandı (Gönlübol & Ülman, 1963: 263). Paktın kurulmasıyla birlikte bölgede Sovyet etkisinin azalacağı beklenen durum olsa da İngiltere’nin pakta katılmasıyla zaten muhalefet durumunda olan Arap ülkeleri başta Mısır olmak üzere, paktın batılı ülkelerin bölge üzerindeki planı olduğunu ileri sürerek Doğu Bloğuna yakınlaşmaya başladılar.

Pakistan, pakta katılan ikinci devlet oldu. İngiltere’nin katılması da şüphesiz ki Pakistan’ın katılmasında önemli bir etken oldu. Pakistan’ın üye olma sebebi bölgesel güvenlikten daha çok Hindistan ile yaşanan sınır problemlerinde kendine destek olunması ve İngiltere’den almayı düşündüğü ekonomik yardımlardı (Soysal, 1991: 203). Ortadoğu güvenliği ile ilgili çalışmaların “Türkiye-Pakistan arasında Dostça İşbirliği Antlaşması” ile temelleri olsa da sınırlı savunma öngören bu antlaşma ile ileri bir düzeye geçilmiş oldu.

Coğrafi konumu nedeniyle İran’ın da pakta katılması, Pakistan’ın ve Türkiye’nin üyeliğini anlamlandırmıştır. Menfaatleri doğrultusunda hareket eden İran Hükümeti’nin 23 Kasım 1955 tarihinde pakta üyeliği sağlandı. İran Hükümeti’nin Bağdat Paktı’na katılma amacı, kendisine bağlı olduğunu iddia ettiği Kuveyt, Katar, Bahreyn ve Dubai’de Suudi Arabistan’ın da hak iddia etmesi ve bunlar üzerinde petrol zenginliklerinden ötürü İngiltere’nin emperyalist planlarına engel olma ya da uzlaşma sağlama, bölgede Irak’ın tek başına hareket etmesini engellemektir (Canatan, 1996: 111).

ABD'nin ise en başından beri böyle bir örgütün kurulmasını destekleyip üye olmamasının nedeni, pakta muhalefet durumunda olan Mısır ve Suudi Arabistan'ı karşısına alıp İsrail'e karşı bir adım atmak istememesidir (Gönlübol & Ülman, 1963: 267). Bu antlaşmanın bir amacı bölge ülkelerini kapsayarak büyümek olsa da bölgede değişen dengeler buna imkân vermedi. Üye sayısının artması ve paktın amacının savunma ve bölge güvenliğini sağlaması iken aşağıda belirteceğimiz üzere paktın 1. maddesinde taraf devletlerden birine saldırı olması durumunda herhangi bir yardım ve yaptırım uygulamalarından söz edilmemekte idi (Armaoğlu, 1994: 234-235). Dolayısıyla pakt ülkelere güvence sağlamıyordu.

Bağdat Paktı, Birleşmiş Milletler Anayasasının 51. maddesine ithafen Ortadoğu'nun barış ve güvenliğini sağlamak için gerekli önlemleri almak ve Birleşmiş Milletler'in üyesi ve bölgedeki temsilcisi olarak yüklendikleri bu görevleri tahakkuk altına almak için sekiz madde olarak düzenlenmiştir.

İmzalanan pakta göre taraflar, Birleşmiş Milletler Anayasasının 51. maddesine uygun şekilde Ortadoğu'nun güvenliği için gereken önlemleri ve tedbirleri alarak işbirliğine katılacaklardır. Ortadoğu'da güvenliğin sağlanabilmesi için pakta katılan herhangi bir devlet, mevcut pakt üyesi bir devletle ya da devletlerle özel anlaşmalar yapabilecektir. Bağdat Paktı, SSCB'nin yayılcı politikalarının Ortadoğu'da engellenmesi için kurulmuş olsa da arka planında Ortadoğu'da bölgesel savunmayı güçlendirmek yatmaktadır.

Bağdat Paktı'nın teşkilatı da şu birimlerden oluşmaktadır:

1. Bakanlar Konseyi: Uygulanacak siyasi yöntemi belirleyen, askeri ve ekonomik konularda danışma organı.
2. Askeri Komite: Bölge devletlerinin güvenliğini sağlayacak ve savunma konularında işbirliği ile ilgili görüşlerini konseye sunacak olan komitede üye ülkelerin, genelkurmay başkanları veya kuvvet komutanları bulunmaktadır.

3. Ekonomik Komite: Bölge ülkelerinin ekonomik ve mali durumlarını iyileştirmek için çalışma ve planlamada bulunacak ve sonuçları bakanlar konseyine bildirecekti.
4. Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele Komitesi: Bu komite, bölgedeki üye devletlere tehdit teşkil eden olaylara ilişkin savunma yollarını konseye tavsiye olarak bildirecekti.
5. İrtibat Komitesi: Görevi, bölgenin güvenliğine ilişkin konuları kurul şeklinde görüşülmesini sağlamaktı.
6. Sekreterlik: Sekreterliğin başında birim çalışmalarının idaresinden konseye karşı sorumlu bir genel sekreter bulunmaktaydı. Konsey, komite ve diğer yardımcı kurulların toplantılarını düzenleyecek ve diğer uluslararası örgütler ve üyelerle iletişimi sağlayacaktı.

21-22 Kasım tarihlerinde paktın üye ülkelerinin başbakanları ile ilk toplantısı yapıldı. ABD toplantıya gözlemci olarak katıldı. 16-19 Nisan 1956 yılında bakanlar düzeyinde ikinci toplantı Tahran'da yapıldı. Bu toplantıda, ABD'nin desteklediği pakta üye olmaması eleştirildi. Bunun üzerine ABD, Ekonomik ve Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele Konseyi'ne katılma kararı aldı (Öke & Mütercimler, 2004: 190). SSCB ise bu birlikteliğe karşı bir adım atarak Mısır ve diğer Arap ülkelerine herhangi bir karşılık olmadan, bir şarta tabi tutulmadan modern silahlar vereceğini açıkladı (Gönlübol & Ülman, 1963: 477). Bunun üzerine bölgede güvenliği sağlama amacıyla kurulan bu pakt, beklenen etkiyi gösterememiş, SSCB'yi bölgeden uzak tutmak yerine daha yakınlaştırmıştır (Karpas, 2001: 172). Kısaca Bağdat Paktı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgede bozulan istikrarı tesis etmek ve Sovyet tehlikesini bastırmak için Türkiye'ye bir görev yüklemiş oldu.

Batı ile iyi ilişkiler sürdürmek isteyen Türkiye aslında yine Batı'nın, özellikle ABD ve İngiltere'nin Ortadoğu politikaları için gerekli gördükleri paktı, Arap ülkelerinin muhalefetine rağmen uygulamaya çalıştı. SSCB'nin pakta bütünüyle karşı olması ve bölge ülkelerinin pakta Batı'nın planı olduğu sebebiyle mesafeli durması sebebiyle Türkiye'yi bölgede güçlendirmek yerine yalnızlaşmasına sebep oldu. Bu dönemde

görülen siyasi krizler ve SSCB'nin Mısır ve diğer Ortadoğu ülkeleri ile yakınlaşması, pakta katılan devletlerin askeri bir savunma sisteminden çok üyelikle sağlanacak yardımları önemsemeleri nedeniyle bir süre sonra paktın uygulanabilirliği kalmadı (Arı, 2007: 306).

14 Temmuz 1958'de Irak'ta bir askeri darbe olmuş ve Irak Kralı ile başbakanı darbeye öldürülmüştür. Türkiye'nin, Irak'ta darbe ile kurulan hükümeti tanımadığını açıklaması üzerine kurulan hükümet de Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrıldığını açıklamıştır (Yeşilbursa, 2007: 180). Irak'ın ayrılmasından sonra Bağdat Paktı, 19 Ağustos 1959'da müttefik üyeleri Türkiye, Pakistan ve İngiltere ile ortak olan ABD'nin katılımıyla, merkezi Ankara olan CENTO'ya (Central Treaty Organization) dönüştürülmüştür (Karasapan, 1972: 19). Örgüt, Bağdat Paktı olarak verimsiz ve kısa süreli olmasına rağmen, özellikle CENTO olarak Sovyet yayılmasına karşı, müttefik üç ülkenin arasındaki ekonomik, kültürel ve güvenlik amaçlarının gerçekleştirilmesinde etkisiz kalmış olsa da 20 yıl varlığını sürdürmüştür.

3.1.2. Türkiye'nin CENTO'ya Girişi

Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılmasından sonra üye ülkeler arasında paktın oluşumunda bir değişiklik yapıp yapılmayacağı veya paktın mevcut haliyle devam edip etmeyeceği konuları gündeme gelmiştir. Bunun üzerine üye ülkeler Ortadoğu'daki son gelişmeleri istişare etmek ve paktın geleceğini görüşmek için Londra'da toplanarak bir bildiri yayınlamışlardır. Bağdat Paktı'nın Ortadoğu'da yeniden önem kazanması amacıyla üye devletlerin Ortadoğu'daki güvenlikleri ve savunmaları için işbirliği hükümlerinin kuvvetlendirilmesi teyit edilmiştir.

Türkiye ile ABD Londra'da bu bildiri ile birlikte iki antlaşma daha imzalamıştır. Bağdat Paktı'nın 1. maddesinde bölgenin güvenliği için üye devletler ile ortak hareket edileceği tekrar belirtilmiş olsa da Londra Konferansı'ndan sonra yayımlanan bildirinin 4. maddesine göre bu güvenliğin tesisi ancak ABD'nin işbirliği ile sağlanabilirdi. Antlaşmanın maddelerine göre; Türkiye'ye toprak bütünlüğü ve egemenliğine karşı gerçekleştirilecek olası bir saldırı sonrasında Türkiye Hükümeti'nin talebi üzerine ABD askeri ve ekonomik yardım edecekti. Ortadoğu'da Antlaşmaların imzalanmasıyla

Türkiye kamuoyunda yaşanan tartışmalara göre bu antlaşmalar Türkiye'yi ABD'nin müdahalesine açık hale getiriyordu (Aydemir, 1995: 338).

ABD, Bağdat yönetimi olmasa da örgütün devamının sağlanacağı konusunda kararlı olduğunu pakta katılarak göstermiş oldu. 7 Ekim 1959 tarihinde Washington'da CENTO'nun ilk toplantısı gerçekleştirilmiştir. Örgüt yine Bağdat Paktı'nda olduğu gibi savunma ve güvenlik için kurulmuş olsa da ekonomik, kültürel ve teknik konularda da ortak hareket edilmesi kararlaştırıldı. Paktin isminin 'Central' olması ise paktın üyelerinin NATO ve SEATO ülkeleri arasından olmalarındandı (Soysal, 1991: 494).

CENTO, bir askeri güvenlik örgütü olmasına rağmen bu önemini hiçbir zaman gösterememiştir; İran, Pakistan ve Türkiye için yararı ise ekonomik ve kültürel konularda işbirliğinin sağlanması olmuştur (Tan, 1966: 1).

3.3.3. CENTO'nun Türkiye Açısından Önemi, Etkisi ve Sonuçları

Bağdat Paktı Ortadoğu'da güvenliğin tesisi ve Sovyet yayılmasına karşı kurulmuş olup Irak'ın ayrılmasıyla CENTO ile bu amaç devam ettirilmek istenmiştir. CENTO'nun Türkiye, İran ve Pakistan için önemi ekonomik, kültürel ve teknik konularda işbirliği imkânı tanınmasıydı. Bağdat Paktı sonrasında Türkiye'nin, diğer bölge ülkeleri tarafından Batı ile bu kadar yakın işbirliği halinde olması eleştirilmiş, Türkiye Ortadoğu ile ilişkilerini düzeltmek isterken ilişkileri daha da kötüleşmiş ve SSCB'den de uzaklaşmış oldu.

1960 yılına gelindiğinde Türkiye'nin bütün askeri işbirliğini ve gücünü NATO'ya vermesi ve CENTO'ya yeterince destek olmaması, İran tarafından eleştirilerek gündeme getirildi. Türkiye bu durumu düzeltmek istese de CENTO için oluşturulacak yeterli askeri kuvveti olmadığını kabul etti. Türkiye CENTO ve NATO'nun amacının aynı olması sebebiyle İran ile uzlaşmayı sağlamak istiyordu (Ertuğ, 1965: 93). İran'ın bu tutumu, ABD'den yeterli desteği görmediğini ve Türkiye'nin İran'a karşı tercih edildiğini düşünmesinden kaynaklanıyordu. Ancak SSCB ile ilişkileri düzeltmeye çalışan iki ülke bu durumu daha fazla büyütürken sorun haline getirmediler. SSCB ile

düzelen ilişkiler örgütün askeri boyutunu arka plana iterek ekonomik ve kültürel kısmı öncelik haline getirdi.

1950'lerde Bağdat Paktı'ndaki tutumundan dolayı Ortadoğu ülkeleriyle de ilişkileri bozulan Türkiye, 1960'lı yıllarda dış politikada değişen hükümet ile yenilik yaparak bu ülkelerle ilişkileri düzeltme yoluna gitti. Bunun bir nedeni de Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs sorunu oldu. Batı'dan yeterli desteği göremeyen Türkiye'nin, Ortadoğu'daki politikasını değiştirmesine sebep oldu (Fırat, 1997: 47).

1970'li yılların sonunda ise İran, doğal kaynakları nedeniyle güçlenip kendine yetecek bir konuma geldiği için, CENTO'dan ayrılacağını açıkladı. Türkiye'ye karşı tutumu da daha sertleşmişti. Pakistan'ın ise CENTO'dan ayrılması sürpriz olmadı. Pakistan Hindistan ile olan savaşında yeterli desteği alamamasından ve ABD'nin ambargosundan dolayı paktan ayrıldı (Gürün, 1983: 363). Ayrıca Pakistan'ın İran ile olan Belücistan sorunu da örgütte işbirliği yapma imkânını zorlaştırmıştır. Türkiye ise bu ülkelerin CENTO'dan ayrılma kararlarını saygıyla karşıladığını ve örgütün feshi için resmi işlemleri başlatacağını açıklamıştır (Uçarol, 2000: 740-741).

CENTO bir askeri güvenlik kuruluşu olmasına rağmen bununla ilgili konularda etkisiz kalmış sadece ekonomik ve kültürel konularda faydalı olmuştur. Diğer ülkelerde yaşanan gelişmeler de CENTO'nun zayıflamasına sebep olmuştur. ABD, Çin ve Mısır ile ilişkilerini iyileştirmiş, SSCB, Afganistan'da söz sahibi olup Akdeniz ve Hint Okyanusu'na kadar ilerlemiş, Mısır, İsrail ile görüşmelere başlamıştı. Türkiye için ise NATO, Bağdat Paktı ve devamından daha önemli görünmekteydi.

3.2. SADABAD PAKTI İLE TÜRKİYE'NİN İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİĞE ETKİSİ

Atatürk Dönemi Türk dış politikasını, Irak ile yaşanan Musul sorunu ve Suriye ile yaşanan Hatay sorunu şekillendirmiştir. Milletler Cemiyeti'ne üye olunmasıyla beraber Türkiye'nin dış ilişkilerinde hareketlilik yaşanmış ve diğer ülkelerden de eşit muamele beklenmiştir. Emperyalizm ve sömürgecilik faaliyetlerine karşı olan Türkiye'nin emperyalist ülkelerin egemen olduğu Ortadoğu'da denge siyasetini uygulaması

kaçınılmazdı. Ancak Atatürk Dönemi dış politikasının da ilkeleri vardı. Bunlar; gerçekçilik, bağımsızlık, barışçılık, güvenlik politikası ve ittifaklar sistemi, batıcılık, akılcılık şeklinde sayılabilir (Sezer, 2000: 62-64).

Ortadoğu ile İlişkiler; Lozan Barış Anlaşması'nın çözümlenemeyen bir konusu olarak kalan Musul, Türkiye'nin dış politikasında bir dönem belirleyici bir etken olmuştur. Türkiye'nin bölgenin geleceğine yine bölgedeki ülkelerin istekleri doğrultusunda karar verilmesi isteğinde bulunmasına rağmen, bu istek özellikle İngiltere ve diğer ülkeler tarafından kabul edilmemiştir. 20 Eylül 1924'te Musul sorunu, Milletler Cemiyeti'nde gündeme getirilerek sınırda yaşanan çatışmaların durması için bölgede geçici bir sınır hattı belirlenmesi talebi görüşülmüştür. Oluşturulan komisyonun belirlediği Musul'un Irak sınırları içinde kaldığı Brüksel Hattı oluşturulmuştur (Mısıroğlu, 1984: 121-135). Türkiye'de yaşanan iç sorunlar nedeniyle, 5 Haziran 1926 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile Musul, Irak'a bırakılmıştır (Çelik, 1969: 76). 30 Haziran 1930'da İngiltere tarafından Irak' a özerklik verilmesiyle Irak ile Türkiye ilişkileri iyileşmeye başlamış ve sonraki yıllarda iyi komşuluk ve dostluk antlaşmaları yapılmıştır (Güneş, 1997: 638-639).

Bu dönemde İran'da ise tahtta bulunun Ahmet Şah'la ilişkiler, Irak gibi olmamıştır. Mustafa Kemal'in tüm çabalarına rağmen İran; Ankara Hükümetini tanımamıştır (Sonyel, 1986: 232). İran tahtına Rıza Han'ın çıkması ile birlikte iki ülke arasında ikili ilişkiler başlamıştır (Şimşir, 2004: 20). Ancak Türk-İran sınırında yaşayan ve İran'a sığınan bazı aşiretlerin Türk askeri birliklerine düzenlediği saldırılar nedeniyle ilişkiler tekrar kopma noktasına gelmiştir (Özgiray, 2002: 298). 1926 yılında Türkiye ve İran arasında ikili dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalanarak 1932 yılında sınır hattının belirlenmesiyle -bazı bölgelerin sınırının değişikliğini içeren- uzlaşma amacıyla imzalanan antlaşmalar ile sınır sorunu kesin olarak halledilmiştir (Gönlübol & Sar, 1996: 90-91).

Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı Hatay Sorunu ise Fransa sömürsü altında bulunan Suriye'ye bağımsızlık verilmesiyle başlamıştır. Suriye'deki manda yönetiminin kaldırılmasıyla Türkiye'nin Hatay üzerindeki tutumundan dolayı konu Milletler Cemiyeti'nde gündeme getirilmiştir (Akşin, 1991: 306). Milletler Cemiyeti'nde

Türkiye'nin önerileri kabul edilmemiştir. Bölgeye bir komisyon gönderilerek bölgenin geleceğine bu komisyonun hazırladığı raporla karar verilecekti. Rapor ve Milletler Cemiyeti'nin kararına göre; bölge, içişlerinde bağımsız, dış ilişkilerinde Suriye'ye bağlı olacak ve yeni kurulan yönetimin kontrolü Milletler Cemiyeti'ne ait olacak, toprak bütünlüğünden ise garantör devletler olan Türkiye ve Fransa sorumlu olacaktır. 1939 yılına gelindiğinde Fransa ve İngiltere İkinci Dünya Savaşı tehlikesi nedeniyle Türkiye ile ilişkileri iyileştirme yoluna gitmiş, Fransa ile imzalanan beyanname ile Hatay'ı Türkiye'ye bırakarak Hatay Sorunu çözüme kavuşturulmuştur (Akşin, 1991: 309).

Türkiye ile Afganistan arasında, daha milli mücadele henüz bitmemişken iki ülke arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Müslüman iki ülke arasında imzalanan ilk antlaşmadır (Köçer, 2009: 183-184). Bu dostluk antlaşmasına göre iki ülkeden birine karşı yapılacak bir saldırı halinde, diğeri tüm kuvvetiyle karşı koymayı ve diğeri ülkelerle yapılacak antlaşmaları önceden haber vermeyi içermekteydi (Çöhce, 2002: 108-109). 1928 yılında Afganistan Kralı Emanullah Han Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuş ve yine bu ziyaret sırasında 1921 tarihli anlaşmaya ek olarak Dostluk ve İşbirliği antlaşması imzalanmıştır (Köçer, 2009: 201-202). Türkiye ile Afganistan arasındaki iyi ilişkiler Emanullah Handan sonra tahta çıkan Nadir Han ile ve ondan sonra gelen Selefî Dönemi'nde ve Sadabad Paketi imzalandıktan sonra da devam etmiştir (Şimşir, 2001: 11). Türkiye ve Afganistan'ın yer aldığı SADABAD Paketi izleyen başlık altında incelenecektir.

3.2.1. SADABAD Paketi'nin Kuruluşu Yapısı ve Araçları

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı kendi içerisinde kurulan yeni düzenden memnun olan ülkeler ve memnun olmayan ülkeler olarak ikiye ayrılmıştır. 30 Haziran 1930 tarihinde Irak, İngiltere ile arasında imzalanan ittifak antlaşmasıyla bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak Irak, dış politikasını İngiltere'ye danışarak belirleyecek, Irak'ta İngiltere askeri üs bulundurmaya devam edecek ve Irak askerini İngiltere eğitecekti. Irak ise bu bağımlılıktan kurtulmanın yolunu Türkiye ve İran ile işbirliğinde buluyordu (Soysal, 1994: 3130-3131). Türkiye'nin ise İran ve Irak ile bir problemi olmamasına rağmen İran ve Irak arasında yaşanan sınır uyuşmazlığı vardı. 1933 yılında Irak, İran'a

bir tarafsızlık antlaşması imzalamayı önermiş olsa da Türkiye ve İran için İngiltere'nin Irak'ta varlığını sürdürdüğü bir durumda, imzalanacak olan bir paktın anlamı bulunmuyordu. İran'ın katılımı ancak pakta İngiltere'nin de katılmasıyla mümkün olabilirdi. İngiltere için ise bu ülkelerle aynı örgütte bulunmak bölgedeki dengeleri etkileyeceğinden her ülke ile ayrı ayrı iyi temaslarda bulunmak daha cazip gelmiştir. Bölgede etkin olabileceği düşünülen diğer devlet olan SSCB ise Avrupa ile ilişkilerini iyileştirecek olan Briand-Kellog Paktı ve 1929'da bazı protokoller imzalamıştır. Türkiye'nin; İran ve Afganistan ile ilişkileri düzgündü ve İngiltere'nin katılmadığı bir pakta katılması da SSCB'nin yararına değildi. Ayrıca Ortadoğu'da faaliyette bulunabilmesi için henüz yeterli gücü bulunmuyordu (Soysal, 1994: 3132-3135). Fransa, Suriye'deki manda yönetimini kaldırıp bölgeden ayrıldığından; İtalya'nın ise Habeşistan'ı işgalinden dolayı kurulması planlanan bir pakta tepkisi olmamıştır (Çeçen, 2006: 312).

SADABAD Paktının hazırlık çalışmaları kapsamında 1934 yılından 1935 yılına kadar antlaşmanın maddeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Irak'ta yaşanan hükümet değişikliği ve İran-İrak arasında yaşanan henüz çözülmemiş sınır sorunu ve Irak'ın paktın maddelerini İngiltere'ye sunacak olması maddeler üzerinde çalışmayı gerektirdiğinden imza için sürenin uzamasına sebep olmuştur. Afganistan ile Türkiye'nin 1921-1928 yıllarına imzaladığı işbirliği ve dostluk antlaşmaları vardı ve İran ile Irak arasındaki sorun giderilince paktın imzalanmasına geçilebilirdi. Antlaşmanın metni üzerinde Ekim 1935'te Cenevre'de uzlaşma sağlanmış ve Irak pakttaki tek Arap ülke olmasından dolayı pakta dengeyi sağlayacağını düşündüğü Suudi Arabistan'ın da katılmasını istemiştir. Suudi Arabistan'ın üyeliğini açıklamasının beklenmesi ve hali hazırdaki sınır sorunu imzaların atılmasına engel olmuştur (Soysal, 1994: 3136-3139). Sınır sorunu Türkiye'nin girişimleriyle sonlandırılmaya çalışılsa da İran ve Irak görüşmelerinden netice elde edilememiştir. İran ise bu sorun halledilinceye kadar paktın imzalanmasının ertelendiğini bildirmiştir. 1937 yılında Türkiye'nin girişimleri sonuç verdi ve İran - Irak sınır hattında uzlaşma sağlanarak sınır antlaşması imzalandı. Üç yılı aşkın süren temaslardan ardından SADABAD Paktı, 8 Temmuz 1937'de Tahran Sadabad Sarayında, dört ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalandı (Aras, 1995: 110).

Paktı imzalayan dört ülkenin dışişleri bakanlarının pakt ile ilgili beklenti ve görüşleri ise şöyleydi (Şimşir, 2002: 341- 343):

İran Dışişleri Bakanı Sami; “Fevkalade ehemmiyeti haiz bir eser kurduk. Bu eser, bundan böyle çözülmez bağlarla birleşmiş olan dört milletin, yalnız Batı Asya barışının muhafazası için değil, aynı zamanda umumi barışın vikayesi (korunması) için bir hizmettir. Bundan böyle dört memleket Milletler Cemiyeti çerçevesi dairesinde kendilerini alakadar eden bütün sahalarda faal ve sıkı bir teşviki mesaide (işbirliğinde) bulunacaklardır”.

Afganistan Dışişleri Bakanı Feyz Muhammed Han “büyük işbirliği projesi” olarak ifade etmiş ve “Batı Asya milletleri birbirleriyle dayanışma içindedirler” şeklinde açıklamıştır.

Irak Dışişleri Bakanı Naci El Asil; “Tahran, Ankara, Kabil ve Bağdat el ele tutuşmuşlardır... Yeni bir terakki eseri daha göstermişlerdir. Ataletten uyanan Şark, hayaletini bir kere daha ispat etmiştir”.

Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras’ın “Tahran’da cereyan eden ve Doğu için yeni bir devrin başlangıcını teşkil eden bu mutlu gelişme hakkında mütevaziyane birkaç söz söyleyeceğim. Muhterem dost ve arkadaşlarım bu hadisenin Şark milletleri tarihinde teşkil ettiği emsalsiz ve şerefli sahifeyi açıkça ve belagatle ettirdiler... Muhteviyatı itibarıyla bu pakt, Milletler Cemiyeti Paktının Derpiş ettiği muntakavi paktların en basitidir... Fakat psikolojik bakımdan bu pakt, nazarımızda büyük bir kıymet iktisap etmekte ve tükenmez bir memnuniyet membaı olmaktadır... Kollarımızı, bütün dostluğumuzla bütün milletlere açıyoruz... Biz Milletler Cemiyeti azasından bir bitaraflar grubu teşkil ediyoruz... Sulh İdealine samimiyetle bağlıyız... Aktile Avrupa hudutlarını siyaseten ve iktisaden Himalaya kıyılarına kadar tevsi ettiğimizi zannettiğimiz bu Paktın şumul ve muhteviyatından iki büyük komşumuzun haberdar edilmiş olduğunu söylemeye bilmem lüzum var mı?” açıklamalarıyla SADABAD Paktı’na ilişkin açıklamalarda bulunmuşlardır.

Ortadoğu ülkeleri tarafından emperyalist uygulamalara karşı olarak nitelendirilen, saldırmazlık ve dostluk antlaşması olan SADABAD Paktı, on maddeden oluşmaktaydı. Birinci maddeye göre üye ülkeler birbirlerinin iç işlerinde etkili olmayacaklardır. İkinci maddede ise üye ülkelerin sınır güvenlikleri ve saldırmazlık sözü veriliyordu. Üçüncü maddede uluslararası konularda işbirliği sağlanacağı ve bilgi paylaşımı yapılacağı belirtiliyordu. Dördüncü maddede kesin bir dille saldırmazlık sözü tekrar ediliyordu. Beş ve altıncı maddede üye ülkelerden birinin diğerine saldırması durumunda diğer ülkelerin pakttan ayrılabilirlikleri belirtiliyordu. Yedinci maddede üye ülkelerden birinde diğerine karşı oluşan silahlı örgüt ve etnik unsurların desteklenip diğer üye ülkeye karşı kullanılmayacağı ifade ediliyordu. Sekizinci maddede sorunların barışçıl yöntemlerle, uzlaşarak çözüleceği, dokuzuncu maddede Milletler Cemiyeti hükümlerinin esas alındığı vurgulandı. Onuncu madde ise antlaşmanın süresinin beş yıl olduğu, süresi bittiğinde ortak karar ile süresinin uzatılabileceği ve anlaşmanın yenileneceği şeklinde idi (Çeçen, 2006: 318).

3.2.2. Türkiye'nin SADABAD Paktına İlişkin Beklentileri

1933 yılına gelindiğinde Batı'da, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan düzeni kabul etmeyen ülkelerin girişimleri baş göstermiştir. Mussolini yönetimindeki Faşist İtalya'nın yayılcı politikası, Türkiye'nin Batı ile birlikte ve Ortadoğu devletleri ile yakın politikalar uygulamasına sebep olmuştur. Bu dönemde yakın ilişki içinde olunan ülke İran'dır. Bölgede birlikte hareket edilebilecek ülke olarak İran'ın seçilmesinde, ortak tarihten gelen bağlar ile İran'da yaşayan Türk nüfusunun etkisi olmuştur. Atatürk Batı'da oluşan harekete karşı Müslüman ve Türk doğuyu seçmiş ve bunları tek çatı altında buluşturmayı amaçlamıştır (Çeçen, 2004: 20). Irak ile imzalanan dostluk anlaşmaları iki ülkenin arasını düzeltmiştir. Irak, yeni bağımsızlığını kazanmış bir devlet olarak egemen olduğunu, İngiltere'nin etkisi altında olmadığını göstermek için bu pakta katılmıştır (Oran, 2001: 366). Afganistan ile uzun zamandan beri iyi ilişkiler devam etmekteydi ve iki ülke arasında imzalanan ve saldırı halinde müdahaleyi öngören bir antlaşma vardı (Gönlübol & Sar, 1996: 108). Türkiye'nin amacı emperyalist ülkelere karşı doğu sınırlarını güven altında tutmak ve yine doğuda çıkabilecek herhangi bir etnik ayaklanmayı engellemek için Ortadoğu ülkeleri ile bir pakt kurmaktı. Bunun

öncülüğünü de Türkiye yapmalıydı (Çeçen, 2006: 308-310). Mustafa Kemal Atatürk, doğuda kurulacak paktın milletler arasında ayrımcılık gözetilmeden bir işbirliğinin sağlanması ile emperyalizmin sonlandırılacağını düşünmüştür.

3.2.3. SADABAD Paktı'nın Türkiye Açısından Önemi, Etkisi ve Sonuçları

Sadabad Paktı'nın önemi Türk kamuoyuna Falih Rıfkı Atay'ın belirttiği gibi (Atay, 1937: 77);

“İran, Afgan, Irak ve Türkiye arasında bir saldırmazlık paktının imza edilmek üzere olduğu hakkında Tahran'dan gelen telgraflar, bütün barışseverler için 1937 yılının en mesut hadisesini haber vermektedir. Aralarında hakiki hiçbir menfaat tezadı olmayan bu dört devlet, böyle bir paktın imzalanmasını geciktiren bütün ihtilaflı işlerini, uzlaşma yolu ile tasfiye ettiler. İran'da Şahinşah ve Türkiye'de Atatürk iktidarı, iki komşu milleti asırlardan beri bir türlü birbirine yaklaştırmayan anlaşmazlıkları pek kısa bir zamanda halletmek imkânlarını bulmuştur. Afganistan ile İran arasındaki hudut münakaşası da Türkiye'nin hakemliği ile halledilmiştir. Irak ile İran sınır ihtilaflarında süratle nihayet bulmaması için hiçbir sebep yoktu. Doğu Paktı, karşılıklı barış ve emniyet taahhüdü nizamını Akdeniz kıyılarından Asya içlerine kadar genişletmektedir. Bu milletleri birbirine taarruz etmemek ve kendi emniyetlerine zarar verecek her türlü hareketten çekinmek hususunda bilinçlenmeye sevkeden iki yüksek maksat vardır: biri, dört devlet, memleketlerini bayındırmak, halk yığınlarına refah vermek ve yurtlarını yeni zamanların ileri müessesesi haline koymak kaygısından gayri bir dava peşinde değildirler. Sükûn ve emniyet isterler. İkincisi, dört devlet, milli hürriyetlerin masumluğu ve milletler arasında barışın ve güvenliğin devamı ülküsüne gerçekten bağlıdırlar. Şark paktının hükmü geçecek olan memleketlerin bir de harptan evvelki münasebetleri tasavvur edilecek olursa, Tahran merasiminin ifade ettiği derin inkılâbın manası kolayca anlaşılabilir. Aynı nüfus bölgelerine parçalanmış yurtlarında, her türlü haktan mahrum yaşamağa cebrolunan bu milletler, bir iki nesillik zaman içinde tarihin en büyük facialarını gördüler.

Ölüm ve esirlikten kurtulabilmeleri için mucizeler lazım geldi. Onlar iç ve dış politikalarını tanzim ederken, mazinin nasihatlerini dinlemektedirler ve yakın faciaların dersleri onlara, diğer milletlere örnek teşkil edecek bir olgunluk hali vermiştir. Garp milletlerinin çoğu, kendi aralarında, henüz hiçbir esaslı meselelerini halletmemişken, şark paktını imza edecek olanlar, asırlardan beri süregelen çetin ihtilaflarını Milletler Cemiyetinin barış ve uzlaşma prensiplerine sadık kalarak halletmek çarelerini buldular. Birbirlerine düşman kalmak mukadder zannolunan komşular için, o sınırdaşlık en yakın kardeşlik münasebeti manzarası bağladı. Şark paktı, yıllardan beri devam eden bu inkişafın tabii bir neticesi idi. Hepimize kutlu olsun.”

Necmeddin Sadak ise Sadabad Paktı'nın önemi için şu yazıyı kaleme almıştır (Sadak, 1937: 77-78);

“Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında dört taraflı bir antlaşma Tahran'da imza edilmek üzere. Dört komşu devlet arasındaki bu misak Yakın Şarkta sulhu kuvvetlendiren yeni bir amil olacaktır. Bu bakımdan hadise, ehemmiyetle alakayı celbetmeğe layıktır. Hatırlardadır ki bu dörtlü Şark antlaşması epeyce zaman evvel Cenevre'de parafe edilmiştir. Hariciye Vekili Dr. Aras'ın Irak ve İran hükümetlerini ziyareti dolayısıyla Tahran'da imza ediliyor. Irak ve Afganistan Hariciye Vekilleri de bu münasebetle Tahran'a gelmişlerdir. Bu muahedenin gayesi menfaatleri birçok noktalardan birleşik olan dört komşu devlet arasında dostluk ve anlaşmayı arttırmak, Milletler Cemiyeti çerçevesi içinde, Yakın Şarkta emniyeti sağlam esaslara bağlayarak, umumi sulha hizmet etmektedir. Türkiye, İran, Afganistan ve Irak, bu muahede ile birbirlerine taarruz ve tecavüz etmeyeceği, müşterek hudutlarının masumiyetine riayet etmediği beynelmilel sahada bir ihtilal çıktığı zaman birbirlerine müşaverede bulunmağı, kendi toprakları dâhilinde diğeri aleyhinde çalışan çete, teşkilat ve cemiyetler kurulmasına müsaade etmemeyi taahhüt ediyorlar. Muahede esas itibarile bir dostluk misakıdır... Bu yeni muahedenin, Türkiye ile Şark komşuları arsında esasen mevcut nizam ve emniyete, dostluk antlaşmalarına ilave ettiği başkalık, evvela Irak'ın da bunu imza etmesi, sonra da ve bilhassa dört komşu devletin bir arada aynı dostluk

vesikasını imza etmeleridir. Bu topluluk ve beraberlik Türkiye ile İran ve Afganistan arasında mevcut çok eski ve kuvvetli dostluk bağlarını ancak bir kat daha sağlamlaştırmaya ve genç Irak devletini de bu sulh manzumesi içine almaya yarayacaktır... Balkan Misakı, diğer tarafta dördü Şark Anlaşması ile Türkiye içinde ve merkezinde bulunduğu geniş mintikayı huzur ve emniyet kalesi haline getirmiştir. Bu muvaffakiyetin Avrupa'nın başka tarafları için de örnek olmasını yürekten temenni ederiz.”

Paktı Türkiye adına imzalayan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarihten bu yana sıkı ilişkiler içinde olan dört ülkenin Ortadoğu'da yaşanabilecek sorunlar için görüşmelerinin daha sık ve kolay gerçekleşebileceğini fakat Ortadoğu sorunlarının nihai çözümünün diğer Ortadoğu ülkelerinin de pakta katılmasıyla mümkün kılınacağını vurgulamıştır.

SADABAD Paktı'nın Batı ülkelerindeki etkisi olumlu olup, Türkiye'nin SSCB'den uzaklaşarak Avrupa'ya yakınlaştığı yorumları yapıldıysa da Irak dış politikasında belirleyici olan İngiltere'nin Irak üzerindeki etkisinin azalacağı ve İtalya'nın sömürü faaliyetlerini de engelleyeceği düşünülmüştür. Paktın öneminin Türkiye'nin doğu sınırlarını güvence altına almasını sağladığı ve sadece bölge devletlerinin de işbirliği göstererek birlikte hareket edebileceğinin gösterilmesi (Soysal, 1994: 3144).

SADABAD Paktı, üye ülkelerin birbirlerine karşı saldırmazlık, sınır güvenlikleri ve diğer konuları içermesine rağmen dışarıdan gelebilecek saldırı ve tehditlere karşı gerekli olan askeri işbirliği ve güvenliği kapsamıyordu. Paktın ikinci toplantısı antlaşmanın sağlanmasından sonra Avrupa'daki dengelerin değişmesinden dolayı 1938 yılında Cenevre'de yapıldı. Toplantının ardından yayımlanan bildiride dört ülkenin görüşülen konularda mutabık kaldığı açıklandı. 1939'da yapılan üçüncü toplantıya gittikçe yaklaşan İkinci Dünya Savaşı gölge düşürdü. Üye ülkeler, Avrupa'da çıkacak muhtemel savaşta Türkiye'nin savaş dışında kalamayacağından, pakt üyelerinin tehdit altında kalmasından çekinmişlerdir. Türkiye ise tarafsızlığını vurgulamış ve önemli olanın SADABAD Paktı olduğunu açıklamıştır.

Savaşın çıkmasının ardından İngiltere ve Fransa, SSCB tehlikesine karşı Türkiye'ye paktı askeri işbirliği konusunda ilerletmeyi önermişlerse de Türkiye, paktın askeri

işbirliğini içermediğini ve dostluk antlaşması olduğunu belirtmiştir. İran savaş başladığında tarafsızlığını açıklamasına rağmen İngiltere'nin ve diğer müttefiklerin SSCB'ye yardım gönderebilmeleri için İran hattına ihtiyaçları olduğundan 1941 yılında İran'a baskı yapılmış ardından İngiltere ve SSCB tarafından işgal edilerek ikiye bölünmüştür. Savaş, sona erdiğinde İngiltere işgal kuvvetlerini çekmiş ancak SSCB bunu geciktirerek uygulamıştır. 1946 yılına gelindiğinde İran tamamıyla bağımsızlığını kazanmıştır. Savaştan sonraki yıllarda, İran ilk önce paktın gözden geçirilmesini daha sonra Afganistan'ın dâhil edilmesini önermiş fakat bu öneri Türkiye tarafından SSCB'nin tepkisi olacağından dolayı kabul edilmemiştir.

1955 yılına gelindiğinde; Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında Bağdat Paketi'nin kurulmasıyla, SADABAD Paketi'nin geleceği belirsizleşmiştir. 1980 yılında Irak'ın İran'a savaş açmasıyla paktta belirtilen saldırmazlık maddesi ihlal edilmiştir. Böylece 1939'dan beri toplantısı yapılmayan SADABAD Paketi, resmî açıklamalarla dağıtılsa da yaşanan ihlallerden ötürü kendiliğinden sonlanmışır (Soysal, 1994: 3145-3151).

Soğuk Savaş'ta Türkiye'nin dâhil olduğu en önemli Pakt olan NATO'ya ise izleyen başlık altında yer verilecektir.

3.3. NATO - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİĞE ETKİSİ

İkinci Dünya Savaşı sonrası belirginleşen iki kutup olan SSCB ile ABD arasındaki mücadele, Türkiye'nin de dış ve askeri güvenlik politikasının oluşmasında etkili olmuştur. SSCB'nin yayılcı politikası ve vazgeçmediği boğazlar üzerindeki egemenlik hakkı iddiası, Türkiye'yi ABD ve Batılı ülkeler ile işbirliği yapmaya ve güvenliğini korumak için bu amaçla kurulan örgütlere katılmaya zorlamıştır. Bu kuruluşlardan biri olan NATO'ya Türkiye'nin üyelik süreci ve girişi zaman zaman tartışılrsa da bir sonuca varılamamış ve tartışmalar günümüze kadar devam etmiştir.

3.3.1. NATO'nun Kuruluş Aşamaları

İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin artan yayılcı politikalarından rahatsız olan Batı Avrupa ülkeleri bu tehlikeye karşı birlikte hareket etmek için bölgesel antlaşmalar yapmışlardır (Uçarol, 2000: 670). Güvenlik endişesinin sonucu olarak 17 Mart 1948 tarihinde İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Batı Avrupa Birliği (BAB) isminde bir ittifak kurulmuştur. Bu ülkeler İkinci Dünya Savaşı'ndan oldukça etkilendikleri için güçlü durumda değillerdi. Bu ittifakın Sovyet yayılmasına karşı durabilmesi için güçlü bir müttefike bir başka deyişle ABD'ye ihtiyacı vardı (Armaoğlu, 1989: 448). ABD, SSCB'nin Ortadoğu ve Avrupa'da güçlenmesini engellemek için Truman Doktrini ve Marshall Planını devreye sokmuş fakat bunlar yeterli olmamıştır.

Avrupa'da ortaya çıkan güvensizlik ve SSCB tehdidine karşı en nihayetinde 1948 Temmuz ayında Washington'da, Brüksel antlaşmasının taraf ülkeleri ve Kanada arasında görüşmeler başlamış ve 18 Mart 1949 yılında üzerinde uzlaşılan bir metin yayınlanmıştır. 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da NATO (North Atlantic Treaty Organization)'yu kuran Kuzey Atlantik Antlaşmasını; Kanada, Belçika, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, Portekiz, İngiltere ve ABD'nin dışişleri bakanları imzalamıştır (Bilge, 1956: 11). *Soğuk Savaş*'ın bitimine kadar NATO askeri ittifakına dört ülke (1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955 yılında Federal Almanya ve 1982 yılında İspanya) katılmıştır.

NATO; ABD önderliğinde kapitalist ve anti-komünist ülkelerin bir araya gelmesiyle oluşturulan bir askeri savunma örgütüdür. NATO'nun kuruluş amacı; antlaşmanın maddelerinde açıkça belirtilmemiştir. Fakat SSCB'nin yayılcı politikalarından kaynaklanan tehdide karşı üye ülkelerin birlikte oluşturduğu bir askeri ittifak olduğu ortadadır. Aynı zamanda ABD, oluşturulan savunma paktı ile o dönem SSCB'nin yayılcı politikalarına karşı bir çevreleme politikası uygulama imkânını elde etmiştir.

Kuzey Atlantik Antlaşmasının imzalanmasının en önemli sebebi, Sovyet yayılmasına karşı birlikte işbirliği ile hareket etmek, barışın korunması ve gerektiğinde sağlanması için askeri girişimlerde bulunmaktır. Antlaşmanın giriş kısmında ve maddelerinde

Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliğin tesisi, barışın ve refahın sağlanması için ortak hareket edilirken Birleşmiş Milletlerin ilkelerine de bağlı kalınacağı tekrar edilmiştir (Gürkaynak, 2004: 56-57).

NATO'ya dâhil olan ülkeler Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar ve refahın geliştirilmesi için demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkeleri temelinde bütün halkların özgürlüklerini, ortak miraslarını ve uygarlıklarını koruyarak milletlerarası barış ve güvenliği devam ettirmek için NATO Antlaşması'nı imzalamışlardır.

NATO Antlaşması'nın ön plana çıkan ve en önemli maddesi olarak kabul edilen 5. maddesine göre; üye ülkelerden herhangi birine veya birkaçına karşı yapılacak bir silahlı saldırı, tüm üye ülkelere karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul edilerek, bu saldırıya topluca karşılık verilmesi esası benimsenmiştir (NATO Diplomacy Division, 2006: 372). Buradan oluşturulan askeri ittifakın, müşterek savunma anlayışına dayalı olduğu anlaşılmaktadır.

NATO Antlaşmasına tüm taraf devletler tarafından onay verildikten sonra 24 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe girmiştir. NATO örgütü daha sonra SSCB'nin politikalarına karşı ABD ve Batı Avrupa'nın mücadele yöntemini belirlemiştir. Bu güvenlik ve işbirliği örgütünün kurulmasından sonra, S.S.C.B.'nin öncülüğünde Doğu Avrupa ülkeleri de 1955 yılında Polonya'nın başkenti Varşova'da NATO'ya karşı bir girişim olarak Varşova Paktı'nı kurdular. Böylece dünya ABD ve SSCB'nin öncülüğünde iki kutba ayrılmış oldu.

3.3.2. NATO'nun Yapısı ve Amaçları

NATO'nun en önemli karar organı Kuzey Atlantik Konseyi'dir. Devlet ya da hükümet başkanı, bakan ya da büyükelçi düzeyindeki müttefik temsilcilerini bir araya getiren Kuzey Atlantik Konseyi; NATO'nun karar alma ve uygulama konularında etkin olan en önemli birimidir. Aynı zamanda Kuzey Atlantik Konseyi, NATO kararlarından sorumlu organdır. Kararlar alınırken bütün taraf ülkelerin ulusal çıkarları ile uyumlu olması gerekmektedir. Bu yüzden tarafların daimî temsilcileri tarafından haftada en az bir defa toplanılmaktadır. Yılda iki kez de dışişleri bakanları, savunma bakanları ve hükümetleri

düzeyinde toplanmaktadır. Bu toplantılar NATO Zirvesi olarak adlandırılır. Konseye Genel Sekreter yoksa genel sekreter vekili başkanlık etmektedir (Arsın, 1984: 9).

NATO Savunma Planlama Komitesi; Üyelerin daimî temsilciliklerinden oluşup yılda en az iki defa savunma bakanları düzeyinde toplanmaktadır. Burada alınan kararlar NATO'nun askeri birliklerine bildirilir ve uygulamalarında kullanılır. Komitenin askeri yapısını ilgilendiren diğer konularda etkin olan "Savunma Gözden Geçirme Komitesi" adında bir alt komitesi daha bulunmaktadır (NATO El Kitabı, 2006: 36-40).

Nükleer Planlama Grubu; 1966 yılında nükleer strateji geliştirmek için ABD, İngiltere, İtalya ve Almanya daimî üye; Hollanda, Kanada ve Türkiye ise 18 aylığına geçici üye olarak katılmıştır (Turan, 1971: 17). Savunma ve Planlama Komitesinde yer alan savunma bakanları tarafından toplantıları gerçekleştirilir. Toplantıda nükleer silahların etkinliği, güvenliğe etkisi, bulunduğu ve bulunacağı bölgeler görüşülür. Grubun ABD'nin başkanlığını yürüttüğü dış politika belirleyicileri ve uzmanlardan oluşan üst düzey bir grubu vardır (NATO El Kitabı, 2006; 147-148).

NATO'nun sözcüsü olmakla da görevli olan genel sekreter, konseyden sonra en yetkili kişi olup dört yıllığına görevlendirilir. Tek başına karar alma yetkisi olmamakla birlikte tarafsız bir konumdadır ve konseye de başkanlık eder. Genel sekreterliğe bağlı olan daireler de bulunur. Bunlar; Savunma Planlaması ve Politikası Dairesi, Siyasi İşler Dairesi, Savunma Desteği Dairesi, Altyapı, Lojistik ve Konsey Harekât Dairesi, Bilimsel İşler Dairesi'dir (Hasgüler & Uludağ, 2004: 206).

Askeri Komite; NATO'nun askeri biriminin en yüksek organıdır ve daimî merkezi Brüksel'dedir. Savunma ve Planlama Komitesine bağlı olarak çalışır ve üyelerin Genelkurmay başkanları tarafından temsil olunur. Görevi, Konseye askeri konularda bilgi vermek, askeri politika ve stratejileri belirleyerek tavsiyelerde bulunmaktır (Sander, 1991: 212). Askeri Komiteye; NATO'nun stratejik komutanlıkları olan Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı (SACEUR) ve Müttefik Yüksek Dönüşüm Komutanlığı (SACT) rehberlik etmektedir. Bir başka deyişle NATO'nun bölgesel komutanlıkları haricinde bütün büyük karargâhları, ABD tarafından yönetilmektedir. Karargâhı Belçika'da bulunan SACEUR, üye ülkelerin NATO'ya göndermeyi kabul

ettikleri askeri kuvvetlere komuta eden Müttefik Harekât Komutanlığı'nın üstü olup NATO'nun tüm askeri uygulamalarından sorumlu olan komutanlıktır.

Açıklanan bu komitelere ek olarak Konsey ile Savunma Planlama Komitesi'ne karşı sorumlu olan bu komitelere tavsiye veren politikaların belirlenmesinde hazırlık yapan birçok alt komite mevcuttur. Üye ülkeler bu komitelere temsilcileri ile katılırlar. Bunlardan birkaçı şunlardır:

Siyasi Komite; Konsey'in toplandığı gün alacağı siyasi kararlar ile ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır. Savunma Gözden Geçirme Komitesi; tarafların NATO'ya göndereceği askeri birlikler ile ilgili ülkelere bilgi verip danışmanlık yapmaktadır. NATO'nun Altyapı Komitesi; NATO üyelerinin kullanacağı tesislerin ortak finansmanı ile ilgili önerileri almaktadır. Ekonomi Komitesi; değişen dünyada tarafların güvenlik politikalarını doğrudan ilgilendiren ekonomik gelişmeler üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Bütçe Komitesi; tarafların tahsis ettiği bütçelerin idaresi konusunda planlama yapıp Konsey'i bilgilendirmektedir (<<https://www.nato.int/nato-welcome/index.html#>>, E.T. 01.10.2017).

Bunların yanında NATO'dan bağımsız olarak kurulan ve ortak amaç için hareket eden üç kuruluş mevcuttur: Bunların ilki Kuzey Atlantik Asamblesi'dir. Üye ülkelerin parlamentoları tarafından Kuzey Atlantik İttifakı ile ortak çıkarılarda hareket eden ve forum niteliğinde kurulmuş olan örgüttür (NATO El Kitabı, 1998: 371). İkincisi NATO Parlamenter Asamblesi'dir. 28 NATO üyesi ülkeden 257 parlamenterin katılımı ve ortak ülkelere 66 Parlamenterin ve Avrupa Parlamentosu'ndan temsilcilerin katılımıyla oluşmaktadır. Akdeniz bölgesi dâhil olmak üzere geniş bir alandan katılımcılar da parlamenter gözlemci sıfatıyla katılmaktadırlar. Asamble'nin yönetiminde bir başkan, dört başkan yardımcısı, sayman ve üye ülkelerin delegasyon başkanlarından oluşan Daimî Komite bulunmaktadır. Asamble, yılda iki kez genel kurulunu toplar. Toplantılar, parlamentoların daveti üzerine dönüşümlü olarak üye ve ortak üye ülkelerde gerçekleşir (<www.tbmm.gov.tr>, E.T. 04.11.2017). 1955'ten beri NATO toplantıları yapan kuruluşun ismi 1 Ocak 1999'da "NATO Parlamenter Asamblesi" olarak değiştirilmiştir. Asamble NATO'dan bağımsız olmasına rağmen

ortak amaçları için birlikte hareket eder, işbirliği ve paylaşımlarda bulunur (Soysal, 2000: 197).

Atlantik Antlaşması Dernekleri; 1954'de NATO toplantısında kurulmuştur. Bu dernek, üye ülkelerin gönüllü kuruluşlarını bir araya getirir. NATO'nun diğer ülkelerdeki faaliyetlerini araştırmaktadır. NATO'nun amaçları doğrultusunda hareket etmesine destek olup bu faaliyetler hakkında kamuoyuna bilgi verir ve bunlar hakkında halka bilgi verecek etkinlikler düzenlemektedir (Soysal, 2000: 398).

Müttefiklerarası Yedek Subaylar Konfederasyonu; 1948 yılında Belçika, Fransa ve Hollanda'nın Yedek Subay Dernekleri tarafından kurulmuştur. Derneğin üyeleri yedek subay olmalarının yanında sivil hayatta, iş hayatında, akademik politik ve ekonomik alanlarda bulunan kişilerdir. Toplumda NATO'nun güvenlik ve savunma uygulamalarının toplumda anlaşılması için katkı yapacak kişilerdir (NATO El Broşürü, 1999: 22). Müttefiklerarası Yedek Subaylar Konfederasyonun amaçları; NATO ilkelerini desteklemek ve amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmak, NATO askeri makamları ve komutanlıkları ile temaslarda yedek subaylar arasında uluslararası ilişkiler geliştirmektir (NATO El Kitabı, 1998: 380).

3.3.3. Türkiye'nin NATO'ya Giriş Sebepleri

Türkiye, İkinci Dünya Savaşında güvende kalmanın yolunu tarafsız kalmakta bulmuştur. Savaş boyunca yalnızlık politikasını uygulayan Türkiye savaş sonrası ikiye ayrılan dünya karşısında tarafsızlık politikasından vazgeçmiştir. Türkiye 1945 yılında Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olarak, 1949'da Avrupa Konseyi'ne üye olarak katılmıştır (Alacakaptan, 1971: 106). ABD'nin Türkiye'ye karşı tavrı ilk olarak üyelik değil olası bir Akdeniz Paktı ile Türkiye'de deniz ve kara sahasında Batı'nın kontrolünde üs bulundurmaktı. Bunlar da gerçekleşmeyince üs konusu sadece üyelikle sağlanabilirdi. Bundan dolayı ABD, Türkiye'nin üyeliği taraftarı olmuştur. Dolayısıyla NATO, Türk desteğini geri çevirseydi Avrupa ve Akdeniz'in güvenliği için başka çözümler bulması gerekecekti.

1947 yılında İngiltere'nin, Türkiye ve Yunanistan'a verdiği yardımları keseceğini açıklaması ABD'yi rahatsız etmiştir. ABD, Sovyet tehdidine karşı kolektif sorumluluk alınması gerektiğini belirten açıklamalar yapmıştır (Bağcı, 2001: 19-20). Bu dönemde ABD dış politikası; SSCB tehdidine karşı güçsüz olan devletlere ekonomik yardımlar ile destekleyerek komünizm tehdidine karşı etkin politikalarla şekillenmiştir.

ABD'nin başlattığı bu tutum Sovyet tehlikesi ile mücadelede yeni bir yöntem de oluşturmuştur. Truman Doktrini olarak anılan bu yaklaşım *Soğuk Savaş*'ın şekillenmesinde etkili olmuştur. İç savaşın yaşandığı Yunanistan, Sovyet yayılmasının etkisindeyken kaybedilmesi durumunda da Türkiye tehlikeye girebilirdi (Çorakçı, 1992: 54). Doktrinde geçen yardımlar Türkiye ve Yunanistan'dan başladı. Doktrinden sonra yapılan kongrede Yunanistan'a 300 milyon dolarlık yardım yapılırken Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım edilmesi kabul edilmiştir (Üçarol, 2000: 669).

ABD'nin Sovyet yayılcılığına karşı politik hamleleri Truman Doktrini ve Marshall Planı olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall tarafından 5 Haziran 1947'de yaptığı konuşma ile Marshall Planı'nın temeli atılmıştır. Marshall Planı'nda yardımlar için bir ülke belirtilmeyip tehlike altında olan bütün ülkeler ile kriz içinde olan Avrupa'nın bunun içinde olduğu açıklanmıştır. Plan, 12 Temmuz 1947 tarihinde Paris'te; İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, Hollanda, İsviçre, Türkiye, İrlanda, Yunanistan, Lüksemburg, Norveç, İzlanda, Avusturya, Danimarka ve İsveç'in katıldığı konferansta kimin ne kadar yardıma ihtiyacı olduğunun saptanması ile başlatılmıştır (Gürkaynak, 2004: 43-44). Avrupa'ya yapılan yardımlar üç yıl boyunca devam etmiştir.

Diğer yandan Avrupa ekonomisinin kısa sürede iyileştirilememesi, Batı devletleri ile ABD'nin birlikte hareket etmesine ve işbirliği yapmasına neden olmuştur. Bu işbirliği yeni bir ittifak oluşturmuştur. 1948 yılında BENELUX⁵ ülkeleri ile İngiltere ve Fransa arasında Brüksel Antlaşması ile askeri bir pakt olan BAB ve akabinde NATO kurulmuştur.

⁵ Belçika, Hollanda ve Lüksemburg.

3.3.4. Türkiye'nin NATO'ya Girişinde SSCB'nin Etkisi

10 Şubat 1945 tarihinde toplanan Yalta Konferansı'nda Sovyet lider Stalin, dost liderlerinden Montreux Anlaşması'nın değiştirilmesini resmen talep etmiştir (Esmer & Sander, 1996: 184). Stalin'e göre bu sözleşme ile Türkiye, S.S.C.B. için tehlike teşkil ettiği için antlaşmanın değiştirilmesi gerekmektedir. Stalin, Türkiye'den bazı doğu vilayetlerini ve Sovyet çıkarlarına aykırı bir statüde bulunduğu iddiası ile Boğazlardan üs verilmesini talep etmiştir. ABD ve İngiliz liderleri toprak talebine karşı çıkmışlar ve Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenlik hakkının çiğnenmemesi gerektiğini bildirmişlerdir (Erol, 2008: 398).

Moskova Konferansı'nda, SSCB ve İngiltere ikili bir görüşmede SSCB'ye, İngiltere'nin müttefiki olan Türkiye ile ilgili sorunları bildirmesini istemiştir. SSCB ise Türkiye ile ilgili olan başlıca iki problemini belirtmiştir. Birincisi, Türkiye'nin boğazlar üzerinde söz hakkının bulunması isteği ve Türkiye'nin boğazları kapatarak SSCB'ye karşı kullanabilmesi, ikincisi ise Gürcü ve Ermenilerin Türkiye'nin sınırları içerisinde yaşamasıydı (Örs, 2011: 59). Bunların bir yansıması olarak 1945 yılında SSCB, 1925 yılında Türkiye ile imzalamış oldukları saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşmasından çekildiklerini açıklamıştır. Türk büyükelçisini çağırarak antlaşmanın yenilenen şartlara uymadığını belirterek nota verilmiştir. SSCB antlaşmanın yenilenmesi için Kars ve Ardahan'ın kendisine verilmesi ve boğazlarda üs bulundurması taleplerinde bulunmuştur (Çorakçı, 1992: 46). İkinci bir nota ile de Türkiye'nin Trakya sınırlarında Bulgaristan ve Yunanistan lehine düzeltmeler yapmasını istemiştir. Türkiye ise bu talepleri reddederken, o dönemde İngiltere'nin yardımlarını kesmesiyle zor durumda kalmıştır (Burçak, 1990: 211). Türkiye'ye, boğaz geçişlerinde müttefik ülkelerin gemilerine geçiş izni vermezken, mihver ülkelerin gemilerine açık tutması ve SSCB'nin boğazların durumunun düzeltilmesinin talep edildiği beş maddelik bir nota daha verilmiştir. Bu notaya göre SSCB'nin Türkiye'den istedikleri (Erkin, 1968: 237):

- Boğazların bütün memleketlere mensup ticaret gemilerine açık tutulması,
- Boğazların, her zaman, Karadeniz Devletlerinin harp gemilerine açık tutulması,

- Özellikle öngörülen haller dışında, Karadeniz'e sahili bulunmayan devletlerin harp gemilerine Boğazlardan geçişin men'i,
- Boğazlardan geçiş rejiminin tayini yetkisinin münhasıran Türkiye ve Karadeniz devletlerine ait olduğunun kabulü,
- Boğazların Karadeniz Devletlerine düşmanca gayelerle kullanılmasına mâni olmak için Türkiye ile S.S.C.B. arasında ortak savunmanın düzenlenmesidir.

Bu notalar ile Batılı ülkeler ve ABD, yayılan SSCB tehlikesinden daha fazla endişelenerek Türkiye'nin jeopolitik önemini anlamaya başlamış ve ABD ile İngiltere SSCB'ye karşı bu taleplerin kabul edilemez olduğuna dair nota göndermişlerdir (Arcayürek, 1987: 181). Boğazların uluslararası sular haline getirilmesi ve geçiş serbestisi uygulanmasını düşünen Truman, SSCB'nin bu tutumu karşısında fikrini değiştirerek Türk egemenliğine bağlı olması gerektiğini dile getirmeye başlamıştır. Türkiye ve İngiltere ise ABD'den SSCB'nin bu girişiminin engellenmesi için faaliyetlerde bulunmasını istemiştir (Oran, 2002: 523). ABD için SSCB'nin bu ısrarcı tutumunun amacı, SSCB'nin Batı Avrupa'ya doğru ilerlemek istemesi olarak görülmüştür. ABD için Türkiye'nin olası bir işgali durumunda Ortadoğu'yu korumanın imkânı kalmazken Avrupa, ekonomik açıdan da zor durumda kalabilirdi (Armaoğlu, 1989: 519).

Karşılıklı notaların gönderildiği bu dönemde Türkiye NATO'ya daha çok yaklaşmıştır. Türkiye'nin Batıya karşı ilgisinin nedenleri ise (Erhan & Oran, 2001: 545):

- Türkiye, SSCB'nin isteklerinden dolayı kendisini güvende hissetmemekteydi. Türkiye, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin oluşturduğu güvenlik şemsiyesi içinde yer alarak bu durumu ortadan kaldırmak istemekteydi.
- Türkiye'de hem iktidar hem de muhalefet NATO'ya üye olmayı, Cumhuriyetin ilanından beri izlenen Batıya dönük dış politikanın bir gereği olarak değerlendirmekteydi.
- Türkiye'de NATO'nun dışında kalınması halinde, ABD'den alınan askeri ve ekonomik yardımların azalacağından endişe duyulmaktaydı.

- Kapitalist yaşam tarzı tüm ülkede etkisini göstermeye başlamıştı. Türk kamuoyu NATO'ya katılmanın gerekliliğine ve Türkiye'de demokrasinin ancak bu şekilde yerleşebileceğine inanmaktaydı.

Dolayısıyla Stalin'in toprak ve üs istekleri Türkiye'nin SSCB'ye duyduğu güveni sarsıp ABD ve İngiltere ile yakınlaşmasına sebep olurken, ABD'nin de Türkiye'nin önemini fark etmesine ve NATO üyeliğinin hızlanmasına sebep olmuştur (Burçak, 1990: 212). Bunların yanı sıra Türkiye'nin NATO'ya girmek istemesinin diğer sebepleri ise öncelikle ABD'den ve diğer Batı Avrupalı ülkelere ekonomik yardım almak, Türkiye'nin kuruluşundan beri uyguladığı Batılılaşma politikasına devam etmektir (Gözen, 2006: 207).

3.3.5. NATO'nun Türkiye Açısından Önemi, Etkisi ve Sonuçları

ABD ve Batılı ülkelerin, yayılcı politika izleyen SSCB tehlikesine karşı kendilerini savunmak ve bölgelerinin güvenliğini sağlamak için cephe oluşturmaları gerekliliğinden ortaya çıkan NATO'nun askeri ittifakından, Türkiye'de yararlanmak için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye, SSCB tarafından gönderilen notalarla bölgede mutlak bir şekilde tehdit edildiğini açıklamıştır.

ABD; Türkiye'nin NATO için stratejik bir müttefik olabileceğini savunurken diğer NATO üyesi devletler (Danimarka, Norveç ve BENELUX) Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini istememişlerdir. Bu ülkeler Türkiye'nin siyasi yapısının Avrupa'dan farklı olduğunu düşünmekteydiler. Siyasi, dini ve kültürel özelliklerinin Batılı demokratik normlardan ve modernleşmeden uzak olduğu düşüncesindeydiler. Aynı zamanda diğer NATO üyesi devletler, SSCB'in tepkisinden çekindikleri için Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını erteletmişlerdir. Türkiye ise bu gibi nedenlerden dolayı NATO'ya katılmadığı için hoşnutsuzluk içindeydi.

1950 yılına gelindiğinde, Kuzey Kore ve Güney Kore arasında yaşanan savaş ile SSCB'nin sadece politik ya da siyasi değil askeri bir tehdit olduğu fikri de oluşmaya başlamıştır. 25 Haziran 1950 tarihinde, SSCB'nin desteklediği Kuzey Kore, Güney Kore'ye saldırmıştır. ABD ise buna karşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ile

Güney Kore'ye gönderilmek üzere NATO üyesi devletlerin askerlerinden oluşan bir birlik oluşturmuştur (Armaoğlu, 1989: 454-455). Bu durum NATO'nun ilk uluslararası faaliyetidir. Türkiye ise Birleşmiş Milletler Komutanlığı için 4500 kişilik bir kuvvet hazırlayarak cepheye göndermiştir. ABD'den sonra Güney Kore'ye ilk askeri birlik gönderen Türkiye'nin bu cephede üstün başarısı sonrasında ABD, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini desteklemeye başlayarak Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya alınmasını diğer üye devletlere sunmuştur.

ABD'nin Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemesinin altında sadece Kore Savaşı'na asker göndermesi yatmamaktır. Ayrıca Doğu Bloğunun hızla silahlanmaya başlamasıyla Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı muhtemel saldırılara karşı alternatifsiz bir askeri üs olabileceği konusundaki görüşlerin artması sebebiyle Türkiye'nin NATO'ya alınması kararı, 1951 Mayıs ayında ABD Milli Güvenlik Konseyi'nde kabul edilmiştir.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğinin sağlanması için öncelikle NATO'nun sınırlarını düzenleyen altıncı maddesinin değiştirilmesi gerekiyordu. 22 Ekim 1951 günü Londra'da Türkiye ve Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Anlaşmasına katılmasına ilişkin protokol imzalanmıştır. Bu protokolün NATO üyesi bütün devletler tarafından imzalanmasıyla, yürürlüğe girmiştir (Çelik, 1969: 158).

NATO üyeliği sonrasında Türkiye'nin modernleşmesini mümkün kılacak Batı yardımını ve borç para akışını garantilediği düşünülmüş; duygusal açıdan ise NATO'ya girilerek, Türkiye'nin artık Batılı bir devlet olduğunun ve Batılı ülkeler tarafından eşit koşullarda kabul gördüğünün bir işareti olarak algılanmıştır (Zürcher, 2008: 342).

Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya alınmalarının altında yatan güç ABD ve NATO üyesi devletlerin SSCB korkusudur. SSCB'nin komünizm tehdidinin güçlenmesi sonrası ABD ve NATO üyesi devletlerin stratejik ihtiyaçlarına dayalı olarak bu karar alınmıştır. Şayet Yunanistan ve Türkiye NATO'ya dâhil edilmemiş olsaydı, SSCB'nin nüfuz alanına girebilme ihtimalleri bulunmaktaydı. Yunanistan ve Türkiye'nin SSCB etkisi altına girmesi halinde iki ülkenin jeopolitik ve jeostratejik avantajlarından yararlanarak ABD ve NATO üyesi devletlere karşı kullanabilme tehdidi söz konusu olacaktır.

Türkiye - NATO ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler nedeniyle Türkiye'nin Batı eksenli politika uygulamasına neden olmuştur. Özellikle ABD üyeliğe destek vermek suretiyle, sonraki dönemlerde uygulanacak politikalarda da belirleyici olacaktır (Erdogdu, 2004: 190).

1952-1960 yıllarında NATO ile ilişkiler Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ABD ordusu şeklinde yapılanmasıyla, kurulan üsler ile sorunsuz devam ederken, SSCB Türkiye'nin üyeliğinden rahatsız olup Mısır ve Suriye gibi ülkelerle yakınlaşmaya başlamıştır (Erhan, 2006: 142). Türkiye'nin Suriye'ye tehdit olduğu gerekçesiyle Irak ve Suriye'ye askeri ve ekonomik yardımlarda bulunmuştur (Saray, 2000: 146-147).

1960 yılından sonra yaşanan Kıbrıs Sorununda Batının Türkiye'ye destek olmamasından ötürü Türkiye kamuoyunda NATO üyeliği tartışılır hale gelmiştir. Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs Sorunu devam ederken ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması nedeniyle NATO ile ilişkiler gerilmiştir. 1980'li yıllar Türkiye'nin dış politikada daha serbest hareket ettiği ve çok yönlü politikalar izlediği yıllar olmuştur. Bu dönemde Türkiye dış politikada yeni arayışlara girmiş ve NATO üyeliği ile sarsılan SSCB ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini yeniden iyileştirme yoluna gitmiştir.

Türkiye'nin NATO ile 50 yıllık ilişkileri incelendiğinde; Türkiye'nin NATO'ya kabulü sonrasında Batılı devletler tarafından eşit koşullarda kabul gördüğü algısı yıkılmış ve Batı'nın bölgedeki çıkarları doğrultusunda NATO'ya dâhil edildiği anlaşılmıştır. Türkiye, NATO'ya dâhil olduktan sonra tam bağımsız ve milli egemenlik ilkelerini göz ardı ederek, genel olarak ABD ve NATO üyesi devletlerin uyguladıkları politikalara paralel politikalar izlemiştir. Dış politikada öncelik Türkiye'nin bölgedeki çıkarları olmaktan çıkmış ve ABD'nin çıkarları öncelik kazanmıştır. Böylece Türkiye iç ve dış politikalarda yaşanacak olan sorunları kendi çıkarları adına çözüme kavuşturabilme kabiliyetini ve gücünü zayıflatmıştır. *Soğuk Savaş* döneminde Türkiye'nin bu kabiliyetini kaybetmesiyle askerî, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar başlamış, etnik ve ideolojik çatışmalar ülkede kargaşa ortamına yol açmıştır. İç işlerinde yaşanan bu durum, Türkiye'nin güvenliğine doğrudan tehdit olarak görülmüştür. Bu yüzden

Türkiye *Soğuk Savaş*'ın sonlarına doğru ortaya çıkan yeni tehditler ile birlikte yeni güvenlik politikası arayışlarına girmiştir.

3.4. DİĞER EKONOMİK ÖRGÜTLER İLE TÜRKİYE’NİN İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİĞE ETKİSİ

XX. yüzyılda meydana gelen savaşlar, ülkelerin özellikle ekonomik yapılarını sarsmış, güvenlik uygulamalarında değişikliğe gitmelerine sebep olmuştur. Bu olumsuzlukların giderilmesi, ekonominin güçlenmesi ve bunların tekrar yaşanmaması için gerek askeri ve gerekse ekonomik açıdan, bölgesel düzeyde uluslararası örgütler kurulmuştur. Türkiye bulunduğu coğrafyanın ekonomik ve askeri önemi dolayısıyla bu kuruluşlara üye olmuştur. Türkiye'nin *Soğuk Savaş* döneminde yer aldığı diğer örgütler izleyen başlıklar altında incelenecektir.

3.4.1. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı: Kuruluşu, Yapısı ve Amaçları

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) 1975 yılında 54 ülkeyi içine alan geniş kapsamlı bir güvenlik kuruluşu olarak kurulmakla beraber aynı zamanda ekonomik ve sosyal boyutları olan bir örgüttür. *Soğuk Savaş* döneminin ortalarında kurulan AGİT'in esas amacı Avrupa'da güvenliğin sağlanması için bir uzlaşma diplomasisi oluşturmaktır.

Güvenlik konusunda AGİT, kuvvet kullanmadan ve iç işlerine karışmadan sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmesi için işbirliği yöntemlerini önermekte ve kullanmaktadır (Gündüz, 1999: 672). Dolayısıyla AGİT, geniş çaplı bir güvenlik politikasına sahip olup sorunlara askeri çözüm aramamaktadır. AGİT için önemli olan konular; Avrupa güvenliğinin sağlanması, demokratikleşme hareketleri ve ekonomik girişimlerdir. AGİT, *Soğuk Savaş* döneminde kurulmakla birlikte sonrasında bölgenin önemli örgütlerinden biri olmuştur (Kasım, 2006: 309). Bu örgüt sadece güvenlikle ilgili olmayıp insan hakları ve ekonomi konularında da etkilidir.

AGİT'in temel görevi; ülkeler arası çatışmaların önlenmesi ile ilgilidir. Bu yüzden AGİT, çatışmaların önlenmesi, sonrasında da atılması için diplomasi araçlarını kullanmaktadır (Kasım, 2006: 309). Bu yüzden AGİT; Doğu ve Batı blokları arasındaki

anlaşmazlıkları çözmek için kullandığı yöntemlerle diğer oluşumlardan farklılaşmaktadır. AGİT'in sorunları çözmek için kullandığı yöntem; bloklar arasında diyaloglarla oluşan bir müzakere forumudur.

ABD ve SSCB'nin 1970'li yıllara kadar nükleer silahlara dayalı rekabet anlayışıyla sürdürdükleri gerilim politikaları karşısında diğer ülkeler bu gerilim politikalarından karşı taraf yerine kendilerinin de zarar göreceklarını anlayınca *Soğuk Savaş* yumuşama dönemine girmiştir. Avrupa'nın Doğu bloğuna yapmış olduğu karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimleri önerisinin kabul edilmesiyle ve 1973 yılındaki görüşmelerin ardından Helsinki Nihai Senedi'nin 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada tarafından 1975 yılında imzalanmasıyla, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) sürecine girilmiştir. Helsinki Nihai Senedi'nde güvenlik ile birlikte askeri, insani ve ekonomik yönler birlikte kabul edilmiştir.

Soğuk Savaş döneminde askeri ve siyasi boyutu öne çıkarılmış olsa da SSCB'nin dağılmasıyla kuruluş amacını tamamlayan AGİK, yeni amaçlar için düzenlemeler ve eklemeler yapılarak yoluna devam etmiştir. Buna göre; demokratikleşme ve insan haklarının izlenmesi gibi işlevlerine ilaveten, çatışmaların önlenmesi, erken uyarı, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon konularını ekleyerek diğer örgütlerden farklılığını ortaya koymuştur. 1990 Paris Şartı ile yeniden kurumsallaşmaya karar verip, 1992 Helsinki Zirvesi'nde kurum ve yapısını oluşturduktan sonra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ismini alarak 10 Emir (Decalogue) olarak da anılan AGİT'in temel prensiplerini belirlemiştir. Bunlar sırasıyla (Karabulut, 2011: 72-73):

- Devletlerin egemen eşitliği,
- Kuvvet kullanma ya da tehdidinden kaçınılması,
- Sınırların dokunulmazlığı,
- Toprak bütünlüklerine saygı,
- Anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi,
- İçişlerine müdahale etmeme,

- İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygı,
- Halkların self-determinasyon haklarının tanınması,
- Devletlerarasında işbirliği,
- Uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesi'dir.

54 ülkede faaliyet gösteren AGİT'in amacı coğrafyasında güvenlik alanı oluşturarak, kapsamlı ve işbirliğine dayalı güvenlik ile güvenliğin bölünmezliği ilkelerine dayalı olarak hareket edilmesini sağlamaktır (<www.mfa.gov.tr>, 07.11.2017).

Yukarıdaki ilkelere göre hareket eden AGİT'in organları ise şunlardır:

Bakanlar Konseyi; AGİT'in en önemli karar alma organıdır. Üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşur ve yılda en az bir defa toplanmaktadır. AGİT'in amaçlarına uygun hareket etmesi için denetim yapmaktadır (Şahin, 1998: 99).

Daimî Konsey; AGİT uygulama alanındaki uygulamaları görüşmek ve kararlar almak için haftalık toplantılar yapmaktadır (Kasım, 2006: 318).

Yüksek Konsey; Bakanlar Konseyi toplantılarında görüşülen konularda önerilerde bulunmaktadır. Yüksek Konsey yılda iki defa toplanırken Yüksek Konsey Ekonomik Forum olarak da yılda bir defa toplanmaktadır.

Güvenlik İşbirliği Forumu; Üyelerin temsilcileri haftalık olarak silahsızlanma, güvenlik önlemleri gibi konularda görüşme yapmak için Viyana'da toplantı düzenlenmektedirler (Kasım, 2006: 319).

3.4.1.1. Türkiye'nin AGİT'e Girişi ve AGİT'in Önemi

Türkiye, geniş bir coğrafyada Avrupa örgütleri arasında en kapsamlısı olan AGİT'e kuruluşundan beri önem verdiğini örgüte kurucu üye olarak katılmasıyla kanıtlamıştır. Türkiye, AGİT'in müzakere yoluyla Avrupa'nın güvenlik sorunlarını çözüme kavuşturabileceğine inanmaktadır. *Soğuk Savaş* döneminde AGİT birimleri Doğu ve Batı Bloklarıyla düzenli diyalog kurarak siyasal etkileşim içindedir. Avrupa ve üye

devletlerin potansiyel ve mevcut güvenlik durumları AGİT'in gündeminde yer alarak çözüme kavuşturulması için çalışmalar gerçekleştirmektedir. AGİT'in bu işlevi, Türkiye'ye göre sorunlarının AGİT'e üye olunarak çatışmasız çözülmesi açısından çok önemli bir adımdır.

Türkiye'nin AGİT'e üye olmasının altında yatan bir sebep ise Türkiye; jeopolitik konumu nedeniyle her zaman Avrupa'daki sorunları yakından izlemiş ve çözüme kavuşturulmasını istemiştir. Avrupa'da ekonomik ya da güvenlik ile ilgili yaşanan sorunlar çözüme kavuşturulmaz ise, Avrupa'nın komşusu olan Türkiye'ye bu sorunların sıçrayarak bir tehdit unsuru oluşturabilmesi mümkündür. Aynı zamanda konvansiyonel kuvvetler arasında büyük oranda diyalogun gerçekleştirmesiyle Batı ve Doğu Blokları arasında yaşanan çatışmaların diyalog yoluyla en aza indirilmesi amaçlamaktaydı.

AGİT önderliğinde düzenlenen "Avrupa'da Silahsızlanma ve Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Konferansı" sonrasında "Stockholm Deklarasyonu" yayınlanmıştır. Stockholm Deklarasyonu'na göre; güvenliğin sağlanması için üye devletlerin olası bir büyük çaptaki askeri saldırılarını diğer üye devletlere bildirme zorunluluğu getirilmiştir. Bu zorunluluk ile taraf devletlerin askeri hareketliliği yanlış anlamasından kaynaklanabilecek sorunların önüne geçmek planlanırken aslında gerçekleşebilecek olası bir savaşın önlenmesini de amaçlanmaktadır. Bu yüzden Türkiye AGİT'in kapsamlı güvenlik anlayışı çerçevesinde kendi güvenliğini de sağlamıştır.

3.4.2. Ekonomik İşbirliği Örgütü: Kuruluşu, Yapısı ve Amaçları

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla devletler dünya ekonomisinde yer bulabilmek için çeşitli bölgesel örgütler kurma yoluna gitmişlerdir. Bölgesel ekonomik örgütler ile piyasa ekonomisini güçlendirmenin yanı sıra ülkelerin siyasi ve toplumsal yapıları da güçlendirilmek istenmektedir. Kurucu üyelerini Türkiye, İran ve Pakistan'ın oluşturduğu bu teşkilatın amacı, üye ülkelerin kalkınmalarına destek olmak, teşkilat bünyesindeki ülkelerde ticareti serbestleştirmek ve bölge ülkelerinin küresel pazarda yer kazanmasını sağlamaktır. Güvenliği destekleyecek şekilde ekonomik işbirliği öne çıkarılmaktadır.

1985 yılında Kalkınma için Bölgesel İşbirliği teşkilatının devamı olarak kurulmuştur. Merkezi Tahran olup teşkilatı üyeler arasında iktisadi, ticari, tarımsal, bilimsel ve endüstri faaliyetlerini kapsamak üzere dört komite kurulmuştur. 1988'den sonra İslam dünyasının ve üçüncü dünya ülkelerinin de ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmeye başlayarak Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Afganistan, Özbekistan, Tacikistan'ın da katılımıyla üye sayısı artmıştır. Teşkilat, dışişleri bakanları düzeyinde toplanmakla birlikte bakan düzeyinde ulaştırma, ticaret, enerji ve tarım konularında toplantılar düzenlemektedir.

Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün yapısı şu şekildedir (<www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-_eit_.tr.mfa>, E.T. 12.12.2017):

Bakanlar Konseyi; üye ülkelerinin dışişleri bakanlarından oluşmakta ve yılda bir kez toplanmaktadır. Teşkilatın politikalarını onaylamak, raporları kontrol etmek, gerekli üyeleri atamak başlıca görevleridir.

Daimî Temsilciler Konseyi; üye devletlerin büyükelçilerinden oluşur ve Bakanlar Konseyi'nin belirlediği sıklıkta toplantılar düzenlemektedir. Bakanlar Konseyi'nin faaliyetlerini yürütmek, bunlarla ilgili raporlar sunmak ve tavsiyelerde bulunmak görevlerinden bazılarıdır.

Bölgesel Planlama Konseyi; üye devletlerin planlama örgütlerinin başkanları ya da bakanlıklar ya da müsteşarlardan oluşmaktadır. Bakanlar Konseyi'nin yıllık toplantısı öncesi yılda en az bir defa toplanarak teşkilatın program ve projelerini kontrol etmektedir.

Sekretarya; teşkilatın yetkili organları tarafından gerekli görülen raporları, planları hazırlamakta ve bunların uygulanmasını kontrol etmektedir.

Bölgesel ve Uzman Kuruluşlar; gerekli görülen alanlarda teşkilatlanmak için bunlar kurulur. Bazıları, Ticaret ve Sanayi Odası, Ticaret ve Kalkınma Bankası, Kültür Enstitüsü, Eğitim Enstitüsü'nden oluşmaktadır.

İşbirliği Alanları ve İlgili Direktörlükler; üyeler arasında çeşitli sektörlerde işbirliği çalışmalarında bulunurlar. Bu çalışmalardan bazıları; Ticaret ve Yatırım, Maden ve Çevre, İnsan Kaynakları ve Ulaştırma ve Haberleşme başlıklı çalışmalardır.

3.4.2.1. Türkiye'nin Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne Girişi

İçinde yer aldığı coğrafyanın bir sonucu olarak Türkiye hem Batı hem de Doğu ülkeleriyle işbirliği yapma imkânı bulmuştur. Bazı teşkilatlarla Batıya yönelirken bazılarıyla da Doğudaki varlığını sürdürmüştür. Küreselleşen dünya ekonomisinde, konumu ile yer edinmek isteyen Türkiye, bu teşkilatta aktif olarak yer almıştır.

Teşkilat'ın açıklanan hedefleri ise üye ülkelerin ve Türkiye'nin Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne giriş sebepleri olarak sıralanabilir. Bunlar (Karluk, 2002: 29-32):

- Üye ülkelerin sürdürülebilir ekonomik kalkınması,
- Ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve bölge içi ticaretin teşvik edilmesi,
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bölgesinin artan dünya ticaretinde daha fazla rol alması,
- Üye ülkelerin birbirleriyle ve dünya ile bağlantısını sağlayan ulaştırma altyapısının geliştirilmesi,
- Ekonomik serbestleşme ve özelleştirme,
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bölgesinin kaynaklarının harekete geçirilmesi ve bu bölgenin tarım ve sanayi potansiyelinin etkin kullanımı,
- Uyuşturucu ticaretinin önlenmesi, ekoloji ve çevrenin korunması ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bölgesindeki halklar arasında tarihi ve kültürel bağların güçlendirilmesi,
- Bölgesel ve uluslararası örgütlerle karşılıklı yararlı işbirliğinin tesis edilmesidir.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı; Türkiye, Pakistan ve İran ile birlikte kurulmuş üçlü ticari ve ekonomik ilişkilere dayalı bir örgüt olsa da aslında kurulan işbirlikleri ile küresel rekabet güçlerini artırmak istemişlerdir. Türkiye, Pakistan ve İran'ın, ABD'ye daha az bağımlı bir dış ticaret stratejisi olarak geliştirmiş olduğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ile ekonomik kalkınma ve refah düzeylerini artırmayı hedeflemişlerdir.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın işbirliği sayesinde Türkiye; Orta Asya Cumhuriyetleri ve Güney Asya ülkeleriyle bir araya gelerek işbirliğini sadece ekonomik alanla sınırlı tutmayarak sosyal, kültürel ve siyasi alanlara kadar genişletmiştir. Türkiye'nin teşkilat içindeki önemi coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Üyelikteki diğer ülkelerin mallarının Avrupa ile buluşması Türkiye üzerinden sağlanmaktadır. Türkiye'nin stratejik konumu, ekonomide etkili olmuş ve bu durum Türkiye'nin ticaret hacmini uluslararası piyasalarda artırmıştır. Türkiye için ekonomik güvenliğe katkı sağlayan bu örgütte yer almasının çeşitli avantajları söz konusudur.

3.4.3. Türkiye'nin Üyesi Olduğu Birleşmiş Milletler'in Yapısı ve Amaçları

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını önleyememiş olan Milletler Cemiyeti'nin devamı niteliğinde ve uluslararası barış ve güvenliği sağlayabilecek uluslararası bir örgüte ihtiyaç duyulmuştur. Yaşanan savaşlar ve ekonomik bunalımlar gerekçe gösterilerek mevcut bölgesel örgütlenmelerin hiçbirinin uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında yeterli otoriteye sahip olmaması nedeniyle, ülkeler kolektif işbirliği yapma ihtiyacıyla bireysel politikalar terk edilerek bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla askeri, siyasi ve ekonomik konularda işbirliği arayışına girmişlerdir.

Birleşmiş Milletler sisteminin mimarları, tasarladıkları güvenlik sistemi ile barışın tüm dünya ülkelerinde yaygınlaşması için başta ulus devletlerin güvenliği üzerine odaklanmışlardır. Uluslararası alanda barışın sağlanması için otoriteye olan ihtiyacı karşılamak üzere 4 Ekim 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) kurulmuştur. BM Antlaşması'nı kabul eden 192 devlet Güvenlik Konseyi kararlarına uyacağını beyan ederek oluşturulan siyasi otoriteyi kabul etmişlerdir.

BM'in amacı; BM Antlaşmasının 1. maddesinde belirtilerek uluslararası barışı ve güveni sağlamak olarak tanımlanmıştır. Bu amaç gerçekleştirilirken ülkelerin eşit haklara sahip olduğu ve hiçbir dil, din, ırk ayrımı yapılmayacağı belirtilmiştir. BM Antlaşması'nda kabul edildiği üzere, barış ortamı ve güvenliğin bozulması üzerine önce sorun saptanacak ve geçici uygulamalar için karar verilecektir. Bu uygulamalar arasında 41. maddede sivil, 42. maddede askeri tedbirler olabileceği tanımlanmıştır.

BM Antlaşmasına göre BM teşkilatı şu birimlerden oluşmaktadır:

Genel Kurul; Örgütün temel görüşme, karar alma birimidir. Diğer birimlerin üyelerini atar, BM bütçesini hazırlar, olası güvenlik uygulamalarını görüşür ve önerilerde bulunur.

Güvenlik Konseyi; uluslararası güvenlik ve barışın sağlanmasından sorumlu organdır. Konseyin beş daimî üyesi, on geçici üyesi iki yıl için seçilmektedir. Daimî üyelerinin veto hakkı bulunmaktadır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey; sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması için çalışmalar yaparak önerilerde bulunmaktadır.

Genel Sekreterlik; BM uygulamalarını kamuoyuna duyurmakta ve çalışmalarını hakkında bilgi vermektedir. Genel Sekreterlik bütün ülkelerin görüşlerini temsil edecek bir uzlaştırma amacı taşımaktadır.

Vesayet Konseyi; yönetim sistemi gelişmemiş olan ülkelerin yönetilmesine destek olmaktadır. Bu bölgelerde yaşayan insanların refahlarının artırılması için çalışmalar yapmaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı; BM adaletinden sorumlu organdır. Uyuşmazlıkların hukuk kuralları ile çözümlenmesini sağlamaktadır (Karlık, 2002: 117-122).

Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu güç mücadelesi barış ortamının sağlanmasını zorlaştırmıştır. Batı Bloğu ve Doğu Bloğu arasında yaşanan nükleer silahlarda rekabet giderek tüm dünyayı tehlike altına almıştır. İki blok arasında gerçekleşen dehşet politikalarında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi dengeleyici bir unsur olmuştur.

Soğuk Savaş döneminin yumuşamaya girmesiyle barışın kalıcılığını sağlamak için savunma ve silahlanmaya ayrılan büyük bütçelerin kalkınma, sağlık, eğitim ve çevre gibi alanlara kaydırılarak uluslararası toplumda barışın yerleşmesi sağlanmıştır. *Soğuk Savaş* döneminin sona ermesiyle BM uluslararası yoksulluk, açlık, hastalık ve afetlerle mücadele etmektedir. Günümüzde halen Türkiye de dünyada eşitliğin sağlanması, barışın inşası ve bu nitelikteki ülkelerin dünyada yer edinmeleri için BM çatısı altında faaliyet göstermektedir.

3.4.3.1. Türkiye'nin BM'ye Giriş Sebepleri ve Önemi

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye tarafsızlık politikası uygulamıştır. Yeni kurulmuş bir devlet olarak Türkiye daha Birinci Dünya Savaşı'nın izlerini silemezken İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Türkiye'yi siyasal ve ekonomik bir buhran içine sürüklemiştir. Türkiye'nin bu dönemde devletler üzerinde az ya da çok bir otorite tesis etmek gibi bir yaptırım gücü söz konusu olmamıştır.

Türkiye, kargaşa ortamına dönen dünyada barışın inşasının ancak uluslararası işbirliği ile gerçekleşeceğine inandığı için BM'ye katılmıştır. Aynı zamanda hemen her devletin temsilcisinin bulunduğu tek uluslararası örgüt olan BM'de, dönemin siyasal mücadelelerini takip etmek için de BM'ye katılmıştır.

Türkiye dünyada eşitliğin sağlanması, barışın inşası ve bu düşüncedeki ülkelerin dünyada yer edinmeleri için BM bünyesinde faaliyet gösteren bağlı kuruluşlarda da faaliyet göstermiştir. Faaliyet gösterdiği alanlarda az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere BM üyeliğinin gerekliliğini aktarma imkânı bularak uluslararası platformda daha çok tanınmıştır.

3.4.4. Avrupa Konseyi: Amaçları ve Türkiye Açısından Önemi

Avrupa Konseyi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da bir bütünlük sağlanması amacıyla başlatılan görüşmelerin sonucu oluşmuş bir örgüttür. ABD öncülüğünde 5 Mart 1949 tarihinde Londra Antlaşması ile kurulan Avrupa Konseyi'nin amacı, askeri ya da güvenlik kaygıları olmaksızın Avrupa'nın ortak bir siyasi değerler bloğu olarak

öne çıkması için liberalizm, insan hakları ve özgürlükleri savunmak üzere bir araya gelen özel bir örgüttür. Bu idealler için bir araya gelen Avrupa Konseyi bugünkü bütünleşmiş Avrupa'yı meydana getirmiştir. Avrupa Konseyi'nin amacı, Avrupa'da yaşayan vatandaşlarının refahını temel değerler olan demokrasiye, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygıyı sağlayarak güvence altına almaktır.

Avrupa Konseyi; ABD önderliğinde SSCB tehdidine karşı oluşturulmuş bir birliktir. SSCB'nin komünizm, diktatörlük gibi benimsedikleri karşısında liberalizm ve demokrasi gibi temel değerleri öne çıkararak, SSCB geleneğine tepki olarak oluşturulmuştur. Avrupa'nın en önemli kurumu olan Avrupa Konseyi'ne Türkiye kuruluşundan üç ay sonra katılarak kurucu üyelerinden biri olmuştur.

Avrupa Konseyi'nin teşkilat yapısı şu birimlerden oluşmaktadır (Karluk, 2002: 381):

Genel Sekreter; Avrupa Konseyine başkanlık yaparak temsil etmektedir. Parlamenter Asamblesi; üye ülkelerin parlamenterlerinden oluşmaktadır. İnsan Hakları Komiseri ve Avrupa İnsan Hakları Hâkimlerini seçmektedir. İnsan hakları Komiseri; insan hakları ihlallerini denetlemektedir. Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi; demokratik öz yönetimleri güçlendirmekten sorumludur. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı; sivil toplumu temsil ederek katılımcı demokrasiyi yaygınlaştırmaya çalışmaktadır.

ABD, SSCB'nin Avrupa'da etki sahasını genişletme ihtimalinden çekindiği için Avrupa ülkelerine sağladığı maddi desteği hem SSCB'yi çevrelemek için kullanmış hem de Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin düzeltilmesini sağlamıştır.

Türkiye; Avrupa'nın inşasını konu edinen Truman ve Marshall yardımlarından yararlanmıştır. SSCB'nin Türkiye'den talepleri sadece Türkiye tarafından bir tehdit olarak görülmemiş aynı zamanda ABD ve Avrupa için de tehdit olarak algılanmıştır. SSCB'nin toprak talepleri gerçekleştiğinde komünizmin Türkiye üzerinden Avrupa'ya yayılacağı kanaati oluşmuştur. Bu sebeple Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne üyeliği liberal Batılı ülkelerce desteklenmiştir.

Savaşın sona ermesinden itibaren İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı gibi sorunlara çözüm aramak için kurulan Avrupa Komisyonu da Türkiye'nin üyeliği için gerekli desteği vermiştir.

3.4.4.1. Avrupa Konseyi'nin Türkiye Açısından Önemi, Etkisi ve Sonuçları

Avrupa Konseyi öncelik olarak Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda sonra katıldığı ilk geniş çaplı örgüttür. Türkiye'nin üyeliği kuruluşundan üç ay sonra, Yunanistan ve İzlanda ile birlikte gerçekleşmiştir. Avrupa Komisyonu savaş sonrası Avrupa'nın yeniden toparlanması için çalışmalarda bulunmuş Türkiye ise bu faaliyetlere destek vermiştir.

12 Eylül 1980'de Türkiye'de yaşanan askeri darbe sonrası Avrupa Komisyonu, üyeliği askıya alınan Türkiye'yi izlemeye almış, demokrasi ve insan hakları konularında çeşitli önerilerde bulunmuştur. 1986 yılında Türkiye'nin demokrasi, insan hakları ve hukuk konularında yeterli olduğunu görüp yakından izlemeyi sonlandırmıştır. 1990'lı yıllardan sonra Türkiye'nin demokrasi karnesinin gelişim göstermesiyle, Avrupa Komisyonu ile ilişkileri artarak devam etmiştir.

Türkiye'de insan hakları ve demokrasi adına gerçekleştirilen anayasa değişikliği, medeni ve ceza kanunundaki değişiklikler, ölüm cezasının kaldırılması, işkenceyle mücadele, düşünce ile ifade özgürlüğü, yargının işleyişi, sivil-asker ilişkileri, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ve yoksullukla mücadele gibi alanlarda gerçekleştirilen ilerlemeler Türkiye'nin Avrupa Komisyonu'ndaki konumunu daha güçlendirmiştir.

3.4.5. İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı: Yapısı ve Amaçları

1947 ve 1960 yılları arasında ABD tarafından uygulanan Marshall Planı ile ekonomisi desteklenen Avrupa'nın ekonomik işbirliği ve kalkınması için kurulmuş olan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü işlevini tamamlamıştır. 14 Aralık 1960 tarihinde Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü yerine daha kapsamlı bir görev tanımı olan İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) kurulmuştur.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu yirmi kurucu üyeden oluşan OECD; BM'nin uluslararası barışı ve güvenliği sağlaması için ekonominin ve refah düzeyinin yükseltilmesi gerektiği göz önünde bulundurularak OECD'nin amaçları konvansiyonun ilk maddesinde yer almıştır. Bu amaçlar:

- a) Mali istikrarı koruyarak, en yüksek sürdürülebilir ekonomik büyümeyi ve istihdamı sağlayacak, üye ülkelerde hayat standardını yükseltecek ve böylece dünya ekonomisinin gelişmesine,
- b) Üye olan veya olmayan ülkelerde sağlıklı ekonomik kalkınmaya,
- c) Uluslararası yükümlülüklerle uygun olarak çok taraflı dünya ticaretinin büyümesine ayırım yapmadan katkıda bulunacak politikalar geliştirmek olarak belirtilmektedir.

OECD'nin teşkilat yapısı şu birimlerden oluşmaktadır; Konsey; OECD'nin karar alma organıdır. Üye ülkelerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Komiteler; üye ülkelerin ve davet ettikleri üye olmayan ülkelerin katılımıyla gerçekleştirilen tartışma ve uygulama birimidir. Sekreteryaya; konsey tarafından alınan kararların uygulamasını sağlamaktadır (<<http://www.oecd.org/about/whodoeswhat/>>, E.T. 03.12.2017).

Türkiye kuruluş amaçları doğrultusunda dolaylı olarak güvenlikle ilişkili ancak ekonomik anlamda getirileri olduğu için uluslararası bir ekonomik örgüt olan OECD'ye katılmıştır. *Soğuk Savaş* döneminde ABD ve Avrupa'dan ekonomik yardımlar alarak kendi ekonomik durumunu geliştirmeyi amaçlamıştır.

OECD'nin kurulduğu yıldan itibaren 1980'li yıllara kadar, Türkiye'ye, "Yardım Konsorsiyumu" adı altında Türkiye'nin kalkınması için gerekli yardım tutarları belirlenerek üye devletlerden ekonomik kalkınma kredisi vermesi için görüşmeler ve iş birlikleri sağlandığından dolayı Türkiye bu yıllarda aktif bir şekilde OECD çalışmalarına katılmıştır. OECD üyelerinden alınan kredilerle Türkiye rahat bir nefes alırken 1980'li yıllarda kredilerin geri ödenmesinde çeşitli zorluklar yaşanmıştır. Bu yüzden OECD, 1980 yılından sonra Türkiye'nin ödenmemiş borçlarının üyeler arasında problem yaratmaması için "Türkiye'nin Dış Borçları Çalışma Grubu" oluşturulmuştur.

Bu çalışma grubuyla Türkiye'nin borçları yeniden yapılandırılarak ve bir süre daha uluslararası finansman bulabilmesi için görüşmeler ve iş birlikleri sağlanmıştır. *Soğuk Savaş*'in son bulmasıyla uluslararası konjonktürdeki değişimler sonucunda günümüzde de Türkiye OECD ile yakın işbirliği içinde çalışmalarına devam etmektedir.

SONUÇ

Uluslararası politikada geleneksel güç dengesinin merkezi olan Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'ndan büyük zararlar görüp çıkmasıyla meydana gelen güç boşluğunu doldurmak için uluslararası siyaset arenasında rekabet ve mücadele eden ABD ve SSCB *Soğuk Savaş* döneminin başat aktörleridir. İki kutuplu bir yenedünya sisteminin hâkim olduğu *Soğuk Savaş* döneminde ABD ve SSCB kendi egemenlik sahalarını genişletebilmek ve kendi lehlerine olan güç dağılımını kaybetmemek amacıyla diğer devletlerle koalisyonlar ve ittifaklar oluşturarak ideolojik bir savaş yürütmüşlerdir.

ABD önderliğinde kurulan Batı Bloğunun temel amacı komünizmin ve SSCB'nin yayılmasının önüne geçmek iken; SSCB önderliğinde kurulan Doğu Bloğunun amacı komünist rejimlerin varlığını sürdürmesi için ABD'nin etkinliğini yok etmektir. İki kutuplu sistemin dışında kalmayı öngören ve ABD - SSCB ittifaklarına bir tepki olarak doğan Bağlantısızlar Hareketi ise sömürgeci yeni kurtulmuş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından kurulduğundan dolayı *Soğuk Savaş* döneminde uluslararası platformda etkin politikalar yürütememişlerdir. Bu nedenle *Soğuk Savaş* döneminin temel parametreleri, ABD ve SSCB çevresinde kümelenmiş devletlerin uluslararası sistemdeki anlaşmazlıkları ve gelişmeleri kendi lehlerine yönlendirmek için birbirlerine karşı şekillendirdikleri ideolojik, ekonomik, siyasal ve sınırlı askerî çatışmaların toplamıdır.

ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelesi sadece Avrupa ile sınırlı kalmayarak *Soğuk Savaş* sürecinde gelişen çatışmalar ve anlaşmazlıklar Ortadoğu, Asya ve Afrika'ya kadar yayılarak uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. ABD ve SSCB'nin Ortadoğu, Asya ve Afrika'daki kendi sosyo-politik düzen ve modellerini dünyaya dayatma mücadeleleri; sahip oldukları uzun menzilli nükleer ve konvansiyonel silahlar sayesinde uyguladıkları dehşet dengesiyle yürütülmüştür. Ortadoğu, Asya ve Afrika'da yaşanan güç mücadeleleri *Soğuk Savaş*'ı besleyerek sıcak hale getirmiştir. ABD ve SSCB'nin doğrudan karşı karşıya gelmediği bu sıcak savaşlarda müttefiklerini ekonomik ve askeri alanlarda güçlendirerek birbirlerine karşı üstünlük sağlamaya çalışmışlardır.

Uluslararası arenada yaşanan çatışmalar ve anlaşmazlıklar *Soğuk Savaş* döneminin iki kutuplu sisteminde Türkiye'yi tercih yapmaya zorlamıştır. *Soğuk Savaş* döneminin başlangıcında Türkiye'nin ekonomisi iflas etmiş ve kıtlık yaşanmaktadır. Aynı zamanda SSCB ile Türkiye ilişkilerinin temelini oluşturan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nın sonlandırılıp SSCB'nin toprak talebiyle birlikte Türkiye'nin toprak bütünlüğü tehdit altına girmiştir. Türkiye yaşadığı ekonomik ve güvenlik kaygıları ile Batı Bloğuna yakınlaşmıştır.

Türkiye'de, *Soğuk Savaş* dönemindeki politikaların aşamaları ile özellikleri tarihsel arka plan çerçevesinde dört bölümde incelenmiştir. Böylece Türkiye'nin *Soğuk Savaş* dönemindeki konumu ve bu dönemden nasıl etkilendiği değerlendirilmiştir. Türkiye'nin dâhil olduğu paktlar ile kurmuş olduğu müttefiklik ilişkilerinin tarihsel arka planı irdelenerek, buna bağlı olarak gelişen güvenlik tehditlerinin hangi nedenlerden dolayı oluştuğu ve Türkiye'nin nasıl etkilendiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de 1950 yılından itibaren Batı eksenli, aktif ve dinamik politikalar izlenirken Doğu ülkeleriyle olan ilişkiler de Batı perspektifiyle geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye; SSCB yayılmacılığının Akdeniz ve Ortadoğu'ya inmesine engel olacak jeopolitik ve jeostratejik konuma sahip bir ülke olarak ön plana çıkarken Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılımı sonrasında 1952 yılında NATO'ya üyeliği kabul edilmiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği uluslararası itibarını artırırken aynı zamanda uluslararası tehdit algısını da artırmıştır. Çünkü Türkiye'nin tarafsızlık politikasını terk etmesiyle dış politikada Batı Bloğu ile hareket etmesi, SSCB ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. ABD, SSCB'nin Avrupa ve Ortadoğu'da yayılmasını engellemek için Türkiye'yi bir tampon ülke olarak konumlandırmıştır. Türkiye'nin NATO üyeliğinden sonra ABD, hem SSCB yayılmacılığın önüne geçmek için hem de SSCB tehdidine karşılık toprak bütünlüğünü sağlayabilmesi için Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardımlar yapmıştır. Türkiye ABD'den aldığı ekonomik yardımlarla ekonomide liberalleşme ve modernleştirmeye gitmiştir. ABD ise Türkiye'de birçok üs, radar, lojistik destek sağlayan kurumlar açarak SSCB yayılmacılığının önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bu dönemde Türkiye hem Balkanlar'da hem de Ortadoğu'da bölgesel güç olabilmek için politik adımlar atmıştır. Balkanlardan gelebilecek olası bir SSCB tehdidine karşılık Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya 23 Şubat 1953 tarihinde Dostluk ve İşbirliği

Antlaşması'nı imzalayarak Balkan Pakti'nı kurmuşlardır. Ayrıca Türkiye hem Ortadoğu'da bölgesel güç olabilmek adına hem de SSCB tehdidine karşı Ortadoğu'daki bölge devletlerini ortak bir teşkilat içinde toplayarak Bağdat Pakti'nı kurmuştur. Fakat Türkiye'nin bu iki ittifak girişimi çok uzun soluklu olmayıp başarısızla sonuçlanmıştır. 1959 yılında ABD'nin uzun menzilli füzeleri önlem olarak Türkiye'ye yerleştirilmiştir. Füzelerin Türkiye'ye yerleştirilmesi SSCB tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Bu dönemde Türkiye hem nükleer güvenlik tehlikesi hem de SSCB tehdidi altına girmiştir. Türkiye, dış politikada SSCB tehdidine karşı güvenlik kuşağı oluştururken, iç politikada uyguladığı Amerikan üslerinin açılması, füzelerin yerleştirilmesi gibi ulusal çıkarlarını ihlal eden politikalar yüzünden rejim tehlikesi yaratabilecek illegal örgütlenme ve terör faaliyetlerine açık gelişmeler ile iç çalkantılara maruz kalmıştır.

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kez Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mensup bir grup subay tarafından yönetime el konulduktan hemen sonra bir açıklama yapılarak Türkiye'nin NATO'ya bağlı kalacağı, bu ittifaklara üye olmanın gerektirdiği sorumluluklarını yerine getirmeye devam edeceği bildirilmiştir. Fakat ABD'nin Türkiye'de konuşlandırdığı 15 Jüpiter füzesini geri çekmesi ve Kıbrıs meselesinde ABD'nin takındığı tutum karşısında Türkiye'nin ABD'ye güveni azalmıştır. Bunun üzerine Türkiye, dış ilişkilerinin çeşitlendirilmesi gerektiğini düşünerek çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır. 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) katıldıktan sonra Sovyetler Birliği, İslam Ülkeleri, Ortadoğu, Üçüncü Dünya Ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemiştir.

12 Mart 1971 tarihinde ordu ikinci kez sivil siyasete müdahale etmiştir. Bu tarihten sonra terör olayları, sağ-sol çatışmaları, gençlik ve işçi hareketleri yaygınlaşmış ve Türk siyasi tarihinin en kaotik dönemi yaşanmıştır. Dış politikada ise Kıbrıs Adasında Rumlar tarafından Türklere yapılan saldırıların artmasıyla dönemin hükümeti 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a harekât gerçekleştirilmesine karar vermiştir. ABD, Kıbrıs Harekâtı dolayısıyla 1975 yılında Türkiye'ye ambargo uygulama kararı almıştır. Karara göre, Türkiye'ye sağlanan her türlü yardım ve askeri malzemelerin teslimi yasaklanmıştır. Buna karşılık Türkiye, bütün Amerikan üslerinin faaliyetlerinin durdurulması kararı almıştır. Türk ulusal çıkarları, Batı Bloğu politikalarıyla örtüşmediği için bu dönemde ABD ile ilişkiler çıkmaza girerken SSCB ile ilişkiler

geliştirilmiştir. 1972 yılında SSCB ile İlkeler Deklarasyonu'nun imzalanmasıyla Türkiye - SSCB ilişkilerinin normalleştiği bir döneme girilmiştir. Türk dış politikası tam anlamıyla çok yönlü dış politikaya yönelerek başta SSCB olmak üzere diğer komşu ülkelerle barışçıl politika arayışlarına geçilmiştir. Türkiye'de var olan SSCB tehdidinin ortadan kalkmaya başlaması NATO üyesi devletler için endişe yaratmıştır. ABD'nin uyguladığı ambargo ve Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımların kesilmesiyle Türkiye dış borçlarını ödeyememiş ve uluslararası itibarı zedelenmiştir. Yaşanan ekonomik kriz Türkiye'nin iç siyasetini sekteye uğratarak terörün yayılmasına neden olmuştur.

12 Eylül 1980 tarihinde iç karışıklıkların, terörün ve anarşinin artmasıyla birlikte yeni bir askeri darbe ile tekrar idareye ve siyasete el konulmuştur. Askeri yönetim Türkiye'nin statükosunu korumak için dış politikada NATO dâhil tüm ittifak ve anlaşmalara bağlı kalacağını fakat Türkiye'nin iç işlerine karışılmaması şartı ile uluslararası sorunları barışçıl politikalarla çözümleneceğini duyurmuştur. Askeri darbeden sonra Türkiye - ABD ilişkileri sorunsuz bir zeminde başlayarak uluslararası ilişkilerde ve sorunlarda yumuşama dönemine girilerek ve sorunlar karşılıklı müzakerelerle garanti altına alınarak ilerlenmiştir. Bu dönemde Türkiye önceki dönemlerdeki gibi tek yönlü bir politika izlemeyip hem Doğu hem Batı ile çok yönlü bir politika izlemiştir.

1960-1980 yılları arasında Türk dış politikalarının belirlenmesinde askeri darbeler etkili olmuştur. Türkiye'nin ulusal çıkarlarını korunmasında askeri darbeler yüzünden süreklilik sağlanamamış sadece uluslararası alanda yalnız kalmamak için politikalar geliştirilmiştir. Türkiye bu dönemde siyasal-askeri-ekonomik ittifaklara güvenlik sorunlarının çözümleri için yönelmiştir. Türkiye'nin geliştirmiş olduğu politikalar konjonktürel değişimlerden etkilenerek ulusal çıkarlarının korunması açısından farklılık göstermiştir.

Türkiye'nin, *Soğuk Savaş* döneminde ulusal çıkar ve güvenlik ekseninde inşa ettiği dış politikalar arasındaki çatışma ve işbirliği süreçleri detaylı bir şekilde incelendiği üzere toprak bütünlüğünü ve bölgedeki çıkarlarını korumak için ABD ve NATO üyeleri ile ilişkilerini geliştirerek tehditleri ve güvenlik sorunlarını çözüme kavuşturmayı amaçladığı görülmektedir. Bir başka deyişle Türkiye, Johnson Mektubuna kadar Batı

Bloğu ekseninde bağımlı ve tek yönlü bir politika izlemiştir. Kıbrıs Sorunu ile Türkiye'nin ulusal çıkarları, blok çıkarlarıyla uyum sağlamadığından dolayı Türkiye çok yönlü politika arayışlarına girmiştir. SSCB ve Ortadoğu ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurularak alternatif politikalar yürütülmüş olsa da ABD ve NATO ekseninden çok fazla uzaklaşmamıştır.

Türkiye uluslararası platformda Batı Bloğu ile paralel politikalar yürütürken ABD ile ulusal çıkarların çatışması sonrasında uzlaşma neticesinde kabul edilmiş gerek bölgesel gerekse küresel bazda çeşitli sözleşmelerle *Soğuk Savaş* döneminin etkilerinden kurtulmayı amaçlamıştır. Bu amaçla Türkiye, işbirliği kurduğu örgütlerle ortak bir misyona ulaşma çabasından çok en az zararla *Soğuk Savaş*'tan çıkmak için uluslararası ekonomik, siyasal faaliyetlerle ikili veya çoklu anlaşmalar gerçekleştirmiştir. Türkiye için *Soğuk Savaş* döneminde uluslararası siyasi meşruiyet ve hukuki otorite rolüne sahip olan kuruluşların desteğini alarak güvenli bir ortam sağlamaya çalışmıştır. Bu yüzden Türkiye'nin politika arayışı ve dâhil olduğu paktlar ile müttefiklik ilişkilerinin aslında tek bir nedeni vardır. Türkiye uluslararası barış ve güvenliğini tehdit eden sorunlarla mücadele adına alternatif yollar ararken dâhil olduğu paktlar ile kurulan müttefiklik ilişkilerinin sürekliliğini sağlayarak, umumiyetle sorunların Türkiye lehine çözüme kavuşturulmasını amaçlamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin *Soğuk Savaş* dönemindeki politika arayışları ve müttefiklik ilişkileri aslında tercihten ziyade bir zorunluluktur. Günümüzde halen uluslararası işbirliklerinin ve müttefiklik ilişkilerinin çatışmalarda önemli bir rol oynadığı göz önünde bulundurulacak olursa *Soğuk Savaş* dönemi şartlarında Türkiye'nin uluslararası işbirlikleri sayesinde görünürlüğü ve etkinliği artarak uluslararası sorunlarda aktif ve belirleyici bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

Ahmad, Feroz: **The Turkish Experiment in Democracy 1950-57**, C Hurst & Co Publishers Ltd., 1977.

Akgönenç, Oya: **Türkiye'nin AB Stratejisi**, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

Akşin, Aptülahat: **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK, Ankara, 1991.

Aktan, Gündüz: "Avrupa Birliği'nin Bizde ve Onlarda Yarattığı Kimlik Krizi", **Foreign Policy**, S. 6, 1999.

Alacakaptan, Aydın: **Atlantik İttifakı**, Türk-Atlantik Anlaşması Derneği Yayınları, Ankara, 1971.

Albayrak, Mustafa: **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Aras Tevfik Rüştü: **Atatürk'ün Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995.

Aras, Tevfik Rüştü: "Sadabat Paktı Nasıl Yapıldı?", **Gazete Yazıları**, Büke Yayınları, İstanbul, 2004.

Arcayürek, Cüneyt: **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

Arı, Tayyar: **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyasal, Savaş ve Diplomasisi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

Armaoğlu, Fahir: **(Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na (1951-1955)**, TTK Basımevi, Ankara, 1995.

Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Tarihi (1921-1990)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1989.

Armaoğlu, Fahir: **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1994.

Arsın, Ali: “*Soğuk Savaşın Kaynakları ve NATO’nun Kuruluşuna Yol Açan Gelişmeler*”, (der.) Kavcar Cahit, **NATO Savunma ve Eğitim Yönleri Sempozyumu 5-6 Ocak 1984**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1984.

Artuç, İbrahim: **İkinci Dünya Savaşı**, C. 1, Kastas Yayınları, İstanbul, 1999.

Atay, Falih Rıfki: “Şark Paktı”, **Ulus Gazetesi**, Ankara, 1937.

Ateş, Yurdsever Nevin: “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, (ed.) İdris Bal, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Avcıoğlu, Doğan: **Milli Kurtuluş Tarihi 1835-1995**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1974.

Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci adam (1950-1964)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

Bağcı, Hüseyin: **Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar**, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2001.

Bağcı, Semih: **Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar**, Metu Press, Ankara, 2001.

Bağlan, Ayhan: 1950-1960 Dönemi Türkiye- ABD İlişkileri, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Bal, İdris: Bölgesel Güvenlik ve Türkiye’nin Stratejik Önemi, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, (der.) Bali İdris, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.

Best, Antony; Mailola, Joseph vd: **20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi**, (çev.) Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012.

Bilge, Suat: **Güç Komşuluk Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri (1920- 1964)**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992.

Bilgiç, Sadettin: **Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 2002.

Bulut, Sedef: Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

Burçak, Rıfki Salim: “Türkiye-Sovyet İlişkilerine Genel Bakış”, **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

Canatan, Yaşar: **Türk Irak Münasebetleri (1926-1958)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Ceylan, Musa: “Soğuk Savaş’ın Sonu Yeni NATO ve Türkiye”, **Yeni NATO Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa**, (der.) Ceylan Musa, Ülke Kitapları, 1999.

Cöhce, Salim: “Atatürk Döneminde Türk - Afgan Münasebetleri”, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul, 2002.

Çakmak, Haydar: **Avrupa Güvenliği**, Platin Yayınları, Ankara, 2003.

Çeçen Anıl: **Türkiye’nin B Planı**, Kilit Yayınları, İstanbul, 2006.

Çeçen, Anıl: “Avrasya’da Dünya Hegemonya Kavgası”, **2023 Dergisi**, Aygurp Yayını, İstanbul, S. 42, 2004.

Çelik, Edip: **100 Soruda Türkiye’nin Dış Politika Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.

Çelik, Edip: **Türkiye’nin Dış Politika Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.

Davison, H. Roderic: **Kısa Türkiye Tarihi**, (çev.) Durdu Mehmet Burak, Babil Yayınları, Ankara, 2004.

Dedeoğlu, Beril: **Ortadoğu Üzerine Notlar**, Derin Yayınevi, İstanbul, 2002.

Demir, Yalçın Köksal: *Soğuk Savaş* Sırasında Amerikan Propagandası - Türkiye Örneği, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Doğan, Nejat: (2012) “1980-1999 Dönemi Hükümetlerinin Dış Politika Anlayışları”, (ed.) Haydar Çakmak, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Barış Platin Kitap, Ankara, 2012.

Duran, Hasan: “Birleşmiş Milletler ve Müdahale”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 2, 2001.

Erdoğan, Tan: CENTo, **Önasya Mecmuası**, S. 8-9, Ankara, 1966, s. 1.

Erdoğan, Hikmet: **Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Erdoğan, Serhan: “Savaş Askeri ve Ekonomi”, **Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, S. 2-7, 2006.

Erer, Tekin: **NATO'nun Hür Ufukları**, Ak Yayınları, İstanbul, 1969.

Erhan, Çağrı: “ABD ve NATO'yla İlişkiler (1960-1980)”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1, İletişim Yayınları, (2001).

Erhan, Çağrı: “NATO'yla İlişkiler (1945-1960)”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne. Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (ed.) Baskın Oran, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Erkin, Feridun Cemal: **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968.

Erol, M. Seyfettin: “Sovyetlerin Türkiye'den İstekleri ve Batı'nın Tutumu”, **Türk Dış Politikası 1919-2008**, (der.) H. Barış Çakmak, Platin Kitap, Ankara, 2008.

Erol, Mehmet Seyfettin: “İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş”, **Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler**, (der.) Haydar Çakmak, Barış Kitap, Ankara, 2007.

Ertuğ, Turan: “Türkiye ve Cento”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S. 84, 1965.

Esmer, Ahmet Şükrü; Sander, Oral: **İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, (der.) Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Fersoy, O. Cemal: **Adnan Menderes, Bir Devre Adımı Veren Başbakan**, Garanti Matbaası, İstanbul, 1971.

Fırat, Melek: **1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

Gavriel, Ra'anan: **The Evolution of the Soviet Use of Surrogates in Military Relations with the Third World, with Particular Emphasis on Cuban Participation in Africa**, Preager Publishers, New York, 1969.

Gaytancıoğlu, Kaan: **Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1990'lardan Günümüze**, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2013.

Gemuhluoğlu, M. Ali: *Soğuk Savaş* Döneminde Türkiye- Sovyetler Birliği İlişkisi (1945-1965) ve Türk Dış Politikası (C. I), **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, 2003.

Gökçekuş, Hüseyin: **“Kıbrıs’ın Dünü, Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu” Konulu Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı**, 1. Baskı, Lefkoşa, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 2001.

Gönlübol, Mehmet; Cem Sar: **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.

Gönlübol, Mehmet; Ülman, Haluk: “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, (der.) Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Gözaydın, A. Semin: *Soğuk Savaş* Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları, **Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Gözen, Ramazan: “NATO: ABD Patentli Savunma Örgütü”, **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, (der.) Şaban Çalış; Birol Akgün; Önder Kutlu, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.

Güneş, İhsan: **Türk Parlamento Tarihi V. Dönem (1935-1939)**, TBMM Vakfı Yayınevi, Ankara, 1997.

Gürbey, Gülistan: “Özal Dönemi Dış Politikası”, **Dış Politika Dergisi**, S. 2, C. VI, 1995.

Gürkaynak, Muharrem: **Avrupa’da Savunma ve Güvenlik**, Asil Yayınları, İstanbul, 2004.

Gürün, Kamuran: **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939-1983)**, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1983.

Hart, Liddell: **II. Dünya Savaşı Tarihi**, (çev.) Kerim Bağrıaçık, YK Yayınları, İstanbul, 2004.

Hiçyılmaz, Semih: **Halklara Karşı Bir Örgütlenme NATO Kuruluşundan İstanbul Zirvesine**, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.

Ismay, Lord: **NATO İlk Beş Sene 1949-1954**, (çev.) Suat Bilge, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1956.

Jafarov, Samir: **Dünden Bugüne Rusya-NATO İlişkileri**, Ezgi Kitabevi, İstanbul, 2007.

Jammat: **Analysis of Military Aid Program to Turkey, Final Report**, 12 Şubat 1951, NND 842933, Record Group 59, Department of State, Decimal File 1950-54, box 4069, NARA, Washington, s. 1.

Karabulut, Bilal: Helsinki’den Astana’ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT): AGİT’in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, **Akademik Bakış Dergisi**, C. 4, S. 8, 2011.

Karabulut, Bilal: **Uluslararası örgütlerin Güvenlik Boyutları**, Barış Kitabevi, Ankara, 2014.

Karal, Enver Ziya: **Atatürk'ten Düşünceler**, ODTÜ Yayınevi, Ankara, 2003.

Karasapan, Celal Tevfik: "Unutulmuş İttifak CENTO", **Ortadoğu**, S. 125, 1972.

Karlık, Rıdvan: **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

Karpat, H. Kemal: **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk** (çev.) Recep Bozdemir, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

Kasım, Kamer: "AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, (ed.), Şaban Çalış; Akgün Birol; Kutlu Önder, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.

Kennedy, Poul: **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü**, (çev.) Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001.

Keskin, Yusuf Ziya: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 MART 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2011.

Kissinger, Henry: **Diplomasi**, (çev.) İbrahim Kurt, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002.

Köçer, Mehmet: **Emanullah Dönemi Afganistan (1919-1929)**, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009.

Kürkçüoğlu, Ömer: "An Analysis of Turkish - Arap Relations", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 27 No:1, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

Lenore G. Martin: Türkiye ve Günümüzde Orta Doğu: Ulusal Güvenlik Anlayışı, (çev.) Banu Bektaş, **Türkler**, C.XVII, Ankara, 2002.

Mcghee, George: **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, (çev.) Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

Mısıroğlu, Kadir: **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1984.

Millikan, F. Max; Roster, W. Walt: **Dış Ekonomik Politika Üzerine Notlar**, (çev.) Musa Ceylan, 1961.

Mücek, Ahmet Akif: **Türkiye’de Askeri Darbeler**, Gökkuşacağı Yayınları, Ankara, 2009.

NATO: **NATO El Kitabı**, NATO Enformasyon Servisi, Brüksel, 2006.

Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, C.-I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, C.-II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Örs, Dirsehan Rasim: **Rus Basımında Türkiye ve NATO (Soğuk Savaş Yılları)**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Özdemir, Hikmet: **Çağdaş Türkiye**, C. IV, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

Özgiray, Ahmet: “İngiliz Belgeleri Işığında Türk-İran Siyasi İlişkileri (1920-1938)”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

Peksarı, Derya Gonca: **NATO’nun Değişen Konsepti**, Asil Yayınları, Ankara, 2007.

Philippe, Braillard; Mohommed Rıza, Djalili: **The Third World and International Relations**, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 1986.

Purtaş, Fırat: “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, S. 2, 2005.

Sander, Oral: **Siyasi Tarih 1918-1990**, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.

Sander, Oral: **Siyasi Tarih**, C. II, İmge Kitapevi, Ankara, 2008.

Sander, Oral; Haluk Ülman: **Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

Saray, Mehmet: **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

Schumpeter, Joseph: **Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi**, (çev.) Ramiz Tınaz, Varlık Yayınları, İstanbul, 1951.

Sever, Ayşegül: **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945-1958)**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

Sezer, Ayten: "Atatürk'ün Türkiye'nin Stratejik Konumu ile İlgili Görüşleri" **Üçüncü Bine Girerken Türkiye**, TDV Yayınları, Ankara, 2000.

Shirley, Scott: **International Law in World Politics**, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 2004.

Sonyel, R. Salahi: **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Soysal, İsmail: **1937 Sadabad Paktı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

Soysal, İsmail: 1955 Bağdat Paktı, **Belleten Dergisi**, S. 212, 1991.

Soysal, İsmail: **1955 Bağdat Paktı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1991.

Soysal, İsmail: **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye (Olaylar Kronolojisi 1945-1975)**, Isıs Yayınları, İstanbul, 1997.

Soysal, İsmail: **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965.

Soysal, İsmail: **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

Sönmez, Şinasi: Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu (1954- 1962), **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Steams, Monteagle: **Entangled Allies: US Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus**, New York, 1992.

Şahin, Mustafa: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 31, S. 4, 1998.

Şimşir, Bilal: **Atatürk ve Afganistan**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

Şimşir, Bilal: **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

Tanör, Bülent: **12 Mart Rejimi Anayasa Değişiklikleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978.

TBMM Tutanak Dergisi, 26.02.1955, C. 1, İçtima: 50, s. 808.

TBMM Tutanak Dergisi, 26.02.1955, C. 2, İçtima: 50, s. 849.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, C. 12, Toplantı: 2, Birleşim: 70, 12.03.1971, Oturum:1, s. 236.

Tekerek, Meltem, 12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Ekonomi Politikaları, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Turan, İlter: **NATO İttifakı'nın Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1971.

Turan, İlder; Dilek, Barlas: “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, (der.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Turan, Sibel: “Kore Savaşı”, **Türk Dış Politikası 1919-2008**, (der.) Haydar Çakmak, Barış, Platin Kitap, Ankara, 2008.

Uçarol Rıfat: **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

Ülman, Haluk; Gönlübol, Mehmet vd.: **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.

Yereli, Ahmet Burçin: **Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye’de Devlet-Birey İlişkisi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003.

Yeşilbursa, Behcet Kemal: **Ortadoğu’da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere-Amerika’nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Yetkin, Çetin: **Türkiye’de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri**, Kilit Yayınevi, Ankara, 1995.

İNTERNET ERİŞİM KAYNAKLARI

Emeklier, Bilgehan: “*Soğuk Savaş* Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”,
<http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:so-uk-sava-sonras-uluslararas-sisteminanalizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151>, E.T. 04.01.2012.

<https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/docs/kpk_ictuzuk.pdf>, E.T. 03.11.2017.

<www.tbmm.gov.tr>, E.T. 04.11.2017.

<<https://www.nato.int/docu/review/Topics/TR/Summit-Meetings.htm>>, E.T. 01.12.2017.

<<https://www.nato.int/nato-welcome/index.html#>>, E.T. 01.10.2017.

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa>, E.T. 05.11.2017.

<http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-_eit_.tr.mfa>, E.T. 05.11.2017.

<<http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/iibfd/article/viewFile/2461/2206>>, E.T. 05.11.2017.

<<http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1a>>, E.T. 05.11.2017.

<<http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa>>, E.T. 06.11.2017.

<<https://www.coe.int/tr/web/ankara/kurumlar>>, E.T. 06.11.2017.

<<http://www.oecd.org/about/whodoeswhat/>>, E.T. 03.12.2017.

<http://www.mfa.gov.tr/insan-haklari_.tr.mfa>, E.T. 06.11.2017.

<www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-_eit_.tr.mfa>, E.T. 12.12.2017.

<http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa>, E.T. 06.11.2017.

<http://www3.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowDoc/WLP+Repository/per/23032017_3>, E.T. 06.11.2017.

